

Een geschiedenis van de Surinaamse literatuur. Deel 1.

Theoretische bespiegelingen bij literatuurgeschiedschrijving

Michiel van Kempen

bron

Michiel van Kempen, *Een geschiedenis van de Surinaamse literatuur*. Deel 1. Uitgeverij Okopipi,
Paramaribo 2002

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/kemp009gesc01_01/colofon.htm

© 2006 dbnl / Michiel van Kempen

Deze literatuurgeschiedenis is opgedragen aan Ruben Eziano en Monica Miano

Algemene inleiding op deze literatuurgeschiedenis

We zijn geneigd om meer, in feite onzichtbare, details in een vaag beeld te projecteren naarmate de schaal van slechts enkele van de aanwezige details preciezer is.

Ernst van de Wetering

Het idee dat een bepaald boek beter is dan een ander, of een bepaalde mening, vinden mensen tegenwoordig al schokkend, of kwetsend. Daar heb ik bezwaar tegen. Wie zijn vermogen tot oordelen opgeeft, verliest zijn vermogen tot nadenken.

Salman Rushdie

Deze literatuurgeschiedenis van Suriname is een geschiedschrijving van de Surinaamse orale en geschreven literatuur van de vroegst bekende uitingen tot het jaar van de onafhankelijkheid: 1975. De creolist Jan Voorhoeve heeft eens geschreven dat hij van mening was 'dat de belangrijkste periode uit de culturele geschiedenis van Suriname ongeletterd was.'¹ Men hoeft die mening niet te delen, om toch te kunnen beamen dat de orale literatuur van Suriname een uiterst vitaal, authentiek en wezensessentieel domein van expressie is geweest, en goeddeels nog altijd *is*. Dat alles wat vóór de letters ligt, in deze literatuurgeschiedenis dan ook ruim aandacht krijgt, spreekt voor zich.

Overigens is daar nog een andere motivatie voor te geven: de invloed van de orale cultuur is uit de geschreven letteren van Suriname niet weg te denken. Amputatie van de orale letteren zou nooit kunnen leiden tot een adequate beschrijving van de geschreven letterkunst. In de algemene inleiding op de orale literatuur zal worden ingegaan op deze precaire verhouding tussen orale en geschreven literatuur, en die relatie - die nog het meeste weg heeft van die van een gepassioneerd stel: minnekozen en bekvechten - zal ook met regelmaat terugkeren op tal van andere bladzijden in deze literatuurgeschiedenis.

Orale letteren

Ten aanzien van de geschiedenis van de orale literatuur en de literatuurgeschiedenis van de koloniale periode is er veel wat wij niet weten en veel dat nooit is vastgelegd. Michel-Rolph Trouillot spreekt in dit verband over *silencing the past*: 'stiltes' in de geschiedschrijving treden op wanneer feiten worden gemaakt (bronnenproductie), feiten worden verzameld (archiefsamenstelling), feiten uit de bronnen worden geselecteerd en geïnterpreteerd (het schrijven van het geschiedverhaal).² In het geval van de orale literatuur is de stilte er wel in zeer letterlijke zin: er bestaan geen registraties uit vroegere tijden. Het traceren van het historische parcours van een

1 Voorhoeve 1973: 410.

2 Trouillot 1995: 26.

vorm van orale literatuur is zoal niet geheel onmogelijk, dan toch uiterst gecompliceerd en op voorhand zeer imperfect.

In de loop der jaren zijn verschillende gespecialiseerde werken verschenen die de toegankelijkheid van het orale materiaal aanzienlijk vergrootten langs bibliografische weg,

onder meer de *Bibliographie du négro-anglais du Surinam* (1963) van Voorhoeve & Donicie en *The Guiana Maroons* (1976) van Richard Price. Van alle orale literatuur die nog enigermate levend is op het grondgebied van Suriname, is slechts een deel vastgelegd in tekstedities: vooral veel odo's (spreekwoorden), maar ook toch ook aardig wat vertellingen en liederen. Die tekstedities zijn vanuit verschillende uitgangspunten vervaardigd - variërend van kerstening in de volkstaal tot wetenschappelijke registratie door middel van exacte transcriptie van bandopnamen - en ze zijn dan ook van sterk wisselende kwaliteit.

Van de zes bosnegerstammen, ndyuka, saamaka, paamaka, matuari, boni en kwinti, bestaan slechts vastleggingen van de eerste drie. Wel zijn tot op heden van alle indianenstammen, trio, arowakken, kari'na, wayana en wai wai, orale teksten vastgelegd (op band en getranscribeerd), werk dat voor een deel is gedaan door wetenschappers, voor een deel door zendelingen (niet zelden de enige niet-moedertaalsprekers van de betreffende taal). Wat nu aan oraal materiaal is vastgelegd van de allerkleinste groepen van de Surinaamse bevolking danken we hoofdzakelijk aan de taalwetenschappers die werkzaam waren voor het Summer Institute of Linguistics.

Om inzicht te krijgen in het functioneren van orale literatuur zijn enige grensoverschrijdingen onontbeerlijk. Ware er niet het werk geweest van antropologen en historici, de wereld van de orale cultuur zou duister gebleven zijn, of op zijn minst 'exotisch', een term die vriendelijk klinkt maar in wezen veel onbegrip verbergt. In het eerste deel van deze literatuurgeschiedenis is een poging gewaagd de verschijningsvormen van orale literatuur bij alle bevolkingsgroepen van Suriname in kaart te brengen. Dat die poging tot op zekere hoogte de stand van onderzoek weerspiegelt, realiseer ik me maar al te goed. Onderzoekers van inheemsen en bosnegers, creolen en hindostanen, javanen en chinezen, hebben in de regel wel het een en ander vastgelegd dat op orale literatuur betrekking heeft, maar vaak weinig systematisch omdat hun onderzoeksobject anders lag. Zo kon deze literatuurgeschiedenis wél steunen op het voortreffelijke werk van Richard Price over het vertellen onder de saamaka bosnegers, maar het hoofdstuk over de ndyuka hergroepeert elementen uit vele (op zich vaak voortreffelijke) antropologische en historische studies, die werden gecompleteerd door gerichte vragen om informatie aan verschillende onderzoekers. Over de kleinere stammen van paamaka en matawai is zelfs zo goed als nooit iets gepubliceerd dat voor een schets van de orale letteren van direct belang is.

Terwijl aan de cultuur van de creolen inmiddels een fors aantal studies is gewijd (zij het ook weer niet echt veel vanuit letterkundige hoek), maakte de beschrijving van wat de 'aziatische bevolkingsgroepen' hebben aangedragen nog maar weer eens duidelijk hoe veel er nog gebeuren moet. Een belangrijke functie van deze literatuurgeschiedenis is dan ook een cartografische: wat er wél in staat, geeft de contouren aan van de vele witte plekken die om nadere studie vragen.

De literatuurhistoricus die zelf het veld in moet om dat materiaal te completeren en vooral ook: om de verschillende gebruikssituaties van de teksten aan een onderzoek te onderwerpen, stuit op de grenzen van het haalbare. Uitvoerige studies naar de functie van oraal materiaal (vertellingen, spreekwoorden, liederen, theatrale presentaties van dans en tekst) voor elk der bosneger- en indianenstammen is geen haalbare kaart, al was het alleen maar omdat de onderzoeker dan op geweldige linguïstische problemen stuit.

Ik heb daarom gekozen voor een synchrone beschrijving van alle vormen van orale literatuur zoals die nu nog bestaan in twee Surinaamse gemeenschappen, een inheemse

(kari'na) en een bosnegergemeenschap (saamaka), en de resultaten daarvan vergeleken met wat bestaande secundaire literatuur daarover te melden heeft. In § 3 van de algemene inleiding op de orale literatuur zal deze werkwijze worden toegelicht. Ik ben me ervan bewust dat het hier een precair onderzoek betreft. Ook Lylia Kesteloot, die veel onderzoek verrichtte naar de orale literatuur in Afrika, waarschuwt voor de valkuilen van dit type research: de onderzoeker kan krijgen waar hij³ om vraagt en kan misleid worden wanneer hij met het eerst aangeboden tevreden is en niet dieper graaft:

Les vrais contes d'une culture sont ceux qu'elle ne partage avec personne. Peut-être sont-ce aussi les moins communicables, les moins compréhensibles pour l'étranger, et c'est pourquoi sans doute les conteurs ne les livrent que rarement, ou alors à des connaisseurs.⁴

Toch heb ik de indruk - en hoe misleidend die is, kan ik moeilijk beoordelen - dat in de Surinaamse situatie de drempel minder hoog ligt (mits men vertellers via de juiste contactfiguur en op gepaste wijze benadert). Ik vermoed dat dit te maken heeft met het feit dat de vertellers zich zeer bewust zijn van de waarde van hun verhaalschat én de dreigende verdwijning van dat erfgoed. Ze beseffen maar al te zeer dat alleen spoedige registratie van hun 'oratuur' haar voor het nageslacht kan behouden.

Ook van de beperkingen van de analyse van het aldus verzamelde materiaal ben ik me goed bewust. Kesteloot geeft vijf stappen aan: het uiteenrafelen van de sequenties van een tekst, de actantiële analyse, de narratologische analyse, het onderzoek naar de functies, en de vergelijking van verschillende versies.⁵ Het is niet realistisch te veronderstellen dat deze aanpak binnen de onderhavige Surinaamse literatuurgeschiedenis grondig kan worden uitgewerkt voor ook maar één vertelling. Niettemin zullen we proberen enkele essentiële trekken van de orale literatuur te traceren. Het retroactief uitbreiden van de zo ontstane momentopname tot een indruk van hoe het in vroeger eeuwen geweest moet zijn, zal alleen op die plaatsen mogelijk zijn waar vroegere getuigenissen bewaard zijn gebleven.

Voor de andere groepen inheemsen en bosnegers ben ik uitgegaan van bestaande onderzoeksresultaten die veelal vrucht zijn van het werk van cultureel-antropologen. Ik geef daar een historiografische stand van zaken, deel bevindingen mee op basis van de bestaande vastleggingen op band en papier, en heb geprobeerd via informatie van specialisten het beeld zo compleet mogelijk te krijgen. Uiteraard zal er verantwoording worden afgelegd van de onderzoeksbeperkingen.

Koloniale letteren

Het letterkundig beeld van de koloniale periode wordt in sterke mate bepaald door de schriftelijke bronnen en zoals we weten zijn die van de hand van hen die de koloniale overheid vertegenwoordigden, van planters, reizigers, zendelingen en missionarissen. Trouillot suggereert dat door het kritisch interpreteren van de bronnen ook de 'stilte' van wat slaven en vrijgemaakten voortbrachten, in beeld kan komen. In hoeverre dat zal blijven bij het schetsen van contouren en dus het geven van een lapidaire voorstelling,

3 Met het grammaticale 'hij' bedoel ik hier en ook verderop zowel vrouwen als mannen.

4 Kesteloot 1987: 120.

5 Kesteloot 1987: 122-124.

valt te bezien. Ton Lemaire zegt: 'Geschiedschrijving is van meet af aan medeplichtig aan het verbergen van de geschiedenis van de Anderen'.⁶ Zolang er geen sprake is van bewust verzwijgen, zou ik zo'n justitiële term niet graag willen gebruiken.

Wat koloniale en Nederlandse teksten betreft, pas ik een scherpe schifting toe. Ik bepaal me primair tot teksten die binnen het Surinaamse literatuurbedrijf tot stand zijn gekomen, of die direct belang hebben gehad voor de Surinaamse situatie (in b.v. het debat over de afschaffing van de slavernij). Enkele twintigste-eeuwse teksten worden besproken die in Suriname hebben gefungeerd binnen het literaire debat en die zo een scherper zicht geven op het eigen Surinaamse literaire waardenstelsel.

Geschreven letteren

En dan is er de *geschreven* Surinaamse literatuur, die tot nu toe nooit in haar grote samenhang is vastgelegd, al werd er op deelgebieden wel verdienstelijk werk verricht. Ziehier de grote berg die moet worden afgegraven: tien kasten met elk acht planken boeken - het dikste 1077 pagina's, de overgrote meerderheid van de publicaties niet dikker dan enkele millimeters, het hoogste boek een halve meter, het kleinste 4 ½ cm -, vier koffers vol met cassettebanden, een stapel grammofoonplaten, een reeks videobanden, vijf manshoge archiefkasten met knipsels, documenten, artikelen, correspondentie. Nog even voor het oog verborgen: de kasten met Caraïbische literatuur⁷, de 'voedende' literatuur uit vijf werelddelen, het modem dat toegang geeft tot bibliotheken, archieven en informanten, de harde schijf van de computer en twee dozen diskettes met de data van het verrichte onderzoek. Hoe in al dat materiaal ordening aan te brengen?

Een aantal projecten waarbij ik in een vroeger stadium betrokken was, hebben richtinggevend gewerkt. Ik denk dan aan *De Surinaamse literatuur 1970-1985: een documentatie*, verschenen in 1987, en de *Suriname-Catalogus van de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam*, die ik samen met Kees van Doorne in 1995 uitbracht. Veel materiaal kwam naar boven bij de samenstelling van een aantal bloemlezingen, die ik beschouw als de 'leesboeken' bij deze literatuurgeschiedenis: vijf bundels met Surinaamse verhalen, *Nieuwe Surinaamse verhalen* (1986), *Verhalen van Surinaams schrijvers* (1989), *Hoor die tori!* (1990), *Sirito* (1993) en *Mama Sranan* (1999), voorts de speciale nummers van de tijdschriften *Deus ex Machina* (1987), *Preludium* (1988) en *De Gids* (1990), het *Privé Domein van de Surinaamse letteren* (1993) dat een verkenning is van het Surinaamse literatuurbedrijf aan de hand van egodocumenten en verspreide teksten, de twee foto/tekstboeken die Surinaamse vertellers en schrijvers in beeld brachten *Woorden die diep wortelen* (1992) en *Woorden op de westenwind* (1994), en tenslotte de *Spiegel van de Surinaamse poëzie* (1995). Deze uitgaven brachten teksten naar boven die ongepubliceerd of moeilijk bereikbaar waren; deels vormde het materiaal een aanvulling of correctie op bestaande anthologieën als *Wortoe d'e tan abra* (1970) van

6 Gecit. bij Schipper 1994: 5.

7 Voor de spelling van Caraïbisch of Caribisch bestaat geen consensus onder verschillende kenners van het gebied. De geografische afdeling van de Nederlandse Taalunie zegt dat dit een van de weinige gevallen is waarin de keuzemogelijkheid wordt opengelaten, omdat het om een afgeleid, vernederlandsd woord gaat; etymologisch - als afleiding van een stamnaam - zijn beide varianten mogelijk. Ik sluit mij aan bij de kenners van de inheemse stam: Ahlbrinck spreekt van Caraïben, Peter Kloos van Cariben. Ook het KITLV/CARAF in Leiden heeft gekozen voor Caraïbisch.

Shrinivási, *Kri, kra!* (1972) van Thea Doelwijt en *Creole Drum* (1975) van Voorhoeve en Lichtveld. Maar teksten bijeenbrengen is één ding, ze beschrijven in een geschiedenis is een heel ander verhaal.

Talen

In Suriname worden tweeëntwintig talen gehanteerd, enkele daarvan, zoals Sanskriet en Arabisch, echter uitsluitend in niet-literaire gebruikssituaties, bijvoorbeeld bij godsdienstige rituelen. De drie belangrijkste literaire talen zijn het (Surinaams-)Nederlands dat de officiële landstaal en voor steeds meer mensen ook de moedertaal is; de lingua franca: het Sranantongo of Sranan - de taal van de slaven en hun nakomelingen, maar nu door het merendeel van de Surinamers gesproken; en de taal van de grootste bevolkingsgroep (de hindostanen): het Sarnami. Voor het proza is het Nederlands kwantitatief absoluut de belangrijkste taal; voor de poëzie houden Nederlands en Sranantongo elkaar in evenwicht, terwijl het Sarnami eerst betrekkelijk recent, na 1977, belangrijk is geworden. Als *Fundgrube* voor de linguïstiek heeft Suriname zeker de aandacht van veel taalwetenschappers getrokken. Maar letterkundigen die over andere talen dan het Nederlands, Sranan en Sarnami, iets zinvol kunnen opmerken, zijn er eenvoudigweg niet - en zelfs voor de drie genoemde talen zijn ze uiterst dun gezaaid. Er is nog heel veel te bestuderen, in *alle* Surinaamse literaire talen. Wie echter de drie genoemde talen beheerst, verschaft zich toegang tot naar schatting 99% van al het geschreven letterkundig materiaal. Andere talen worden veel minder frequent literair gehanteerd, van sommige bestaat uitsluitend een literatuur in orale vorm. Het Surinaams-Javaans, de taal van de op twee na grootste bevolkingsgroep, wordt slechts sporadisch in geschreven vorm gehanteerd, terwijl de orale literaire uitingen in die taal zwaar onder druk staan, om niet te zeggen: op het punt staan geheel te verdwijnen. Voor alle andere talen geldt dat hun bereik ophoudt bij hooguit enkele duizenden mensen, in sommige gevallen (Wai-Wai, Wajana, Paramakaans) is er sprake van enkele honderden of slechts enkele tientallen sprekers.

De wijze van beschrijven

Geen enkele literatuurgeschiedenis kan het stellen zonder gedegen bronnenonderzoek en het zal duidelijk zijn dat bij een eerste Surinaamse literatuurgeschiedschrijving het traceren, beschrijven en ordenen van de bronnen een cruciale kwestie is. In het theoretische deel dat deze literatuurgeschiedenis voorafgaat, is uitvoerig ingegaan op dit en tal van andere problemen van literatuurgeschiedschrijving. Met name is daar gekeken naar de wijze waarop men in gebieden die in hun multiculturele constellatie enigszins vergelijkbaar zijn met Suriname, geprobeerd heeft de literatuur te beschrijven: in Zuid-Afrika, India en het Caraïbisch gebied. Vervolgens ben ik stil blijven staan bij een aantal wetenschapstheoretische uitgangspunten, met name die opvattingen die leven onder mensen die zich bezighouden met de literatuur van koloniale en postkoloniale gebieden. Ook de positie van de literatuurgeschiedschrijver, diens ideologie, de betekenis van nationale literatuurgeschiedschrijving, de afbakening van het corpus, de plaats van de koloniale literatuur en de omzetting van geordend materiaal in een geschied*verhaal* komt daar uitvoerig aan de orde. Vanuit die beschouwingen

formuleer ik een definitie van wat Surinaamse literatuur is en stel ik een theoretisch model

voor literatuurgeschiedschrijving voor.

Elke literatuur, maar de Surinaamse wel in het bijzonder, kan alleen goed begrepen worden binnen een breed cultuurhistorisch kader dat in grote lijnen de maatschappelijke ontwikkelingen schetst. Zo komen in elk van de hoofdstukken van de literatuurgeschiedenis telkens achtereenvolgens aan bod: de algemene geschiedenis (politiek, economisch, sociaal en mentaal), de demografische geschiedenis (de bevolkingsgroei en migraties, maar ook de onderlinge verhouding tussen de bevolkingsgroepen), de wijze waarop het Surinaamse volk zich cultureel oriënteerde en organiseerde, de taalpolitiek en het onderwijs, de ontwikkelingen in de kunst- en vermaakssector en de belangrijkste ontwikkelingen binnen de gemeenschap van Surinaamse migranten in Nederland. Vervolgens wordt het literatuurbedrijf van de periode in beeld gebracht, achtereenvolgens drukkerijen en uitgeverijen, boek en boekhandel, bibliotheken, kranten en periodieken, leespubliek en leesverenigingen, schrijversorganisatie en literaire prijzen.

Uitgangspunten

Deze literatuurgeschiedenis van Suriname wil niet alleen een collectie van positivistische gegevens zijn, maar ook de relaties tussen die gegevens in een logisch verband brengen, en bovendien in een verhalend verband. Dan is de vaststelling onontkoombaar dat absolute objectiviteit niet bestaat, want er moeten altijd keuzes gemaakt worden. Een fundament voor mijn benadering heb ik gemeend te vinden in het filosofisch pluralisme van Procee, zoals hierna uiteengezet. Een literatuurtheoretische pendant ervan geeft de interculturele literatuurwetenschap die een vertrekpunt is voor het zich zo scherp mogelijk rekenschap geven van de eigen positie, de eigen achtergrond en historisch-culturele context, de eigen wijze van kennisvergaring en de mogelijke lacunes die daarin zijn opgetreden, en het eigen waardenstelsel, zo men wil: de eigen tekortkomingen in oordeelsvorming.

Om de Surinaamse literatuur zo goed mogelijk recht te doen, probeer ik de Caraïbische regio tot uitgangspunt te nemen (Jack Corzani hanteert daarvoor het begrip *recentrage*). Een aantal termen kunnen daarbij van nut zijn, indien zij worden ontdaan van hun westerse connotatie: meertaligheid, multi-etniciteit, multiculturaliteit, tussenpositie, creoliteit, roots, oraliteit, verzet. Drie voorbeelden van waar de noodzaak zich opdringt om zich los te maken van westerse noties, zijn de volgende.

1. In deze literatuurgeschiedenis wordt zeer veel aandacht besteed aan het theater: toneel, cabaret en in de 20ste eeuw ook het hoorspel. Ik meen dat juist in de theaters zich de transformatie heeft voltrokken van een orale cultuur naar een geletterde cultuur. De wijze waarop het repertoire Surinamiseerde en het theaterpubliek zich verbreedde, weven de rode draad van de paragrafen over het theater.⁸ In westerse literatuurgeschiedenissen is die aandacht voor het toneel veel kleiner, en het zgn. ‘volkstoneel’ bleef minstens tot voor kort geheel buiten het aandachtsveld.⁹

8 Het materiaal dat deze literatuurgeschiedenis ondersteunt, is samengebracht in een repertorium van het Surinaamse theater, waarin alle opvoeringen zijn opgenomen van ca. 1770 tot 2000, inclusief - voorzover achterhaalbaar - opvoeringsdata, medewerkenden, persberichten, recensies enz. Ik hoop dit repertorium eerstdaags te publiceren.

9 Daarin is in Nederland verandering gekomen met bijvoorbeeld de boeken van Pleij en Van Oostrom over de Middeleeuwen, een periode waarin de volkscultuur nooit geheel werd verwaarloosd overigens, omdat ook in die periode de transformatie van orale naar geletterde cultuur zich voltrok!

2. Veel uitgaven van bijzondere waarde zijn door Surinamers in eigen beheer verschenen; eigen beheer-uitgaven komen in westerse literatuurgeschiedenissen zelden of nooit aan bod. Auteurs als Michaël Slory en Shrinivási - die nu tot de moderne klassieken worden gerekend - hebben hun gehele literaire carrière gebouwd op zelfbekostigde uitgaven, en mochten eerst vrij recent daarvan de vruchten plukken doordat uitgeverijen zich voor hun werk gingen interesseren. Deze 'grijze literatuur', zoals die in het bibliotheekvak wordt genoemd, beslaat juist een flink deel van deze literatuurgeschiedenis.

3. De westerse periodeconcepten voldoen zelden of nooit om de Surinaamse literatuur adequaat te beschrijven. Nederland is zeer lang (en soms nog) het kompas geweest dat de richting aangaf voor literatoren. Toch liepen bijvoorbeeld stijlperiodes zelden parallel. Geprobeerd is hier de interne dynamiek van de Surinaamse letteren te volgen en de eigen wetten van die letteren bloot te leggen.

Bepaalde momenten in de geschiedenis hebben als startpunt van een nieuwe traditie gefungeerd: de opvoering van een stuk, de eerste maal dat een taal literair gehanteerd werd, de verschijning van een boek etc. Die momenten zijn belangrijk om de wording van verschillende tradities te traceren. De chronologische ordening van het verhaal zal afhangen van het moment dat markant is voor een traditie.

Om het subjectieve element in de waardering van auteurs, werken en verschijnselen binnen te perken te houden, geef ik waar mogelijk de waardering zoals die uit verschillende Surinaamse bronnen naar voren komen, vooral uit de literaire kritieken in kranten en tijdschriften, en in mindere mate uit interviews en andere bronnen. Dit is een receptie-esthetisch element dat deze literatuurgeschiedenis ondersteunt, zonder dat die daarmee tot een receptie-gerichte literatuurgeschiedenis wordt.

Tot slot

Dit boek is geschreven door één persoon, maar steunt op het intellectuele gedachtegoed van zeer velen, zowel van hen die gepubliceerd hebben, als van anderen die mij op allerlei manieren hebben geholpen. Al hun namen zijn met ere en grote dankbaarheid vóór deze inleiding vermeld. Niettemin wil ik hier nog enkele mensen naar voren halen om hun bijzondere ondersteuning gedurende de acht jaren dat ik aan deze geschiedenis werkte.

Twee bijzondere schrijverspersoonlijkheden hebben direct positief gereageerd op mijn verzoek om als paranimf te fungeren bij de verdediging van deze geschiedschrijving als proefschrift: Shrinivási en Thea Doelwijf. Zij waren de eersten om de Surinaamse schrijvers collectief in bloemlezingen te presenteren en ik vind het een bijzondere eer dat deze wegbereiders mij hun steun hebben toegezegd. Voorzag het academische protocol in drie paranimfen, ik had ook John Leefmans, die al in de vroege jaren '60 indringend over de Surinaamse literatuur schreef, verzocht aan mijn zijde plaats te nemen. Hij heeft deze literatuurgeschiedenis als lezer van de conceptteksten van meticuleus commentaar voorzien. Het verdriet mij dat een vierde schrijverspersoonlijkheid die jarenlang over de Surinaamse literatuur schreef, Hugo Pos, de verschijning van dit werk niet meer mocht meemaken. Dat hij zijn literaire archief aan mij naliet, heeft een buitengewone verrijking van deze literatuurgeschiedenis opgeleverd. Twee andere vrienden die altijd bijzonder interesse voor dit werk toonden, mochten evenmin de verschijning ervan beleven: Herman Wekker en Jnan Adhin.

Een zeer grote groep lezers heeft het gehele werk in zijn ontstaan gevolgd en de conceptteksten voorzien van duizenden kanttekeningen en correcties. Het is gebruik om een onderscheid te maken tussen de academische leescommissie en de andere lezers, maar ik stap van dat gebruik af, omdat allen, elk vanuit eigen discipline, kennis en betrokkenheid, een bijzonder waardevolle inbreng hebben gehad. Van buitengewoon belang zijn mijn promotoren geweest die de trein op gang hebben gebracht: Bert Paasman en Wim van den Berg. Bert en Wim: dat jullie loyaal zijn meegegaan in veel van mijn eigenzinnige ideeën, waardeer ik evenzeer, als dat jullie als degelijke verkeersleiders de trein niet lieten ontsporen. Ik draag de geanimeerde gesprekken op de achternamiddagen in het P.C. Hooft-huis als kostbare herinneringen met me mee. Het hele typoscript is grondig doorgenomen door Michel Berchem (met dank voor de vele vertalingen en correcties op het Sranan), Theo Damsteegt (in het bijzonder voor de Indiase talen), Thea Doelwijt, Eva Essed-Fruin, Geert Koefoed (in het bijzonder voor de creooltalen), John Leefmans, Elisabeth Leijnse, Peter Meel, Ieme van der Poel, Jos de Roo en Joop Vernooij. Het theoretische voorwerk is van uitmuntend kritisch commentaar voorzien door de drie feeën Ieme van der Poel, Christine Levecq en Elisabeth Leijnse. Silvia de Groot, Wim Hoogbergen, André Pakosie, Richard Price en Bonno Thoden van Velzen hebben de hoofdstukken over de bosnegers doorgelicht. Karin Boven en Frans Malajuwara bekeken die over de inheemsen, wijlen Jnan Adhin, Surj Biere, Lila Gobardhan-Rambocus en Effendi Ketwaru over de hindostanen, Hein Vrugink, Johan Sarmo en Silvia van Horn-Gooswit over de javanen, William Man A Hing over de chinezen. Gert Oostindie en Alex van Stipriaan bekeken de tekst over de koloniale tijd, Hans Ramsoedh die over het midden van de 20ste eeuw.

Mijn laatste woorden gebruik ik voor drie persoonlijke vrienden met eindeloos veel geduld. Hugo Enser heeft mij vaak onderdak geboden als ik in Nederland was, maar ook met tal van gegevens geholpen; één telefoontje betekende dat Hugo direct weer ging 'diki boro efe' en er bleek altijd weer meer onder dat bed verstopt - 'den pikin-pikin sani' -, dan ik had durven hopen. In Suriname zijn Els Moor en Jan Bongers me tot steun en toeverlaat geweest, niet alleen tijdens mijn bezoeken, maar ook van op afstand. Misschien zijn zij wel eens horendol geworden van al de futiliteiten die ik wilde uitzoeken, maar daar hebben ze dan toch nooit iets van laten merken. Behalve voor al het assisterende uitpluiswerk dat zij hebben verzet, ben ik hun vooral erkentelijk dat zij mij op moeilijke momenten altijd weer wisten te overtuigen van het belang van deze literatuurgeschiedenis voor de Surinamers, en de Surinaamse scholieren in het bijzonder. Ik kan jullie daar niet genoeg voor bedanken.

Tot slot: Elisabeth, sinds enkele jaren vervul je drie functies: die van hoogleraar, die van moeder en die van echtgenote. Ik weet niet voor welke van de drie ik het meest mijn bewondering moet uitspreken. Uiteindelijk worden de uitersten van intellect en emotie altijd getoetst op de moeilijkste momenten, en bij zo'n onderneming als dit boek, waarbij ik wel eens gezucht heb dat het mijn krachten te boven ging, was dat wanneer jij op een en hetzelfde moment op je drie functies wordt aangesproken. Dat je dat hebt kunnen opbrengen, maakt je tot een grootse vrouw.

Michiel van Kempen
Flawinne, 25 maart 2002

Praktische aanwijzingen

De literatuurgeschiedenis die begint met deel II is opgebouwd volgens een structuur die de lezer wil helpen zich snel te oriënteren.

¶ Aan elke periode gaat een **lead-pagina** vooraf, waarin de hoofdlijnen van de periode al worden aangegeven. Wie dat wil, kan zo een periode overslaan, zonder direct het zicht op het geheel te verliezen. Deze lead-pagina is typografisch direct herkenbaar aan de veel grotere letter, en is altijd geschreven in de onvoltooid tegenwoordige tijd.

¶ De belangrijkste tekst van elk hoofdstuk staat in de broodletter: dat is de opmaak waarin u nu dit voorwoord leest.

¶ In een **Profiel** - gezet in een iets kleinere letter - wordt het reilen en zeilen van een groep of instituut beschreven, of het gehele oeuvre van een auteur. Wanneer het oeuvre van een auteur zich uitstrekt over meer periodes, worden de teksten toch bij elkaar binnen één Profiel behandeld, om zo de samenhang en de ontwikkeling van het oeuvre beter te laten uitkomen. Ook het functioneren van een groep of instituut over langere tijd wordt binnen één Profiel behandeld (met uitzondering van het toneelgenootschap Thalia en de Koloniale Bibliotheek).

¶ In een **Close-up** wordt een bepaalde problematiek of een bepaald detailonderwerp nader bekeken. Het gaat hier om onderwerpen die van wezenlijke betekenis zijn in de koloniale of postkoloniale literatuur van Suriname, zoals de wijze waarop het plantageleven is verbeeld, de doorwerking van de orale literatuur in de geschreven letteren, de herijking van de literatuur van de voormalige kolonisator, de creolisering van de taal enz. Deze Close-ups zijn direct herkenbaar doordat de bladspiegel aan de linkerkant inspringt, en doordat een andere zetletter is gehanteerd.

¶ Elke periode van de geschiedenis van de *geschreven* literatuur heeft een **afsluitende paragraaf** waarin conclusies worden getrokken en de grote lijnen bij elkaar worden genomen. Een samenvatting geeft deze literatuurgeschiedenis niet: de concluderende paragrafen achter elkaar gelezen geven een uitstekende samenvatting van het hele werk.

Wie de weg kwijtraakt, vindt in de kopregel rechts boven aan de bladzijde snel terug waar men zich bevindt. Daarin staat de tijdsperiode aangeduid, in kapitalen het hoofdonderwerp, vervolgens de subparagraaf of het Profiel, en tussen haakjes welke Close-up wordt behandeld. Een voorbeeld: de volgende kopregel

1923-1957: TEKSTEN IN NEDERLAND: Nederlands: Albert Helman
(Helman en Caliban)

betekent dat men leest in de periode 1923-1957 over Teksten in Nederland geschreven, in het Nederlands, en hier dan het profiel gewijd aan Albert Helman en daarbinnen dan weer de Close-up over de Caliban-problematiek betreffende Helman.

Spelling

In deze literatuurgeschiedenis worden zo veel mogelijk de officiële voorkeurspellingen van het Nederlands en de Surinaamse volkstalen gevolgd,

behalve natuurlijk in citaten. Om het historische karakter van het verhaal van de Surinaamse literatuur te illustreren volg ik

bovendien de spelling van de eerste druk van geciteerde teksten (waar dat niet gebeurt, wordt dat vermeld). Suriname en alle afleidingen van het woord schrijf ik met hoofdletter, de namen van de Surinaamse bevolkingsgroepen en van religieuze groeperingen daarentegen schrijf ik consequent met een kleine letter. Aanduidingen van talen krijgen een hoofdletter, zodat dus kan voorkomen: 'het Ndyuka gesproken door de ndyuka'.

Vierkante haken worden gebruikt voor alle toevoegingen, vertalingen of aantekeningen van mijn hand bij teksten van anderen.

Referentiewerk

Deze uitgave moet ook als richtingwijzer in het bibliografische en bronnenmateriaal kunnen fungeren. Daarom zijn zo goed als mogelijk *alle* relevante bronnen over de besproken werken vermeld, inclusief raadpleegbare band- en filmopnamen. Wanneer er al uitgebreide bibliografieën over een bepaald onderwerp bestaan, dan is uiteraard daarnaar verwezen. Indien er geen bibliografie voorhanden is, zijn verwijzingen naar vaak moeilijk te vinden besprekingen in kranten en tijdschriften ruimer opgenomen. De *algemene* secundaire literatuur over auteurs is altijd vermeld in de eerste noot van de Profielen. Secundaire literatuur over bijzondere aspecten van een oeuvre staat vermeld in latere noten. Omdat de grote collecties tegenwoordig via geautomatiseerde systemen gemakkelijk raadpleegbaar zijn, heb ik ervan afgezien vindplaatsen en signatures van oude drukken te vermelden, tenzij het om zeer uitzonderlijke gevallen gaat. Soms zijn teksten, vooral van vroeger eeuwen, slechts in een hoogstenkele openbare collectie en bijna nooit antiquarisch te vinden; daarom geef ik de plot van die teksten gedetailleerder weer dan bij ruim beschikbare teksten. Ik heb nogal ruim geciteerd vooral uit kranten, omdat het materiaal kwetsbaar is en in hoog tempo dreigt te verdwijnen.

Onuitgegeven literair materiaal is niet beschreven, maar wel gesignaleerd, wanneer de vindplaats daarvan bekend is.¹⁰

10 Verder kan ik hier verwezen worden naar Vrugink e.a. 1988-1991 waar verschillende vindplaatsen van onuitgegeven journaals e.d. worden vermeld.

Gebruikte afkortingen

Acuza =	Algemene Culturele Zaken, afdeling van het Ministerie van Onderwijs, Paramaribo
AEM =	Archief Els Moor
AHH =	Archief Hetti Huber
AM =	Archief Matoekoe
AMS =	Algemene Middelbare School
AMVC =	Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven, Antwerpen (B)
ANAB =	<i>Algemeen Nieuws- en Advertentie Blad</i>
ANLB =	<i>Algemeen Nieuws en Letterkundig Blad</i>
ANV =	Algemeen Nederlands Verbond
ARA =	Algemeen Rijks Archief ('s-Gravenhage)
ARS =	<i>Advertentieblad van de Republiek Suriname</i>
ASG =	Archief Sharda Ganga
ASR =	Archief Suriname, Redemptoristen, Wittem (NL)
ATT =	Archief Toneelgenootschap Thalia
AVRO =	Algemene Vereniging Radio Omroep (Nederland)
AVROS =	Algemene Vereniging Radio Omroep Suriname
AWB =	Archief Wim van Binnendijk
BSC =	Binnenlandsche Surinaamsche Courant
BWR =	<i>De Banier van Waarheid en Recht</i>
Caraf =	Caraïbische Afdeling, KITLV, Leiden
CatUBA =	<i>Suriname-Catalogus van de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam (Van Doorne & Van Kempen 1995)</i>
CCN =	Cultureel Centrum Nickerie
CCS =	Cultureel Centrum Suriname
CCW =	Cultureel Centrum Wageningen
DK =	<i>De Kolonist</i>
DKa =	<i>De Katholiek</i>
DN =	<i>De Nickeriaan</i>
DNS =	<i>De Nieuwe Stem</i>
DNT =	<i>De Nieuwe Tijd</i>
DP =	<i>De Periskoop</i>
DS =	<i>De Surinamer</i>
DSC =	<i>De Surinaamsche Courant</i>
DSN =	<i>De Surinaamsche Nieuwvertelder</i>
DST =	<i>De Surinaamsche Telegraaf</i>
DT =	<i>De Telegraaf (Suriname)</i>
DTi =	<i>De Tijd (Suriname)</i>
DV =	<i>De Volksbode</i>
DVF =	Democratisch Volks Front
DVS =	<i>De Vrije Stem</i>
DW =	<i>De West</i>
DWT =	<i>De Ware Tijd</i>
DWTL =	<i>De Ware Tijd Literair</i>
EBG(S) =	Evangelische Broedergemeente (Suriname)
EO =	Evangelische Omroep
EvS =	<i>Encyclopedie van Suriname (1978)</i>

ENW =

Encyclopædie van Nederlandsch West-Indië
(1914-17/1981)

F =	<i>Foetoe-boi</i>
GAB =	<i>Gouvernements Advertentie-Blad</i>
GSC =	<i>Geprivilegeerde Surinaamsche Courant</i>
GT =	<i>Goede Tijding</i>
HBS =	Hogere Burger School
Hilman =	<i>Alphabetisch overzicht der tooneelstukken in de bibliotheek van Johs. Hilman (Hilman 1878)</i>
HN =	<i>Het Nieuws</i>
HV =	<i>Het Volk</i>
IKON =	Interkerkelijke Omroep Nederland
IOL =	Instituut voor de Opleiding van Leraren
JS =	<i>Jong Suriname</i> (uitg. JPF, Curaçao)
KB =	Koninklijke Bibliotheek 's-Gravenhage
KIT =	Koninklijk Instituut voor de Tropen
KITLV =	Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde, Leiden
KN =	<i>Koloniaal Nieuwsblad</i>
KRO =	Katholieke Radio Omroep
KTPI =	Kaum Tani Persatuan Indonesia
KV =	<i>Koloniaal Verslag</i>
KvK =	Kamer van Koophandel
LU =	<i>Letterkundige Uitspanningen (1785-1787)</i>
<i>Mama Sranan</i> =	<i>Mama Sranan: 200 jaar Surinaamse verhaalkunst</i> (Van Kempen 1999f)
MEW =	<i>Moderne Encyclopedie der Wereldliteratuur</i> (Bachrach e.a. 1980-84)
MLCS =	Marxistisch-Leninistisch Centrum Suriname
MULO =	Meer Uitgebreid Lager Onderwijs
NAA =	Nederlands Audiovisueel Archief, Amsterdam
NATU =	Nederlandse Amateur Toneel Unie
NBLC =	Nederlands Bibliotheek- en Lectoriumcentrum, 's-Gravenhage
NBS =	Nationale Beweging Suriname
NCRV =	Nederlands Christelijke Radiovereniging
NDP =	Nationale Democratische Partij
NIOD =	Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie, Amsterdam
NOS =	Nederlandse Omroep Stichting
NPS =	Nationale Partij Suriname
NPS =	[in omroepverband:] Nederlandse Programma Stichting
NS =	<i>Nieuw Suriname</i>
NSC =	<i>Nieuwe Surinaamsche Courant</i>
NSCL =	<i>Nieuwe Surinaamsche Courant en Letterkundig Dagblad</i>
NTI =	Nederlands Theater Instituut
NWIG =	<i>Nieuwe West-Indische Gids</i> (later ook: <i>New West-Indian Guide</i>)
Om =	<i>Omhoog</i>
OSKOM =	Organisatie van Surinaamse Kommunisten
OV =	<i>Ons Vaderland</i>
OW =	<i>Onze West</i>
O&W =	<i>Oost & West</i>
P =	<i>Protestantenblad voor de kolonie Suriname</i>
PALU =	Progressieve Arbeiders en Landbouwers Unie

Pipers = *Pipers Enzyklopädie des Musiktheaters* (Dahlhaus
1986-1997)
PNP = Progressieve Nationale Partij
PNR = Partij (van de) Nationalistische Republiek
Privé-Domein = *Privé-Domein van de Surinaamse letteren* (Van Kempen
1993a)

PSCE =	Permanent Surinaams Congres voor Eenheid
Racusa =	Raad voor Culturele Samenwerking
Riemens =	<i>Elseviers groot operaboek</i> (Riemens 1974)
RNW =	Geluidsarchief/Fonothek Radio Nederland Wereldomroep
RVDS =	Rijks Voorlichtings Dienst Suriname
S =	<i>Suriname, koloniaal nieuws- en advertentieblad</i>
SB =	<i>De Surinaamsche Bode</i>
SC =	<i>Surinaamsche Courant</i>
SC/LD =	<i>Surinaamsche Courant/Letterkundig Dagblad</i>
SC/SG =	<i>Surinaamsche Courant/The Surinam Gazette</i>
SCGAB =	<i>Surinaamsche Courant en Gouvernements Advertentie Blad</i>
SIL =	Summer Institute of Linguistics
Simons =	<i>Het drama en het tooneel in hun ontwikkeling</i> (Simons 1921-1932)
SJ =	<i>Sticusa Journaal</i>
SK =	<i>Surinaamsche Krant</i>
<i>Spiegel</i> =	<i>Spiegel van de Surinaamse poëzie</i> (Van Kempen 1995b)
SRS =	Stichting Radio-omroep Suriname
Sticusa =	Nederlandse Stichting voor Culturele Samenwerking met Suriname en de Nederlandse Antillen (en Aruba)
STVS =	Surinaamse Televisie Stichting
SW =	<i>Surinaamsch Weekblad</i>
SWI =	Stichting Wetenschappelijke Informatie
T =	<i>De Tijd</i> (Suriname)
TELEAC =	Televisie-academie
Tesi =	<i>Tesi fi</i> (1975)
Tr =	<i>Teroenga</i>
UBA =	Universiteitsbibliotheek van Amsterdam
UBL =	Universiteitsbibliotheek van Leiden
UEBH =	Unitätsarchiv der Evangelischen Brüder-Unität, Herrnhut
ULO =	Uitgebreid Lager Onderwijs
VARA =	Vereeniging van Arbeiders-Radio-Amateurs
VC =	Voorlichting Cultuur [archief van deze afdeling van het Ministerie van Onderwijs & Cultuur; Activiteiten-agenda's; <i>Kompas</i> ; correspondentie met radiostations etc.]
VHP =	Verenigde Hindostaanse Partij [en varianten]
VOS =	Voortgezet Onderwijs voor Senioren
VPRO =	Vrijzinnig-Protestantsche-Radio-Omroep
VS =	<i>Vrije Stem</i>
We =	<i>de Westindiër</i>
WI =	<i>De West-Indiër</i>
WIG =	<i>(De) West-Indische Gids</i>
Worp =	<i>Geschiedenis van het drama en het tooneel</i> (Worp 1904-1908)
<i>Wortoe</i> =	<i>Wortoe d'e tan abra</i> (Shrinivási 1970/1974/1979, verwijzingen naar de uitgebreide 3de en 4de druk)
WS =	<i>Weekkrant Suriname</i>
WSC =	<i>Weeklyksche Surinaamsche Courant</i>
WWSC =	<i>Weekelijksche Woensdaagsche Surinaamsche Courant</i>

Theoretische bespiegelingen bij literatuurgeschiedschrijving

0. Inleiding

De film *The pillow book* (1996) van Peter Greenaway is de verbeelding van een *geschiedenis*. Met geschiedenis is hier heel het cluster van betekenissen bedoeld dat het woord in zich draagt, van historie tot relaas van feiten. De film gaat over een Japans meisje dat erdoor geobsedeerd is een boek te schrijven op de huid van mannen. Maar de film gaat evenzeer over haar obsessie, over de wording van dat boek, als over haar levenslijn en de gebeurtenissen zoals die zich om haar heen ontrollen. *The pillow book* is vooral een film die *simultane* geschiedenissen verhaalt, die relaties legt tussen vroeger en nu, traditie en moderniteit, oude en jonge generatie, tussen plaatsen die ver uit elkaar liggen, tussen verschillende culturen, tussen thuisblijven en migreren. Het is een film die verteld wordt in verschillende talen, in verschillende schriftsoorten, in verschillende beeldelementen, in kleur en zwart-wit, in gesproken en geprojecteerde teksten, met verschillende stemmen en die ook nog een doorlopend meta-discours is over zichzelf en over al de vormen van geschiedenis die de film bevat. Greenaway schuift beelden over elkaar heen, tot soms zelfs vijf beelden tegelijkertijd op het doek te zien zijn. Hij geeft op hetzelfde moment een totaalshot en een close-up. Daarbovenop is de film een fontein van intertekstualiteit met referenties naar ver uiteenlopende artistieke concepten en werken. Wat al die elementen verbindt, is de continuïteit van het *verhaal* van het Japanse meisje. De postmodernistische film in optima forma, zou men kunnen zeggen. Ik zeg liever: een film als een metafoor voor literatuurgeschiedenis. Die van Suriname in dit geval.

Ik zou de geschiedenis van de literatuur van Suriname graag willen neerzetten zoals Greenaway het verhaal van het Japanse meisje Nagiko. Want de complexiteit van het verhaal van de Surinaamse literatuurgeschiedenis is vergelijkbaar met de verstrengeling van verhalen die Greenaway heeft opgebouwd rond de memoires van de courtisane Shei Shonagon. De afgelopen vijftien jaar hebben Nederlandse literatuurwetenschappers veel kanttekeningen geplaatst bij de mogelijkheden en onmogelijkheden van een literatuurgeschiedschrijving van de Nederlandse letterkunde. Daarin gaat het om geschreven belletrise in één taal, een letterkunde bovendien die tot voor kort nog beschouwd werd als behorend tot een monocultureel gebied. Hoe oneindig veel complexer is de Surinaamse situatie: een samenleving die bestaat bij de gratie van de 'multiculturaliteit', met een groot aantal talen die vaak ieder ook verschillende stijlregisters kennen, met een nog steeds levende orale literatuur, met een autochtone literatuur die deels gegroeid is uit een koloniale situatie, met een literaire infrastructuur die sterk afwijkt van de westerse, en tenslotte: een literatuur met een groot contingent migranten. Hoe het gecompliceerde cluster verhalen die samen worden aangeduid met de term 'Surinaamse literatuurgeschiedenis', in beeld te brengen, als je niet kunt beschikken over de mogelijkheden van beeld en geluid die Peter Greenaway zo gretig en virtuoos benutte? Welke presentatie is de beste, dat wil zeggen: de minst compromisloze, om het verhaal van de Surinaamse literaire geschiedenis in haar pluriformiteit en complexiteit recht te doen, en tegelijkertijd het beeld transparant te houden? Zoveel heeft het postmoderne denken ons wel bijgebracht dat de ideale literatuurgeschiedenis niet meer geschreven kan worden. Maar welke zijn de pijlers zonder welke het huis niet kan staan? Welke benade-

ringswijze is de meest geëigende?

In het navolgende zal allereerst een aantal opvattingen van literatuurgeschiedschrijving de revue passeren die belangwekkend zouden kunnen zijn voor een literatuurgeschiedschrijving van Suriname. Eerst worden concepten gezien zoals die zijn gehanteerd voor multilinguale en multiculturele gebieden als Zuid-Afrika, India en het Caraïbisch gebied. Dan wordt in § 2.1 tot en met 2.4 ingegaan op een aantal epistemologische kwesties: paradigma's, contingentie en polyperspectivisme. Vervolgens wordt de positie van de literatuurgeschiedschrijver bekeken: hoe gaat die om met de distantie tegenover het object van onderzoek, wat is de rol en status van waardeoordelen en op basis van welk stelsel van normen en conventies kunnen waardeoordelen worden geveld? Vanuit de ideeën die zijn ontwikkeld binnen de interculturele literatuurwetenschap zal aandacht worden besteed aan terminologische kwesties, aan de Surinaamse en Caraïbische premissen van onderzoek en aan de wijze waarop teksten gecontextualiseerd moeten worden. Dan komt de complexiteit van een nationale literatuurgeschiedschrijving ter sprake (§ 2.5), gevolgd door de problematiek van de afbakening van het corpus (§ 2.6): bij een eerste geschiedschrijving vraagt de volle massa aan Surinaamse teksten om selectie en ordening. Kan de literatuurgeschiedschrijver het totale corpus aan Surinaamse teksten overzien, en zo ja, hoe selecteert hij de teksten die hij aan de orde wil stellen? Het begrip Surinaamse literatuur zal dan gedefinieerd moeten worden. Tenslotte worden status, ordening en periodisering van het literair-historische verhaal besproken (§ 2.7).

Telkens zal specifiek aandacht worden besteed aan Caraïbische opvattingen die zullen worden toegespitst op de Surinaamse situatie, en waar nodig zullen ook opvattingen binnen de geschiedschrijving van de Nederlands-(Oost-)Indische letterkunde ter sprake worden gebracht. Zo komen de contouren van onze benadering langzaam in beeld. Tenslotte volgt in § 2.8 een recapitulatie. Vanuit een duidelijke keuze voor een aantal uitgangspunten zal in hoofdstuk 3 een model van literatuurgeschiedschrijving worden gepresenteerd, dat concreet wordt uitgewerkt om recht te doen aan de eigen aard en waarde van Surinaamse teksten in hun specifieke communicatiesituatie. Daarmee zal dus de structuur van deze literatuurgeschiedenis zijn aangegeven.

Heel wat historici, zo merkt E.H. Kossmann op, hebben zich verschanst op een veld van onderzoek 'dat men als het ware omheint door middel van een eigen terminologie, een eigen waardenhiërarchie en een eigen discussie- en citatiecircuit'.¹¹ Ik hoop dat het model dat ik zal presenteren - vanuit de overwegingen en afwegingen die in het navolgende worden gemaakt - de omheiningen juist zo laag mogelijk houdt.

11 Kossmann 1995: 8.

1. Opvattingen van literatuurgeschiedschrijving

1.0 Inleiding

Aan de positivistische literatuurgeschiedschrijving van het einde van de 19de eeuw kwam met de autonomistische literatuurbenadering van Russisch formalisme en Praags structuralisme een einde. Van New Criticism, Werkimmanente Interpretation en Nouvelle Critique ging een belangrijke vernieuwende impuls uit op de literaire analyse en op het literatuuronderwijs. Maar nog aler de resultaten daarvan ook merkbaar werden in de literatuurgeschiedschrijving, dienden zich alternatieve hermeneutische modellen aan: het literaire werk werd niet langer gezien als autonome entiteit, maar als ingebed in een groter geheel. Semiotiek, deconstructivisme en poststructuralisme bliezen de idee van de tekst als een gesloten structuur op. De contextualisering van het literaire object werd nadrukkelijk aan de orde gesteld door de literatuursociologie en door 'systeem'- en 'communicatie'-gerichte modellen.¹² Vanzelfsprekend lieten die ontwikkelingen de literatuurgeschiedschrijving niet onberoerd. Hans Robert Jauß hield met zijn beroemd geworden *Literaturgeschichte als Provokation der Literaturwissenschaft* (1970) een pleidooi tegen literatuurgeschiedschrijving als chronologische ordening van literaire feiten, en vóór een literatuurgeschiedenis die het proces van telkens veranderende waardetoekenning, zingeving en normverandering centraal stelt. Deze lezersgerichte benadering van literatuurgeschiedenis en later ook de empirische receptie-theorie vroegen aandacht voor de plaats van het interpreterend subject. Steeds sterker werd de tekst gezien als radertje in het geheel van samenleving en literatuurbedrijf, waarmee de literatuurgeschiedenis steeds dichter tegen de cultuurgeschiedenis aan ging zitten.¹³ Interculturele literatuurwetenschap en postkoloniale literatuurtheorie droegen in belangrijke mate bij aan het internationale debat over literatuurgeschiedenis door grote vraagtekens te zetten bij de eurocentrische manier van kijken van westerse wetenschappers.

In nauwelijks enkele decennia tijds ontwikkelde de literatuurwetenschap een verbazingwekkend methodenpluralisme.¹⁴ De paradigma's wisselden elkaar zelfs zo snel af dat Horst Steinmetz in 1993 opmerkte 'dat elk ervan op het moment van ontstaan alweer ten ondergang gedoemd lijkt' en E.H. Kossmann, sprekend over

12 Overigens niet enkel binnen de literatuurwetenschap, maar ook binnen bijvoorbeeld de theologie (verg. Tennekes 1989).

13 Verg. Van den Berg 1986/7. Overigens was dit minder nieuw dan wel eens wordt gesuggereerd. Zo behandelde W. Asselbergs in *Het tijdperk der vernieuwing van de Noordnederlandse letterkunde* (1951) ook de opkomst van de hogere burgerscholen, de vrouwenbeweging, de katholieke en socialistische emancipatie, literatuuronderwijs, journalistiek, streekliteratuur en beroepsorganisatie, zij het dat die maatschappelijke inbedding voor hem geen ijzeren paradigma was, maar vanuit een sterk positivistische en poëtica-gerichte auteursbenadering werd ondernomen.

14 Het heeft weinig zin om hier zelfs maar in grove trekken een overzicht te geven van wat de literatuurwetenschap en daarbinnen de literatuurgeschiedenis sinds de jaren '60 aan methodologische diversiteit heeft opgeleverd, te meer daar er in de loop der jaren verschillende publicaties zijn verschenen die dit reeds op voortreffelijke wijze illustreren (Bronzwaer e.a. 1977, Buursink e.a. 1978, Grivel 1978, Segers 1985, Fokkema & Ibsch 1986, Van Luxemburg e.a. 1987, Van Gorp e.a. 1991, Perkins 1991, Zeeman 1991, Fokkema & Ibsch 1992 en specifiek voor Nederland: Goedegebuure & Heynders 1996, waarin overigens met geen woord gerept wordt over de interculturele literatuurwetenschap die nog in § 2.2 ter sprake zal komen). Voor de literatuurgeschiedschrijving in het bijzonder Schenkeveld-van der Dussen 1994: 41-47, Musschoot 1996 en Laan 1997. Voor de oudere geschiedschrijvers blijven Brom (1945) en Baur (1939: LXXXIX-XCIV) van belang.

de geschiedwetenschap, het had over 'een storm die over onze akker raast en het vak onbeheersbaar dreigt te maken'.¹⁵ Wie in literatuur geïnteresseerd was, begon zich moedeloos af te vragen of die enorme expansie van de literatuurwetenschap er niet om zichzelf wille was, in plaats van ter verheldering van het

15 Kossmann 1995: 7.

zicht op haar object.¹⁶

In 1974 constateerde Marijke Spies in een artikel in *Spektator* een crisis in de historische neerlandistiek. Zij haakte in op de wetenschapsopvatting van T.S. Kuhn, die in zijn *The structure of scientific revolutions* (1962) beschreef hoe de wetenschapsbeoefening binnen een vakgebied bepaald wordt door consensus over een paradigma: het geheel van concepties, waarden, methoden en technieken, die tezamen coherente tradities van wetenschapsbeoefening genereren. Waar zo'n paradigma ontbreekt, verkeert de wetenschap in een crisis.¹⁷ Een paradigma is volgens Spies 'een bepaalde wetenschapsfilosofische konseptie' en alle onderzoek dat zo'n paradigma niet expliciteert, verliest aan wetenschappelijke waarde. Zij stelt dat het paradigma voor wat betreft de historische neerlandistiek ontbreekt, maar dat er niettemin geen *Methodenstreit* gevoerd wordt. Waar in de neerlandistiek versplintering optreedt, worden feiten 'niet als feiten verklaard en moeten door elke onderzoeker opnieuw onderheid worden met zijn eigen vraagstelling en zijn eigen systeem van hypothesen'.¹⁸ Daardoor verdwijnt het inzicht in de fundamentele verschillen in benaderingen van het object, met als gevolg dat de intersubjectiviteit van uitspraken in het geding komt. Toch is die intersubjectiviteit mogelijk en noodzakelijk, nog steeds aldus Spies.¹⁹ Allereerst natuurlijk door één en hetzelfde paradigma aan te houden, vervolgens, indien dat niet mogelijk is, door een voortdurende gedachtewisseling over het verschil tussen het ene paradigma en het andere.

Sedertdien heeft de letterkundige neerlandistiek zich institutioneel georganiseerd in historische letterkunde, moderne letterkunde, en (theoretische en vergelijkende) literatuurwetenschap. Maar elf jaar na Spies was er binnen de neerlandistiek, en dan in het bijzonder binnen de literatuurgeschiedschrijving, nog steeds sprake van een crisissituatie, aldus Rik van Gorp in 1985, en vier jaar later was de situatie er nog altijd niet beter op geworden, volgens E.K. Grootes. De pretenties om nieuwe concepten van literatuurgeschiedschrijving te vinden zijn te hoog gesteld geweest, stelde hij, en 'voor de theoretische en praktische problemen is geen oplossing in zicht'.²⁰ In ieder geval werd literatuurgeschiedschrijving in de vorm van de eenmansonderneming van Gerard Knuvelder niet langer meer opportuun geacht. 'De innerlijke samenhang die het werk van één man vertoont', zo meende Gerard Knuvelder, 'is een waardefactor van oneindig groter belang dan de feitelijke juistheid, welke gewaarborgd wordt door een collaboratie van velen wier geest noodwendig uiteenloopt'.²¹ Dit klinkt veel essayistischer en personalistischer dan men zou vermoeden op grond van de vier delen *Handboek* van Knuvelder, ook al verdwijnt de historicus nooit geheel achter het wetenschappelijk decor van voetnoten en literatuurverwijzingen. Tenslotte schreef hij in het

16 Het leek, schreef Steinmetz, of het 'uiteindelijk helemaal niet om wetenschap begonnen is, maar om zijn eigen instandhouding en als waardevol ervaren dynamiek' (Steinmetz 1993: 273).

17 Spies 1974: 493-494. In de definitie die Koningsveld 1987: 159 van 'paradigma' geeft, komen 'tradities' niet voor, maar gaat het erom dat theorieën, filosofische uitgangspunten, waarden en illustratieve voorbeelden terrein en werkwijze van een wetenschappelijke groep in het normale onderzoek vastlegt. De navolgende omschrijving uit Spies 1974: 506.

18 Spies 1974: 508.

19 Spies 1974: idem.

20 Grootes 1989: 245. Verg. ook Van Gorp 1985.

21 Knuvelder 1974: 135.

volle bewustzijn van persoonlijke waardecriteria. Daar is veel tegenin gebracht, op feitelijk niveau, maar vooral toch ook methodologisch. Lieven Rens constateerde dat de oorspronkelijke synthese bij Knuvelder meer en meer achter de samenvatting van nieuwe baanbrekende studies was gaan verdwijnen, en dat de literatuur van de eigen tijd naar selectie en objectiviteit gemeten voor kritiek vatbaar was.²² Rens drukte zich keurig uit. In feite kwam het erop neer dat veel van wat Knuvelder nog als vaststaande feitelijkheid beschouwde, allang ondermijnd was. Zo bekeek Wiljan van den Akker een aantal observaties binnen de (twintigste-eeuwse) literatuurgeschiedenis die stevig gefundeerd leken, maar bij nadere bestudering bleken te berusten op auteursuitspraken van een nogal dubieus gehalte.²³ Kortom: de literatuurgeschiedschrijving leek nog niet eens zo heel lang na Knuvelder zin en richting te ontberen, te meer daar ook de neuzen van de literatuurhistorici opeens alle kanten op gingen wijzen.

Nu, na de periode waarin zóveel postmodernistisch werd genoemd dat de zin van de term in het geding dreigde te komen²⁴, is althans deze vooruitgang geboekt dat de relativiteit van verschillende benaderingswijzen scherper in beeld is gekomen. Het proclameren van een crisis in de wetenschap wanneer er niet langer sprake is van één paradigma, is niet langer houdbaar. Wat bij Kuhn en Spies crisis heet, is sinds het postmodernisme het credo van wetenschapsbeoefening geworden, de grondslag ervan.²⁵ Er is een principiële, onvermijdbare diversiteit aan paradigma's, maar als fundamenteel moet worden aangenomen dat een hiërarchie van paradigma's niet, of hooguit langs arbitraire weg kan worden opgesteld. Marijke Spies stelde dat alleen vanuit een explicitering van de eigen paradigmatische situatie het mogelijk is te zien in hoeverre resultaten van onderzoek cumulatief of falsifieerbaar zijn.²⁶ In die stelling lijkt me een niet geringe dosis idealisme te zitten, maar dat neemt niet weg dat haar pleidooi voor de explicitering van de eigen paradigmatische uitgangssituatie, ook door het postmodernisme niet aan kracht heeft ingeboet. Integendeel, de noodzaak ervan dringt zich misschien zelfs nog sterker op.

Wat aan het einde van de twintigste eeuw zo evident lijkt - dat noch literatuur, noch literatuurgeschiedenis begrippen zijn die homogene, coherente entiteiten aanduiden - was nog maar enkele jaren geleden helemaal niet zo vanzelfsprekend, en is eerst onder invloed van het zoeken naar nieuwe literatuurwetenschappelijke paradigma's gemeengoed geworden. Zo maakte Maaïke Meijer in haar offensief tegen wat zij noemt 'de mythe van de Ene Literatuur en de Ene Literatuurgeschiedenis' duidelijk hoezeer de conventies van afperking en waardering van het corpus lange tijd een homogeniteit in de literatuur suggereerden, die in werkelijkheid sterk bepaald was door sekse- en rasgebonden ideologieën, belangen en

22 Rens 1983: 702-703.

23 Van den Akker 1989.

24 Bertens 1996.

25 Ook bij Segers (1993) komt dit aan de orde. Hij bespreekt het werk van Larry Laudan die afrekende met Kuhns reductionistische standpunt dat per periode slechts één paradigma met één dominante onderzoekstraditie zou kunnen bestaan (Segers 1993: 256-257). Interessant is hoe Bertens postmodernisme, opgevat in de meest algemene termen, noemt: 'een aan elkaar gerelateerde serie crisisverschijnselen (Bertens 1996: 123). En Maria Elena de Valdés en Mario Valdés spreken nog wel van crisis, maar voegen daaraan onmiddellijk toe: 'There never has been a richer period of inquiry.' (Valdés & Valdés 1995: 70)

26 Spies 1974: 508.

machtsconstructies.²⁷

Zo ziet de literatuurhistoricus zijn eigen positie sterk gerelativeerd - er zijn geen Geschiedschrijvers des Rijks meer - en hij *moet* zich wel bezinnen op een nauwgezet afbakening van zijn arbeid. Winst is dat de literatuurhistoricus niet meer als vanzelf aanneemt dat iedereen wel weet wat het object en de werkzaamheid van de historicus is. Daarenboven is ook Poppers 'oude' credo van de falsifieerbaarheid van wetenschappelijke uitspraken problematisch geworden. Op het niveau van positivistische feitenkennis blijft die falsifieerbaarheid natuurlijk bestaan²⁸, maar als het gaat om wetenschappelijke interpretaties kunnen er grote vraagtekens geplaatst worden bij de vraag of falsifieerbaarheid ten principale mogelijk is.

Crisis? Wat is een crisis anders dan een vorm van bezinning? In betrekkelijk korte tijd werden verschillende literatuurhistorische ondernemingen geëntameerd, en de reflectie op het onderwerp zette zich voort met een door de Onderzoekschool Literatuurwetenschap georganiseerde winterschool 'Veertig jaar na Knuvelde' (11 tot 22 december 1995) en een door de Taalunie georganiseerde dag op het pluche van de Eerste Kamer-banken waar literatuurhistorici van gedachten wisselden over de totstandkoming van een nieuwe, grote geschiedenis van de literatuur in het Nederlands (17 januari 1997).²⁹

In het kort wil ik hier enkele opvattingen over literatuurgeschiedenis de revue laten passeren, niet bij wijze van een rudimentaire historiografie - want de hier gepresenteerde opvattingen vormen tezamen niet meer dan een fractie van het vele dat er over gedacht is -, maar omdat ze het model verhelderen dat ik aan het einde van deze beschouwing wil presenteren. Dat kan zijn òf omdat ik aan die opvattingen wil laten zien hoe ik de zaken *niet* wil aanpakken, òf omdat ze substantiële elementen aanreiken voor het model dat ik ontwikkel en hanteer voor de Surinaamse literatuurgeschiedenis. Sommige ervan zijn voor mijn ideeënvorming van belang geweest in algemene zin, zonder dat elementen eruit direct op enigerlei wijze terugkeren in het model, dat ik aan het einde van deze beschouwing wil presenteren.³⁰

1.1 Enkele opvattingen

- 27 Meijer 1988: 317-318. Dat ook de marxistische literatuurbeschouwing, de Frankfurter Schule, de kritische narratologie, de semiotiek, de literatuursociologie, de feministische en zwarte literatuurtheorie in de ontmanteling van die conventies hun aandeel hebben gehad, wordt door Meijer gememoreerd (321). Zijzelf concentreert zich vooral op de afperking van het corpus, en dan met name zoals dat door het norm-begrip van Jauß wordt geïmpliceerd (322-334).
- 28 'Het falsificatieprincipe van Popper kan alleen op een beperkt, institutioneel terrein van literatuurwetenschap worden toegepast.' (Goedegebuure & Heynders 1996: 32)
- 29 De gedachtewisselingen tijdens de winterschool herinner ik me met plezier; ze zijn ongetwijfeld vruchtbaar geweest voor mijn eigen gedachte-oriëntatie voor deze theoretische inleiding. Anne-Marie Musschoot (1996: 52) geeft een korte schets van de daar besproken onderwerpen, alsook een beknopt overzicht van recente vormen van Nederlandse literatuurgeschiedschrijving. Bekkering & Gelderblom (1997) geeft alle stukken, lezingen en een zeer select aantal reacties op die lezingen van de studiedag Literatuurgeschiedenis. Nop Maas (1997) vat de grote lijnen van de Haagse bijeenkomst samen.
- 30 Het navolgende - en vooral ook het hoofdstuk over epistemologische problemen - berust deels op ideeën uit mijn artikel 'Haken en ogen aan een literatuurgeschiedenis van Suriname' (Van Kempen 1994a).

Vanuit een analyse van de wijze waarop het poëticamodel van vier tradities (de mimetische, de pragmatische, de expressieve en de autonomistische) is gehanteerd, kwamen Wiljan van

den Akker en Gillis Dorleijn in 1991 tot de conclusie dat poëtica's *op zich* geen bruikbaar beschrijvingsmodel voor historische verschijnselen opleveren. Zij zetten zich daarmee af tegen een geschiedschrijving als *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur tussen 1885 en 1985* (1990) van Ton Anbeek, waarin deze de Noord-Nederlandse twintigste-eeuwse auteurs beschreef van wie vernieuwende impulsen op de literatuur waren uitgegaan; Anbeek richtte zich op normverandering, op 'de afwisseling van elkaar opvolgende literaturopvattingen'.³¹ Van den Akker en Dorleijn concludeerden dat

literatuurgeschiedschrijving multiperspectivisch kan worden opgevat - niet in de zin dat er meer literatuurgeschiedenissen naast elkaar kunnen bestaan, of dat er binnen een boek een honderdtal auteurs ieder een facet van de geschiedenis inkleurt, maar doordat dezelfde geschiedschrijvers in hetzelfde werk meer perspectieven kiezen, zoals een poëticaal, een literair-sociaal, een tekstgericht en een ideologisch-historisch perspectief.³²

Deze multiperspectivische literatuurgeschiedschrijving werd twee jaar later beproefd in *Nederlandse literatuur: een geschiedenis* van M.A. Schenkeveld-van der Dussen c.s., een concept van literatuurgeschiedschrijving dat als Nederlandse pendant mocht gelden van *A new history of French literature* (1980) van Denis Hollier: opdeling van de literatuurgeschiedenis in vele verhalende fragmenten, geschreven door verschillende auteurs, die, zoals Hollier het omschreef 'assertion of borders through literature and the presentation of a literature within borders' zou stellen 'a questioning that results in the proliferation of those borders'.³³

De redactie van *Nederlandse literatuur: een geschiedenis* zette haar benaderingswijze aldus uiteen:

Op het ogenblik is men vrij algemeen van oordeel dat het belangrijk is in een literatuurgeschiedenis niet alleen te letten op de literaire werken zelf, maar ook en vooral op hun functioneren in de samenleving. Daartoe wordt ook aandacht gegeven aan het hele literaire bedrijf, de uitgevers en boekverkopers, de rol van particulier en overheid als mecenas, de sociologische samenstelling van het lezerspubliek, de rol van de media. Dat alles spiegelt zich ook in dit boek. Dat hebben we er als redactie zo ingelegd en daaruit spreekt wel degelijk onze, in onze eigen tijd verankerde (en zeker niet voor de eeuwigheid geldende) visie. [p. vi]

Bij voorbaat verontschuldigt de redactie zich ervoor dat niet elke schrijver behandeld kon worden en dat de lezer zal zien dat sommige schrijvers in andere dan verwachte hoofdstukken opduiken. Zo maakten hiërarchie en eenheidsvisie plaats voor dispaartheid en fragmentarisering.³⁴ Hetzelfde kan worden opgemerkt voor *Een theatergeschiedenis der Nederlanden* die in 1996 verscheen onder redactie van R.L. Erenstein, en die een vergelijkbare opzet als *Nederlandse literatuur* heeft.

31 Anbeek 1990: 265. Langs een totaal andere weg - te weten: die van de aanname van variabele verwachtingshorizonten bij lezers - stelt ook Maaïke Meijer het canonieke literatuurbegrip van Anbeek ter discussie, in een bespreking van zijn opstel over receptietheorieën uit 1978 (Meijer 1988: 331-334).

32 Van den Akker & Dorleijn 1991: 509-510.

33 Hollier 1989: xxv.

34 Verg. Dorleijn 1993, Ruiters 1993, Sötemann 1993, Brandsma 1994: 138 en Musschoot 1996: 53.

Frans Ruiters en Wilbert Smulders stelden in hun *Literatuur en moderniteit in Nederland 1840-1990* (1996) vast dat de relatie van literatuur 'met de maatschappelijke ontwikkelingen

onderbelicht of op zijn minst fragmentarisch blijft' in een literatuurgeschiedenis als die van Anbeek. Zij stelden: 'De moderniteit, met al haar tegenstrijdigheden en conflicten, is de biotoop waarin de moderne literatuur floreert (en soms verpietert), het is de natuurlijke omgeving waarop ze voortdurend haar overlevingsstrategie heeft moeten afstemmen'³⁵ - een concept waaraan de ideeën van Pierre Bourdieu niet vreemd zijn. Daarom schreven Ruiter en Smulders een literatuurgeschiedenis waarin 'over een langere periode wordt nagegaan hoe de maatschappelijke modernisering met de ontwikkeling van literatuur is verweven' en die zich onderscheidt van die van Schenkeveld e.a. doordat de grote historische lijnen wél worden uitgewerkt.³⁶

Literatuur en moderniteit in Nederland 1840-1990 is in sterke mate een cultuurgeschiedenis geworden, waarin de literatuur een ruime plaats toebedeeld heeft gekregen. Poëtica's functioneren er als een spiegel van maatschappelijke veranderingen, maar hoe die poëtica's in het literaire kunstwerk (stilistisch en structureel) gestalte krijgen, interesseert de beide auteurs nauwelijks.

Bij het vele aan sociologisch-literaire ontwikkelingen dat het boek naar boven haalt, kan binnen het verband van deze inleiding slechts met verbazing worden vastgesteld dat het proces van dekolonisatie op geen enkele manier als een voor Nederland politiek, demografisch en cultureel ingrijpend fenomeen aan de orde wordt gesteld. Over de Nederlands-Indische, Antilliaanse en Surinaamse letteren wordt met geen woord gerept; zij worden blijkbaar tot een periferie gerekend die zelfs buiten een boek valt dat maatschappelijke verschuivingen en hun vertaling naar belletrise op de voet wil volgen. Ruiter en Smulders spreken wel van een '*melting pot* van een kleurrijk multiculturalisme'³⁷, maar ontwaren in hun kleurengamma blijkbaar uitsluitend lelieblank, parelwit en zilvergrijs.

Erica van Boven, Maaike Meijer en Agnes Andeweg, die *Literatuur en moderniteit* vanuit de genderoptiek bekeken en kritiseerden, schrijven dat alles erop wijst dat Ruiter en Smulders de door hen geconstrueerde maatschappelijke context beschouwen als *gegeven*, terwijl context altijd een constructie is op basis van een waaier aan mogelijkheden.³⁸

Tot slot een historiografische aantekening bij de hier genoemde literatuurgeschiedenissen: de Nederlands-koloniale literaturen komen er bekaaid vanaf, wat vooral vanuit het paradigma van Ruiter en Smulders merkwaardig is. Ten aanzien van de Oost-Indische letteren is herhaaldelijk beweerd dat er in de geschiedschrijving nauwelijks plaats is geweest voor het gekleurde perspectief³⁹ en met de tweede generatie Indo's (Marion Bloem, Jill Stolk, Ernst Jansz, Frans Lopulalan) gebeurde weer hetzelfde. De Surinaamse en Antilliaanse letteren - ook voorzover zij deel uitmaken van het literaire circuit van Nederland - zijn bijna traditioneel stiefmoederlijk behandeld.⁴⁰

De redactie van de nieuwe, vanuit de Taalunie geïnstigeerde Nederlands-Vlaamse literatuurgeschiedenis heeft oog gehad voor het probleem dat steeds meer koloniale en postkolo-

35 Ruiter & Smulders 1996: 10.

36 Ruiter & Smulders 1996: 9.

37 Ruiter & Smulders 1996: 30.

38 Van Boven e.a. 1999: 66-67.

39 Termorshuizen 1990b.

40 Een aantal didactisch opgezette, niet-wetenschappelijke overzichten heeft wel een hoofdstuk voor Suriname en de Antillen ingeruimd (Lodewick e.a. 1979: 240-241, Vader 1986: 152-159, Calis 1991: 166-167).

niale literatuur zich ook binnen het Nederlandse taalgebied heeft aangediend, en loste dit probleem op door uit te gaan van een concept van 'intramurale literatuurgeschiedschrijving'. Het Nederlandstalige literaire leven is het kernobject en koloniale en anderstalige literaturen komen aan de orde in zoverre er een wisselwerking met het Nederlandstalige circuit bestaat: 'De anderstalige literatuur behoort als het ware tot de context.'⁴¹ Al lijkt dit uitgangspunt ingegeven door het feit dat binnen het redactieteam geen auteurs zijn opgenomen die goed thuis zijn in die 'nieuwe literaturen', bij een consequente 'intramurale' benadering zullen toch veel teksten een plaats moeten krijgen op grond van het bijzondere functioneren van hun auteurs binnen het Nederlandstalige circuit: te denken valt aan Tip Marugg, Edgar Cairo, Kader Abdollah, Lulu Wang, Astrid Roemer, Abdelkader Benali, Hafid Bouazza en veel anderen die in de wereld van Nederlandse prijzen, tijdschriften, critici en uitgevers prominent aanwezig zijn geweest.

1.2 Zuid-Afrika

De Zuid-Afrikaanse situatie levert een interessant vergelijkingsobject met de Surinaamse: een land met een enorme veeltaligheid (24 talen waarvan 11 ambtelijke), met een orale, een koloniale en een geschreven letterkunde, met een door wereldwijde migratie tot stand gekomen multiculturele bevolking plus een klein maar belangrijk segment van de populatie dat in exil is gegaan en met alle complicaties die het proces van dekolonisatie en eenwording met zich meebrengt. En dus ook: een land met een literatuurgeschiedschrijving die plotseling (sinds 1990 en de verkiezingen van 1994) rekening moest gaan houden met een compleet andere politieke constellatie, met de 'rainbow nation' (in het Zuid-Afrikaans *reënboognasie*).⁴²

Of ze willen of niet, Zuid-Afrikaanse literatuurhistorici kunnen zich niet onttrekken aan de ingrijpende veranderingen die zich in hun land voltrekken. Ik wil daarom eerst kort bezien welke uitgangspunten enkele Zuid-Afrikaanse literatuurhistorici hanteerden, toen ze nog uitgingen van een literatuurgeschiedschrijving van uitsluitend het Afrikaans, om vervolgens een aantal zaken aan de orde te stellen die hen bezighouden sinds de Zuid-Afrikaanse literatuur als meertalig en multicultureel object werd gedefinieerd. Dit laatste is overigens niet het prerogatief van de jaren '90. Onder de titel *SA Literature/Literatuur* verscheen vanaf 1980 in Zuid-Afrika een reeks jaarboeken waarin uitgaven en gebeurtenissen besproken werden in telkens drie delen: Engelstalige literatuur, Zwarte literatuur (*Vernacular*) en literatuur in het Afrikaans. De delen waren ingedeeld in paragrafen volgens genres en categorieën als instituties, prijzen enz. De jaarboeken hadden niet de pretentie als uitputtend bronnenoverzicht of literatuurgeschiedenis te zijn samengesteld, en ze zijn dan ook het beste te beschouwen als materiaalverzamelingen voor een literatuurgeschiedenis. Interessant is natuurlijk wel dat er een poging werd gedaan materiaal bijeen te brengen betreffende alle

41 Franeken 1999: 25. Verg.hierover ook Agterberg 1999.

42 Aan de term 'rainbow nation' wordt in Zuid-Afrika de voorkeur gegeven boven 'plurale samenleving'. Een multicultureel perspectief is altijd minimaal een tweewegsysteem, zij het dat in de regel een der culturen de andere domineert. Omdat het pluralisme - 'the great white hope' - hiermee geen rekening houdt, verwerpt Jan Mohamed het concept als een vorm van exotisme en 'geinstitutionaliseerd vergeten' (Gilfillan 1995). De wetenschappelijke vaagheid van het regenboognatie-concept is ook door Ester 1996 en Van Niekerk 1996 bekritiseerd.

Afrikaanse literaire talen.⁴³

Henriëtte Roos heeft in 1994 uiteengezet hoe zij het Afrikaanse proza heeft benaderd voor een nieuwe literatuurgeschiedenis, *Perspektief en profiel* onder redactie van H.P. van Coller, die was opgezet als alternatief voor de politiek conservatieve, weinig innoverende en sterk hiërarchiserende *Geskiedenis van die Afrikaanse literatuur* (1978-1983) van J.C. Kannemeyer, de 'Zuid-Afrikaanse Knuveler'. Roos noemt als uitgangspunt dat zij *een* benadering aanbiedt die voortspruit uit subjectieve voorkeuren. Die benadering is *aanvullend* ten opzichte van andere literatuurgeschiedenissen en pretendeert zeker geen encyclopedische volledigheid na te streven; bovendien zal 'die nuwe "verslag" selektief van reeds gepubliceerde teksanalises, nuwe navorsing, bekende leesreaksies en van bestaande literatuurgeskiedskrywing gebruik maak'. De tekst zal door contextualisering en perspectivering moeten leiden tot een begrip van Afrikaanse letterkunde als een 'niet-parogiale, nie-ekslusiewe, nie-dogmatiese identiteit'.⁴⁴ Dit klinkt nog vrij algemeen, maar wordt in een volgende paragraaf geconcretiseerd:

Binnen die kontekst van (kultuur-)historiese periodes word groeperings op grond van geïdentifiseerde temas, narratiewe tegnieke, tendensen en verhalende toon gevorm. Hier word dus aangesluit by Guillén (1994) se uitsprake dat 'the notion of literary currents is frankly diachronic, dynamic, open-ended and suggestive of relations with historical and social developments', en dat 'literary norms, standards and styles will tend to form clusters'.⁴⁵

Ik moet zeggen dat het 'dus' in deze redenering me ontgaat. Uit de eerste zin spreekt een programma dat nauwelijks afwijkt van de traditionele literatuurgeschiedenissen, terwijl in de tweede zin een paradigma wordt geformuleerd dat tendeert naar dat van de polysysteemtheorie (die nog in § 2.1.4 wordt besproken). Inderdaad haakt Roos in de paragraaf die volgt in op de systeembenadering die een 'baie sterker teoretiese basis' heeft dan wat tot dusver in de praktijk is uitgevoerd. Op grond van specifieke codes identificeert zij bepaalde stromingen binnen het proza en die worden dan als deel van vijf overkoepelende systemen beschreven en geïnterpreteerd.

M.A. Schenkeveld-van der Dussen heeft voorgesteld om voor de Zuid-Afrikaanse situatie *Nederlandse literatuur: een geschiedenis* als model te nemen. Zij vindt het voor de hand liggend te kiezen voor een pragmatische omschrijving van het object: 'literatuur op Zuid-Afrikaanse bodem ontstaan' en meent: 'Zuid-Afrika lijkt werkelijk ideaal als proeftuin voor de bestudering van tal van literaire systemen die gedeeltelijk apart staan, elkaar soms ook wel overlappen, of met elkaar conflicteren'.⁴⁶ Roos heeft die suggestie als onbruikbaar van de hand gewezen.⁴⁷ Zij wijst op de volgende specifieke problemen waaraan Schenkeveld-van der Dussen voorbijgaat: 1. de grenzen van de letterkunde in Zuid-Afrikaanse context zijn problematisch, als we bijvoorbeeld weten dat de oudste teksten in beeldvorm in rotsen voorkomen; 2. het vraagstuk van de periodisering wordt aanzienlijk complexer in aanmerking genomen dat orale letterkunde nog steeds bestaat en oraal en geschreven werk

43 Zie Galloway 1982-1989 en Galloway & Steenberg 1993.

44 Roos 1994: 334-335.

45 Roos 1994: 336. Vergelijk ook Roos' intreerede: Roos 1996, die door Van Niekerk 1996 van commentaar is voorzien.

46 Schenkeveld-van der Dussen 1994: 48-49.

47 Ik gebruik hier aantekeningen van de lezing van Roos 'Die skryf van 'n Suid-Afrikaanse literatuurgeskiedenis: 'n uitdaging vir teorie en praktyk', Utrechtse winterschool, 21-12-1995.

naast, met en door elkaar bestaat; 3. de vraag is evident welke van de 24 door de grondwet genoemde talen - met ieder een ander bereik - moeten worden opgenomen in het corpus; 4. binnen het talengeheel bestaan scheve machtsverhoudingen: hoe beschrijf je een situatie van dominantie en onderschikking?; 5. er zijn twee soorten zwarte auteurs: ballingen en blijvers (maar er zijn ook twee soorten witte auteurs! - MvK); 6. de politiek-geografische afgrenzing is problematisch: Lesotho en Swaziland deden mee in de literaire interactie en vallen nu buiten Zuid-Afrika.

De tweedelige Afrikaanse literatuurgeschiedenis *Perspektief en profiel* die in 1998-1999 verscheen, sluit in zoverre aan bij *Nederlandse literatuur, een geschiedenis* dat een groot aantal auteurs beschouwingen hebben geleverd over afzonderlijke auteurs, die worden voorafgegaan door overzichtsartikelen per genre:

Profiele bied veral 'n blik op persone en tekste, perspektiewe verreken weer veral die konteks, die sogenaamde literêre veld. Die strewe is egter nie om 'n volledige sisteembeskrywing te verskaf nie, maar perspektiewe op die literêre veld te bied met bepaalde genres of invalshoeke as vertrekpunt.⁴⁸

Bij het schrijven van de 'profielen' waren de auteurs overigens nog vrijer dan de medewerkers van *Nederlandse literatuur*, zodat de blik van een bepaalde onderzoeker op een bepaald object nog nadrukkelijker werd verdisconteerd. Behalve dat het hier niet om een 'volledige sisteembeskrywing' gaat, betreft het hier nog altijd een geschiedschrijving van de literatuur in het Afrikaans, niet van de literaturen van Zuid-Afrika.

Het zal duidelijk zijn dat de Zuid-Afrikaanse literatuurhistorici nog helemaal aan het begin staan van de ontwikkeling van een literatuurhistorisch concept dat aan de gewijzigde Zuid-Afrikaanse constellatie tegemoet komt. Dat was ook de teneur van Henriëtte Roos, Ampie Coetzee en G. Gilfillan - geen van drieën spreker van een zwarte taal - in hun bijdragen aan de discussies tijdens de Utrechtse winterschool van december 1995 (zie ook § 2.1.4). In de conclusies van dit deel zal een poging gedaan worden om enkele van de door Roos gesignaleerde problemen in een modelmatige voorstelling van literatuurgeschiedschrijving te verdisconteren en er praktische oplossingen voor aan te dragen.

1.3 India

In 1992 verscheen *Modern Indian literature: an anthology* onder hoofdredactie van K.M. George, het eerste van drie door de Sahitya Akademi uitgegeven delen die samen goed zijn voor zo'n drieëneenhalf duizend pagina's. Wat met dit werk beoogd wordt, formuleert B.K. Bhattacharyya, president van de Sahitya Akademi: 'The central objective is to bring into focus the essential unity of Indian literature, revealing at the same time the astonishing complexity and plurality of expression in different Indian languages'.⁴⁹ Met die eenheid bedoelt Bhattacharyya 'the central tradition which is a repository of the country's inheritance with all its primal myths and symbols and people's aspirations.' Het lijkt me dat deze slang in zijn eigen staart bijt, want het is de oude vraag of die centrale traditie méér is dan de som der delen. Dit neemt overigens niet weg dat een literatuurgeschiedenis zeker betekenis kan

48 Coller 1998, I: vii.

49 George 1992: v.

hebben in het ondersteunen van de gevoelens van gemeenschappelijkheid en identiteit van een volk.⁵⁰ Hoofdredacteur George is in ieder geval wat sceptischer, wanneer hij stelt dat het idee van eenheid moeilijk met volle overtuiging te realiseren is, omdat die 'inward and invisible and therefore difficult to comprehend' is.⁵¹

Daarmee raken we een centrale problematiek in de Indiase historiografie: hoe om te gaan met de enorme veeltaligheid waaruit toch die 'Indiase literatuur' is opgebouwd? Dezelfde K.M. George koos er in de door hem geredigeerde *Comparative Indian literature* (1984) voor een indeling te maken in zes delen (taal, volksliteratuur, traditionele poëzie, moderne poëzie, drama, roman) die elk zijn opgesplitst naar zestien talen die door verschillende specialisten voor hun rekening worden genomen. Deze opdeling naar taal is de van ouds beproefde die ook weer in het *Handbook of twentieth-century literatures of India* uit 1996 wordt aangehouden.⁵²

Een geheel nieuw concept daarentegen hanteert Sisir Kumar Das in zijn tiendelige *A history of Indian literature* (1991, 1995): hij gaat juist uit van een eenheidsconcept, een gedurfde aanpak die we hier wat nauwkeuriger zullen bekijken. Zie hier Das' uitgangconcept:

A sense of unity of the Indian people and hence the Indian culture, derived from a wide-ranging factors [sic], geographical and historical, ritualistic and behavioral, is present in Indian life since the early phases of the Indian history. [...] It is this sense of communality, *sāhitya*, which is the force unifying the Indian people and their activities, social, religious and intellectual, a force that brings the diverse creative urges together. [...] In addition [...] the idea of an Indian literature is a natural outcome of India's multilingualism.⁵³

Het gemeenschappelijke begint waar werken in verschillende talen 'are not exclusive expressions of different but interrelated linguistic groups'.⁵⁴ Daarom is een ander *framework* vereist dan de optelsom van taalgebonden relazen. S.K. Das waarschuwt overigens voor een monolithische structuur die de pluraliteit van tradities en ideologieën miskent en - mogelijk in antwoord op reacties bij de verschijning van de eerste band van zijn geschiedenis (deel VIII) - betoogt in deel IX nog eens uitdrukkelijk dat het niet om een nationalistische constructie gaat:

It strongly defends the uniqueness of each literature in the country, and looks at each one of them as distinct expression of the experiences of each community. No attempt has been made to subordinate the uniqueness of any one of them either by a hegemonic construction, nor by the imposition of 'values' claimed to be exclusively Indian.⁵⁵

Onder welk paradigma schaarft Das zich met zijn geschiedenis? Hij beoogt geen interne geschiedenis (van stijl, metriek, genre enz.), maar het werk 'is going to be an external history, that is, an account of forms and themes as created by a community and how they have been replaced by another set of forms and themes,

50 Zoals ook Perkins 1992: 181 stelt, en in diens voetspoor Broek 1999b voor een literatuurgeschiedenis van het Papiamentu.

51 George 1992: 1.

52 Natarajan 1996.

53 Das 1991: 4-5.

54 Das 1991: 8.

55 Das 1995: XIV.

of the conditions under which they were produced and the possible reasons of decline of some of the forms and of the

preference to others.⁵⁶

Voor de totstandkoming van zijn Indiase literatuurgeschiedenis bracht Das een groep van 28 specialisten bijeen. In de eerste fase werd een dataverzameling aangelegd, 'a collection of isolated pieces of information, but it contains components of a larger unified pattern'.⁵⁷ Die data bestaan uit een chronologie van literaire gebeurtenissen, die ongeveer de helft van elk deel beslaan (in deel VIII: p. 409-772, in deel IX: p. 461-865). Om een idee te geven: het jaar 1931 beslaat 8 grote pagina's met in totaal 102 feiten: 4 algemeen-historische, 2 feiten die het ontstaan van literaire instituties betreffen, 27 maal de geboorte van een schrijver, 11 maal het sterfjaar van een schrijver, de rest van de feiten heeft betrekking op de verschijning van werken, waarbij telkens wordt aangegeven om welke taal het gaat.

In de tweede fase werd het materiaal gearrangeerd in een logische orde waarbij gezocht werd naar een betekenisvolle relatie tussen de feiten onderling, en de feiten en de sociale realiteit. Dat ging als volgt in zijn werk:

topics were to be identified to give a comprehensive picture of the whole periode. [...] The basic pattern [...] will emerge automatically once we observe the process of continuity and those of change operating in each period. In each period we will notice the legacy of the earlier period. [...] We will also find in each period certain emerging trends, some innovations in form and style and in thought-pattern. [...] Once this dynamics of history of Indian literature emerges out of the description of texts and movements, the history of Indian literature will not be a mere taxonomy of facts but a living account of the creative process of the whole nation.⁵⁸

S.K. Das kijkt naar vernieuwingen in vorm, stijl en denken en dat is dan toch niet de externe geschiedenis waar hij eerder het accent op legde. Kijken we wat het feitelijk resultaat is van zijn aanpak in deel VIII, dan zien we hoe Das zijn geschiedenis in vier periodes heeft ingedeeld, elk eerste hoofdstuk gaat in op kwesties die met de taalsituatie te maken hebben, met factoren van het literatuurbedrijf en met de algemeen-historische achtergrond. Vervolgens worden hoofdstukken ingedeeld volgens relevante historische *topics*; genres spelen bij die onderverdeling wel een rol maar bieden geen strak keurslijf aan een waaier van trends. Een identiek en dus vergelijkend kader voor de vier periodes geeft de onderverdeling dus niet. In deel IX is de prioriteit geheel bij de thematische benadering komen te liggen, onder nogal vage noemers als 'Harmony and discord' en 'Triumph and tragedy'.

Op de narratieve implicaties van het literatuurhistorische verhaal gaat Das nauwelijks in. De specialisten maakten verslagen per taal, die door Das, getoetst aan bestaande literatuur, tot één verhaal werden geweven, 'neither a summary nor a mechanical juxtaposition of available materials, but an interpretative account regulated by a concept of change in literary history'.⁵⁹ Zo ontstond voor het eerst een geschiedenis die zich niet op afzonderlijke talen richt, maar op interacties en gemeenschappelijke trekken van literaire activiteiten en tradities, en waarin toch de diversiteit moet uitkomen. Belangrijk tenslotte is toch ook dat Das voor zijn werk kon terugvallen op veel grondige literatuuroverzichten per taalgebied.⁶⁰

56 Das 1991: 13.

57 Das 1991: 15.

58 Das 1991: 16.

59 Das 1991: 17.

60 Das 1991: 341-342.

1.4 Caraïbisch gebied

In 1994 verscheen het eerste van het driedelige *A history of Caribbean literature*, een ICLA-project onder hoofdredactie van James A. Arnold, dat de Spaanstalige en francofone regio behandelt, in 1997 verscheen het derde deel met de zogenaamde 'cross-cultural studies'⁶¹, het tweede deel over de Engelstalige en Nederlandstalige gebieden verscheen in 2001. Aan alle delen werkte een grote groep specialisten mee: aan elk van de eerste twee delen 32, sommigen met meer dan één bijdrage.

Kijken we om te beginnen naar het eerste deel. De structuur van de literatuurgeschiedenis is daarin voor beide taalgebieden gelijk: eerst een algemeen, bijna theoretisch stuk dat ingaat op de taal en zijn varianten, de afbakening, enkele trekken van het nationale en Caraïbische *discours* en de verhouding centrum-periferie (migranten). Dan volgt de afdeling 'Popular and literate cultures', die waarschijnlijk de verhouding tussen volkskunst en geleterde kunst en het functioneren van de literaire instituties duidelijk moet maken, maar een beetje een vergaarbak is geworden van wat elders moeilijk kon worden ondergebracht. Vervolgens komt in beide delen eerst een reeks opstellen over de literatuur per land, daarna worden opstellen gewijd aan de verschillende genres (roman, kort verhaal, poëzie, theater en essay). Met die opzet poogt deze literatuurgeschiedenis twee traditionele benaderingen te combineren: de studies waarin de ontwikkeling van een nationale literatuur wordt geschetst, en de studies die de historie van genres beschrijven. Dat er dan hier en daar overlappingen voorkomen, is onvermijdelijk. Storend zijn ze niet. Wel blijken binnen die grote opzet toch hier en daar lelijke kieren te gapen. Daarom zijn aan enkele van de belangrijkste historische verschijnselen weer afzonderlijke stukken gewijd: aan de *boom* van de Spaanstalige literatuur, aan de koloniale stemmen in de Spaanse Caraïben, aan het samengaan van literatuur en politiek na de Cubaanse revolutie van 1959 en aan de *négritude*. Met deze opstellen wordt dus nog een derde raster over de literatuurgeschiedenis gelegd: de benadering die het dichtst komt bij wat traditioneel een benadering volgens literaire stromingen is. In deze laatste serie opstellen is nog het meeste terug te kennen van de opvattingen die co-editor Michael Dash eerder formuleerde in het *Callaloo*-nummer over Caraïbische literatuurgeschiedschrijving. Hij stelt daar niets te zien in een uitsluitend diachronisch georiënteerde literatuurhistorie, maar meent dat een tekst het beste kan worden benaderd als een poëticaal werk over de relatie tussen de individuele kunstenaar en de collectieve verbeelding. De schrijver is de 'marron' die de collectieve ervaring van verlamming en vernedering omzet in een bevrijdende verbeelding, zodat uiteindelijk 'the fragmented, plural, fissured Caribbean appears whole and unified'.⁶² Schrijven als het herwinnen van de verloren gegane herinnering aan een gemeenschappelijke geschiedenis, komt in de 'thematische' opstellen van *A history of Caribbean literature* het duidelijkst naar voren (al lijkt mij het blootleggen van het 'unifying ideal in Caribbean writing' een wat al te metafysische doelstelling om in een wetenschappelijke literatuurgeschiedenis te realiseren).

61 Kanttekeningen bij het boek maakte ik in enkele besprekingen (Van Kempen 1997b, 1997e en 1999a).

62 Dash 1988: 125. Dash' ideeën zijn hem ongetwijfeld ook ingegeven door zijn oriëntatie op de francofone Caraïben: met uitzondering van Haïti gaat het om 'niet-bevrijde' Franse *departements d'outre-mer*. Het *discours* in Suriname na 1975 heeft, net als in veel onafhankelijk geworden Afrikaanse staten, een andere wending genomen. Zoals Gikandi het stelt: 'The old narratives of liberation, which assumed that the nation would be the fulfillment of human freedom, no longer have legitimacy' (gecit. bij Schipper 1994: 17).

Opvallend is overigens dat de vraag naar wat autochtone Caraïbische literatuur is, niet of nauwelijks aan de orde wordt gesteld. In de hoofdstukken over koloniale auteurs wordt wel aangegeven of een schrijver in het gebied geboren was, maar de historische lijnen worden vloeiend doorgetrokken naar de postkoloniale tijd.⁶³

De stukken in Arnolds geschiedenis zijn niet hiërarchisch geordend, maar in een globaal chronologische ordening ondergebracht. Om dat geheel van opstellen te stroomlijnen, voorzien de subeditors het boek van maar liefst zeven voor- en nawoorden, waarin wordt uiteengezet hoe de stukken op elkaar aansluiten en welke conclusies kunnen worden getrokken. Het zal duidelijk zijn dat deze opzet anders is dan die van de verzamelingen literair-historische opstellen die onder Hollier, Schenkeveld-van der Dussen, Erenstein en Coller tot stand kwamen. Het bereik van de verschillende opstellen is meeromvattender (eventueel: pretentieverder) en door vanuit drie invalshoeken de literatuur te benaderen, wordt zo goed als mogelijk geprobeerd om toch in ieder geval alle belangrijke fenomenen (auteurs, groepen, stromingen, genres) het gewicht te geven dat hun toekomt. Het heeft iets van een dame die drie netkousen over elkaar aantrekt en dan pretendeert een broek te dragen. Hoe dan ook: het been is behoorlijk bedekt.

Met dit al is nog niet gezegd voor welke literatuurwetenschappelijke benadering exact gekozen werd. Een redactieteam streeft uiteraard naar enige methodologische samenhang van de bijdragen, maar die lopen niettemin uiteen van extreem positivistisch tot sterk theoretisch. James Arnold constateert dat ook zelf in zijn inleiding, waar hij spreekt van 'a somewhat disparate catch'.⁶⁴ Als ik de uitgangspunten zoals uiteengezet door de twee sub-editors van het eerste deel, Julio Rodríguez-Luis en Michael Dash, samenvat, verschijnt het volgende methodologische substraat⁶⁵: 1) De eigen regio wordt tot uitgangspunt genomen (wat Corzani *recentrage* - hercentreren - heeft genoemd).⁶⁶ 2) De link tussen historische en literaire processen wordt voortdurend centraal gesteld. 3) Literatuur wordt gezien als een sociale institutie binnen het veld van gemeenschaps- versus kosmopolitische krachten. 4) Er wordt aandacht besteed aan de condities waaronder literaire productie tot stand komt. 5) Er wordt afgezien van een canon-gerichte aanpak en gekozen voor een democratischer corpus.

Met deze benaderingswijze sluiten de redacteurs zich aan bij recente literatuurwetenschappelijke benaderingen als de functionalistische analyse, de polysysteemtheorie en de interculturele literatuurwetenschap (die nog ter sprake zullen komen). Julio Rodríguez-Luis geeft de diachronie en de esthetiek van het kunstwerk nog iets meer pond: 'This process provides, in fact, a dialectical perspective on the study of literature inasmuch as it assumes a dialogue between the investigations of the evolution of the social fabric and that of the developments of literature considered as an aesthetic phenomenon.'⁶⁷

Was de vangst van het eerste deel nogal uiteenlopend, James Arnold zal wel opgekeken hebben van de inktvissen die hij in de netten van het tweede deel van het project ving. Om

63 Niet helemaal uit de verf komt de idee van Arnold dat door het toevoegen van een hoofdstuk over koloniale literatuur de 'distinctiveness of Hispanic Caribbean literature' wordt gedemonstreerd (Arnold 1994: xvi). Broek 1983 gaat wel in op karakteristiek Caraïbische kenmerken van literatuur. De literatuur daarover is inmiddels enorm. De bibliografische verwijzingen in Arnold 1994 en 1997b brengen eerste richtingwijzers aan.

64 Arnold 1994: xvi.

65 In Arnold 1994: 3-6, resp. 309-314.

66 Corzani 1985: 60.

67 Arnold 1994: 6.

te beginnen blijkt van een congruentie in aanpak tussen deel 1 en 2 geen sprake te zijn. De literatuurgeschiedenis van het anglofone Caraïbisch gebied valt na de algemene inleiding van Vera Kutzinski uiteen in twee afdelingen: 'Literary development: a contrastive history' en 'Genre: a contrastive history'. In de eerste afdeling worden opstellen over taalgebruik en instituties gecombineerd met twee opstellen die de literatuur van afzonderlijke landen beschrijven. Het deel over de Nederlandse Antillen, Aruba en Suriname valt eveneens uiteen in twee afdelingen. De aanduidingen ervan geven al aan dat de 'catch' zeer dispaaraat is: 'Prospecting the field: a contrastive history of literary development' en 'A mosaic setting: a contrastive history of genre'. In de eerste afdeling worden aspecten van het literatuurbedrijf bekeken, taalkwesties, liederen als vorm van volkscultuur en geografisch afgebakende literaire domeinen. In de tweede afdeling wordt een grove ordening naar genre aangehouden, maar allerlei opstellen zijn alles behalve de overzichtsartikelen die men in een brede literatuurgeschiedenis zou verwachten. Bij nadere beschouwing blijkt het hele deel over de Nederlandstalige Caraïben een collectie te zijn van enkele overzichtsartikelen met essays gewijd aan totaal disparate verschijnselen als tijdschriften (maar liefst drie over de tijdschriften op de Antillen), de *banya* (maar niets over de enorme waaier aan andere orale letteren van Suriname) en linguïstiek (opstellen die in een literatuurgeschiedenis niet thuishoren). Enige paradigmatische eenheid zoekt men vergeefs, en terwijl de ene auteur uitgaat van de orakeltaal van Homi Bhabha, schrijft een andere op volstrekt impressionistische wijze over dichters uit de jaren '60 met veronachtzaming van zelfs de meest elementaire secundaire literatuur ter zake. Subeditor Ineke Phaf heeft vier stukken nodig om die collectie van kaders te voorzien, maar zowel zij als hoofdredacteur James Arnold in zijn inleiding verzochten herhaaldelijk dat de stand van onderzoek geen beter resultaat toeliet. Het is hier niet de plaats om daarover in debat te gaan. Vastgesteld kan wél worden - zeker voor het deel over Suriname, de Antillen en Aruba -, dat er van netkousen helaas geen sprake meer is. Wel van netten, maar die vertonen zulke grote gaten, dat er meer ontsnapt dan gevangen is.

In het comparatistische deel 3 van *A history of literature in the Caribbean* worden lijnen getrokken tussen al die verschillende taalgebieden. Dat dit deel vier jaar verscheen vóór het tweede deel is merkwaardig: de 'cross-cultural studies' gingen dus vooraf aan de overzichten per regio. Dit verklaart minstens ten dele waarom de 21 opstellen kwalitatief enorm uiteenlopen. Die opstellen concentreren zich op bekende probleemvelden uit de postkoloniale literatuurwetenschap, zowel theoretisch, historiografisch als praktisch-literatuuranalytisch: verzet, globalisatie, herschrijving van de geschiedenis, orale traditie en nieuwe literaire canon, Caliban, locatie en dislocatie, *négritude* en hybriditeit. Tenzij men literatuurgeschiedenis wil zien als een verzameling peilloden die men in het totale corpus aan teksten laat zakken (de ideeën van Michael Dash gaan sterk die richting op), kan men bij het merendeel van de bijdragen aan dit derde deel dan ook moeilijk spreken van *historische essays*.

Bij een zo veelomvattende literatuurgeschiedenis is het begrijpelijk en verdedigbaar dat er primair is gekozen voor een socio-literaire benadering; vraagstukken van esthetiek worden slechts marginaal aan de orde gesteld in *A history of literature in the Caribbean*. Wie wil weten hoe het literaire Caraïbische kunstwerk in elkaar zit, blijft aangewezen op gespecialiseerde monografieën of artikelen.

Opmerkelijk is overigens dat de aanpak van Arnold c.s. wel raakvlakken heeft - maar ook niet meer dan dat - met het model voor de 'creolisering van de Caraïbische geschiedenis'

zoals O. Nigel Bolland dat heeft bepleit.⁶⁸ Bolland wil een centrale plaats geven aan de processen van cultuurverandering die hebben gemaakt dat Caraïbische volkeren zich onderscheiden van de gebieden waar ze van afstammen. Hij pleit voor een opheffing van de scheiding tussen verschillende disciplines, wil de gangbare paradigma's terzijde schuiven en plaats inruimen voor het gebruik van orale, visuele en literaire bronnen. Deze uitgangspunten zijn van verschillende zijden met enige scepsis ontvangen.⁶⁹ Ik zou trouwens liever willen spreken van een geschiedtheoretisch uitgangspunt, omdat het als werkmodel te weinig concreet houvast biedt.

Zaak is nu om eerst te kijken naar verschillende paradigmata die een literatuurhistorisch model kunnen schragen.

68 Bolland 1992 en 2000.

69 Zie de verschillende opvattingen die Meel 2001 weergeeft.

2. Problemen van literatuurgeschiedschrijving

2.0 Inleiding

De drie essentiële elementen van het proces van literatuurgeschiedschrijving zijn degene die het werk uitvoert, datgene wat wordt onderzocht en de presentatie van de onderzoeksresultaten: literatuurhistoricus, literair object en literatuurhistorisch verhaal. Aan de complexiteit van deze drie elementen zal aandacht worden besteden door in te gaan op achtereenvolgens het krachtenveld waarbinnen de literatuurgeschiedschrijver opereert (epistemologische kwesties, zijn positie), de haken en ogen aan het literaire object (heuristiek, nationale geschiedschrijving en afbakening van het corpus) en tenslotte aan het literair-historische verhaal (status, ordening en vormgeving). Ik wil laten zien dat literatuurgeschiedenissen vaak tot een onbevredigend resultaat hebben geleid doordat paradigma's en ordeningscriteria met elkaar verward zijn. Het niveau van de analytische benadering moet principieel worden onderscheiden van het niveau van het literatuurhistorische verhaal.

2.1 De keuze van een paradigma

Elke literatuurhistoricus ziet zich gesteld voor de vraag welke informatie hij relevant vindt om aan een corpus te onttrekken en vanuit welk methodologisch concept de vraagstellingen geformuleerd moeten worden. De keuze van een paradigma is nooit geheel onafhankelijk van het object. Het ligt voor de hand dat een betere representatie van de historische werkelijkheid kan plaatsvinden, wanneer de literatuurhistorische benaderingswijze de kans zo groot mogelijk maakt dat er een gedifferentieerd, genuanceerd en zo exact mogelijk beeld uit ontstaat. In het navolgende zullen een aantal paradigma's bekeken worden op hun mogelijke betekenis voor de Surinaamse situatie. In hoeverre verschillende paradigma's elkaar verdragen wordt uiteengezet in § 2.1.6. Over de grenzen van het paradigmatisch bereik gaat § 2.2.

2.1.1 Het paradigma van de maatschappelijke inbedding

Vanuit verschillende invalshoeken is betoogd dat een tekst pas adequaat wordt benaderd, wanneer de maatschappelijke fundamenten van productie en receptie worden blootgelegd. De literatuursociologie heeft zich inmiddels van vele methodologische modellen bediend, empirische, dialectische en semiotisch-kritische - in feite kan men hier spreken van een aantal verwante paradigma's.⁷⁰ Wat nog maar twintig jaar geleden met rode vlaggen bevochten moest worden en een reden was om de sceptische Nijmeegse hoogleraar Karel Meeuwesse af te schilderen als een bloeddorstig monster⁷¹, is tegenwoordig breed geaccepteerd. De maatschappelijke inbedding van literatuur heeft veel aandacht gekregen in

70 Zima 1978.

71 Zoals de werkgroep 'Links Richten' deed. Ver bezijden de waarheid was dat niet. Niettemin gedenk ik met respect het vakmanschap dat mijn oude leermeester ons hardhandig bijbracht.

de literatuurgeschiedenissen van Schenkeveld-van der Dussen, Ruiter & Smulders en die van Arnold c.s. en zal ook in de nieuwe Nederlandse literatuurgeschiedenis niet onbelangrijk zijn.⁷² Ook het ambitieuze project *Latin American literatures: a comparative history of cultural formations* stoelt op een vergelijkbaar paradigma. In hun voorstel gaan Maria Elena en Mario Valdés uit van de premisse dat het schrijven en lezen van literatuur sociale activiteiten zijn die consequenties hebben voor de ideologische configuratie van gemeenschappen.

It therefore follows that the frame [of the paradigm] must be elaborated with the specific empirical data necessary to establish the formative factors in the making of literatures. [...] The next step is the examination of writers, readers and texts as part of cultural centres, active communities of aesthetic, intellectual and material production. Cultural centres rise, flourish, change, wither or renew their making of culture. The schema of the paradigm consequently consists of these centres of production, each with its own history, with high and low points, with periods of great influence on other centres, and at other times of relative marginalization.⁷³

Omdat zij vinden dat literatuur zich afspeelt in 'an environment of common communication' vinden zij ook dat sociale literatuurgeschiedenis een comparatieve literatuurgeschiedenis is.⁷⁴

Zeker in een multiculturele omgeving zal de literatuurhistoricus het niet kunnen stellen zonder de resultaten van onderzoek van historici, sociologen, antropologen en taalkundigen. Hier moet echter een kanttekening bij geplaatst worden. Vanuit het besef dat de literatuurwetenschap op bepaalde momenten tekort kan schieten in de interpretatie van haar object, kwam er in de loop van de jaren '80 meer aandacht voor interdisciplinariteit. Tot de verschuivingen die zich hebben voorgedaan in het literatuurwetenschappelijke veld behoort zeker ook de impuls die is uitgegaan van de antropologie en etnografie. Vanuit deze disciplines worden ook aan fictieve teksten etnografische kwaliteiten toegekend. Teksten worden gelezen als geloofwaardige verhalen die handelingen plaatsen binnen een authentieke context. De analyse van de narratieve structuur wordt aangevuld met tekstexterne interpretaties.⁷⁵ Interdisciplinaire benadering van literatuur is echter aan strikte voorwaarden gebonden, zoals Mieke Bal betoogde.⁷⁶ In de praktijk komt zij eerder neer op uitwisseling en ondersteuning van deelaspecten van vakgebieden, dan op een integrale methode of een integraal model. Er zal altijd selectief en omzichtig van interdisciplinaire concepten gebruikgemaakt moeten worden.

72 Zie Bekkering & Gelderblom 1997. Uiteraard speelt de maatschappelijke inbedding ook bij bijvoorbeeld genootschapsstudies, waarvan de opmars wordt geschetst door Mijnhardt 1987: 9-24.

73 Valdés & Valdés 1995: 73.

74 Valdés & Valdés 1995: 79; verg. ook Hutcheon e.a. 1996. Dat schrijvers in niet-westerse landen binnen een totaal andere constellatie van literaire productie en consumptie werken dan in westerse landen, is even evident als dat zij een totaal andere functie in het maatschappelijke bestel vervullen. Wole Soyinka zegt in 'The writer in a modern African state': 'The artist has always functioned in African society as the record of mores and experiences of his society *and* as the voice of vision in his own time' (gecit. bij Schipper 1989a: 62).

75 Vgl. Redmond 1993: 1-5.

76 Bal 1989.

2.1.2 Het paradigma van de receptie

De scherpste kritiek op de positivistische of essentialistische benadering van literatuur kwam in 1967 van Hans Robert Jauß toen deze in zijn inaugurele rede *Literaturgeschichte als Provokation der Literaturwissenschaft* stelde:

Geschiedenis van de literatuur is een proces van esthetische receptie en productie, dat zich voltrekt in de actualisering van literaire teksten door de lezer, die ze opneemt, de criticus, die erover nadenkt en de auteur, die zelf weer produceert. Het eindeloos groeiend aantal literaire 'feiten', zoals dat in de conventionele literatuurgeschiedenissen zijn neerslag vindt, is slechts een residu van dit proces, slechts verzameld en geïnclassificeerd verleden en is daarom niet geschiedenis, maar pseudo-geschiedenis.⁷⁷

Elke lezer recipieert en kritiseert een tekst vanuit een complex van literaire en levensbeschouwelijke normen die Jauß de 'verwachtingshorizon' noemde.⁷⁸ De literatuurgeschiedenis zou deze verwachtingshorizon in kaart moeten brengen, zou de gerecipieerde teksten met hun impliciete normensysteem moeten beschrijven, en vervolgens de confrontatie moeten bezien tussen tekst en verwachtingshorizon van de lezer, aan de hand van contemporaine lezersreacties.

Inmiddels heeft deze receptie-theorie, voorzien van veel kritische kanttekeningen⁷⁹, een enorme vlucht genomen. Trachtte Jauß onder meer te traceren hoe in het diachrone receptieproces het betekenispotentieel van de tekst zich ontplooid (waarmee hij aan het onderzoek een hermeneutische doelstelling meegaf), steeds meer kwamen tekstexterne factoren in het brandpunt van de belangstelling te staan: leesgezelschappen, leenbibliotheken, het schoolsysteem, de leescultuur - waarmee receptie-georiënteerde literatuurwetenschappers ook het terrein van de empirische literatuursociologie betraden.⁸⁰ J.J. Kloek stelt dan ook vast dat de receptie-esthetica 'niet zozeer een nieuw paradigma heeft opgeleverd als wel geleid tot een substantiële verbreding en blikverruiming van de literair-historische discipline' en dat 'receptiegeschiedenis als fundament voor de literatuurhistoriografie, eigenlijk niet veel weerklank heeft gevonden'.⁸¹ Dit laatste is niet helemaal waar. Studies als die van Bel over de receptie van de Nederlandse roman aan het einde van de 19e eeuw en Leijnse over de receptie van Maurice Maeterlinck in Nederland hebben duidelijk gemaakt hoe veelomvattend het 'programma' van Jauß is, wanneer dat fundamenteel wordt opgezet. Niet alleen brengen die studies naar voren hoe critici en andere lezers reageerden op een tekst en hoe reputaties ontstaan en verdwijnen, ze reconstrueren ook het geestelijke klimaat van een gehele periode. De grote tijdsintensiviteit van een dergelijk onderzoek maakt duidelijk waarom Anbeek zijn eigen aanbevelingen uit zijn inaugurele rede - waarin hij een herneming van de literatuurgeschiedschrijving bepleitte die in de receptiegeschiedenis een fundament zou kunnen vinden⁸² - niet volgde toen hij zelf zijn literatuurgeschiedenis schreef: die zou er dan waarschijnlijk nog steeds niet geweest zijn.

77 Jauß 1978: 2.

78 Jauß 1978: 3-4.

79 O.m. door Kloek 1985; Kloek 1993; Steinmetz 1993; Leijnse 1995: 22.

80 Verg. Segers 1993.

81 Kloek 1993: 249.

82 Anbeek 1982.

Jacqueline Bel heeft een hoofdstuk in haar proefschrift *Nederlandse literatuur in het fin de*

siècle getiteld 'Voorstel voor een nieuwe literatuurgeschiedenis gebaseerd op receptie-historisch onderzoek'.⁸³ Het is een beetje jammer dat zij nalaat dat voorstel ook grondig uit te werken. Niettemin kunnen we ons op grond van de pagina's daarvoor wel een algemeen idee vormen van wat Bel voor ogen moet hebben gestaan. Bij een inventarisatie van de activiteiten van contemporaine critici, bloemlezers en literatuurhistorici kan worden gereconstrueerd welke principes van selectie, interpretatie en beoordeling hebben gespeeld, en zo kan het proces van canonisatie op het spoor worden gekomen. De literatuurgeschiedschrijver zou dan de later ontwikkelde concepten en inzichten moeten toetsen aan de contemporaine: 'de oude verbanden herstellen, onder gelijktijdige aanscherping van toenmalige definities en omschrijvingen. De literatuurgeschiedschrijver moet op deze wijze schipperen tussen heden en verleden.'⁸⁴

Het is waarschijnlijk geen toeval dat verschillende uitgebreide receptiestudies hun stof kozen uit een periode die al intensief langs andere wegen benaderd was.⁸⁵ Zij completeren een beeld dat in ouder onderzoek lacunes vertoonde.⁸⁶ Daarmee is dus tevens gezegd dat een receptie-onderzoek nooit tekststructureel, empirisch-sociologisch of tekstgenetisch onderzoek zal kunnen vervangen. Interpretatie van het materiaal, zeker wanneer het om diachronisch onderzoek gaat, vergt ook andere benaderingswijzen, zoals ook geconstateerd werd door Kloek.⁸⁷

2.1.3 Het paradigma van de autonomie van de tekst

Lange tijd heeft de autonomistische literatuurkritiek gegolden als de enig fundamenteel wetenschappelijke: een benadering die uitgaat van het literaire werk als een autonoom waardevolle, fictionele, niet-referentiële entiteit. In de hoogtijdagen van dit paradigma was Frank C. Maatje er een prominent pleitbezorger van⁸⁸, maar het heeft inmiddels zelfs bij de voormalige autonomisten van *Merlyn* afgedaan. Dat het hier toch ter sprake komt, is niet omdat het paradigma in zijn zuivere vorm nog veel betekenis zou hebben, maar omdat er een aantal benaderingen van het literaire werk onder gerangschikt kunnen worden die voor de literatuurgeschiedenis veel kunnen betekenen. Ze kunnen in ieder geval belangwekkende elementen aandragen om het literatuurhistorische verhaal mee op te bouwen. De stilistiek kan een bijdrage leveren tot het in kaart brengen van nieuwe vormen van autochtoon *discours*. Structurele analyse en narratologie - pijlers van de tekstimmanente benadering, maar in de onderhavige literatuurgeschiedenis zeker nooit doel op zich - kunnen het literaire bouwwerk van thema's, motieven en focalisaties aan het licht brengen die de positionering van schrijvers en hun werken binnen tradities verhelderen. De structuralistische benadering

83 Bel 1993: 271.

84 Bel 1993: 268.

85 B.v. Bel 1993; Leijnse 1995.

86 Jacqueline Bel onderkent dit ook expliciet: 'Ik ga in mijn voorstel uit van contemporaine visies. Maar het contemporaine overzicht zoals dat in het eerste deel van deze dissertatie is geschetst, kan in die vorm niet fungeren als literatuurgeschiedenis. Daarvoor is het te breedvoerig en worden er te veel namen en auteurs in genoemd. [...] In het licht van het voorafgaande kan het voorstel dat ik in dit hoofdstuk formuleer voor een literatuurgeschiedenis op basis van contemporair receptie-onderzoek niet anders dan weinig pretenties hebben. Het wil hoogstens een aanvulling vormen op bestaande overzichten van die tijd.' (Bel 1993: 268)

87 Kloek 1985: 196-214.

88 Maatje 1977.

is voorts dienstig als het gaat om analyses die aan codes en genreconcepten scherpere contouren moeten geven. Zo mag de autonomistische literatuurbenadering dan van centrum van de literatuurwetenschap tot een hulpwetenschap zijn geworden, het is wel een hulpwetenschap die van cruciaal belang is.

2.1.4 Het paradigma van het polysysteem

Vanuit de idee dat het in wetenschap eerder gaat om het ontdekken van de wetten die de diversiteit en complexiteit van de fenomenen reguleren, dan om vastlegging en classificatie van fenomenen, ontwikkelde Itamar Even-Zohar zijn polysysteemtheorie.⁸⁹ Deze theorie gaat uit van dynamische systemen (of circuits) waarvan de onderlinge betrekkingen functionalistisch worden geanalyseerd. De theorie betreft zo alle verschijnselen in een groot polysysteem met subsystemen (literaturen in verschillende talen, jeugd- en volwassenenliteratuur enz.): 'such an integration now becomes a precondition, a *sine qua non*, for an adequate understanding of any semiotic field'.⁹⁰ De polysysteemtheorie is geïnteresseerd in hoe een tekst functioneert binnen het geheel van systemen, niet zozeer in de tekst op zich. Geen enkel object wordt uitgesloten op basis van een waardeoordeel, 'meesterwerken' en triviale literatuur worden evengoed in het systeem opgenomen, vertaalde literatuur evengoed als oorspronkelijke.⁹¹ Er is niet één centrum van standaardtaal, gecanoniseerd werk etc., maar er zijn meer centra en de fenomenen verschuiven voortdurend van het centrum naar de periferie en omgekeerd en van het ene systeem naar het andere.⁹²

Zo is canoniciteit geen inherent kenmerk van een werk, maar een kwaliteit die wordt toegekend volgens een normenstelsel van een bepaalde periode, om in een andere periode weer te verdwijnen. Canoniciteit wordt bepaald door de groepen die het polysysteem beheersen, maar in de loop der tijd zullen die groepen plaats moeten maken voor andere.⁹³ Teksten spelen volgens deze zienswijze geen rol in het proces van canonisatie, ze zijn er het resultaat van. Ook vernieuwing en conservatisme (*innovativeness vs. conservatism*) wisselen elkaar af: er zijn voortdurend positieverschuivingen van teksten die Even-Zohar *primair* (afwijkend, vernieuwend) noemt, en teksten die hij *secundair* (voorspelbaar, conservatief) noemt.

Ik zou hierbij graag enkele kanttekeningen willen maken:

- De polysysteemtheorie biedt een samenhangend theoretisch concept van een functionalistische benaderingswijze waarin alle menselijke betekenissystemen (niet alleen literatuur,

89 Even-Zohar 1979 en 1990.

90 Even-Zohar 1990: 13.

91 Aan vertaalde literatuur kent Even-Zohar een belangrijke plaats in het polysysteem toe en hij heeft er in verschillende publicaties een casus van gemaakt om te laten zien hoe de polysysteemtheorie werkt (o.m. Even-Zohar 1981 & 1990). Een Nederlandse introductie ervan geven Lambert & Van Gorp 1980/81 en Meijer 1988: 334-343.

92 Even-Zohar (1979: 293) noemde deze bewegingen *conversions*, een term die hij in zijn latere versie (1990: 14) niet meer hanteert. In beide versies drukt hij zich uit in de verba 'move' en 'transfer'. György Vajda (1983) concludeert in een verkenning van het begrip 'marginale literatuur' dat het nooit buiten het algemene literatuursysteem treedt, ongeacht of je het nu historisch, geografisch, linguïstisch, sociologisch of esthetisch benadert. Wereldschokkend lijkt me die vaststelling niet; belangrijker lijkt me dat je die dynamiek binnen een polysysteem kunt verantwoorden.

93 In wat Even-Zohar 'repertoire' noemt manifesteert zich die canoniciteit: 'Repertoire is conceived of here as the aggregate of laws and elements (either single, bound, or total models) that govern the production of texts' (Even-Zohar 1990: 17).

maar ook cultuur, taal, maatschappij) kunnen worden ondergebracht. Het grote voordeel is dat het gaat om een dynamisch model, dat beter recht doet aan de complexe, altijd bewegende werkelijkheid, dan statische modellen die noodzakelijk sterk reducerend opereren.⁹⁴

- De veelomvattendheid van het polysysteem impliceert dat een beschrijving nooit af zal zijn - een eigenschap van het systeem die het gemeen heeft met de literatuurgeschiedenis. Maar de veelomvattendheid maakt ook dat een enigszins representabele neerslag van de onderzoeksresultaten van de theorie, slechts plaats kan vinden na jaren research door een groot team van samenwerkende onderzoekers. Individuele onderzoekers zullen niet anders dan een klein part van het polysysteem kunnen beschrijven⁹⁵, waarmee aan het meest wezenlijke van de theorie - de onderlinge dynamiek van de structuren - nauwelijks recht wordt gedaan. In de praktijk heeft de polysysteemtheorie nog schrikbarend weinig opgeleverd. Het lijkt erop dat de onvoltooidheid die de polysysteemtheorie in zich draagt, wat al te letterlijk door haar beoefenaars wordt geïnterpreteerd.

- Aan de teksten op zich wordt in de polysysteemtheorie slechts secundair aandacht besteed. Het literaire kunstwerk heeft slechts belang voorzover het een functie vervult in het krachtenveld van systemen. Voor een literatuurgeschiedenis valt daarmee een belangrijk element weg. Heuristiek, gevolgd door hermeneutiek zal altijd aan de basis liggen van de generalisaties die elke literatuurhistoricus te maken heeft (ook wanneer die heuristische en hermeneutische momenten niet in extenso in zijn literair-historische verhaal zullen voorkomen).⁹⁶ De kritiek op *Nederlandse literatuur* en op een polysysteemtheoretisch concept luidt dat het object waar het allemaal om draait, het literaire werk, marginaal dreigt te worden. Eenvoudig uitgedrukt: een lezer van een literatuurhistorisch verhaal zal toch niet alleen willen weten hoe een tekst heeft gefunctioneerd en wat die heeft betekend in een bepaalde omgeving, maar ook waar die over ging en hoe die in elkaar stak. Pas met inzicht in de laatste twee elementen is het mogelijk tot een reconstructie te komen van de historische relativiteit, betekenis en functie van de tekst.

- Tenslotte: de polysysteemtheorie biedt het paradigma 'polysysteem' aan ter beschrijving van relaties binnen systemen van menselijke communicatie (hier: binnen de literatuur). Het is geen model voor literatuurgeschiedschrijving. Polysysteemtheorie als concept van functionalistische systeemanalyse geeft ook niet aan hoe een representatie van het model in een literatuurhistorisch verhaal haar beslag moet krijgen. De theorie verdraagt zich uit haar aard slecht met een lineaire neerslag van onderzoeksresultaten die een ordening aanbrengt naar wat historisch belangrijk en minder belangrijk is geweest. Mag die niet-hiërarchische ordening in een wetenschappelijke studie nog acceptabel zijn, wanneer die studie ook nog didactische

94 De problematiek van het dubbele literaire circuit werd door Paasman ook voor de geschiedschrijving van werk van Indisch-Nederlandse auteurs signaleerd (Paasman 1992: 177).

95 Zoals Meijer 1988 dat deed met Nederlandse dichters.

96 In dit verband is het interessant om in herinnering te roepen wat Aart G. Broek in een bespreking schreef over Wim Rutgers' institutionele en receptie-esthetische literatuurgeschiedenis van de Nederlandse Antillen en Aruba, *Schrijven is zilver, spreken is goud* uit 1994: 'Het kan er bij mij ook niet in, dat er een bevredigende literatuurgeschiedenis ontstaat met een studie waarin zo weinig over de literaire teksten wordt gezegd als in Rutgers' proefschrift. Hoe bestaat het, dat in één alinea een roman van Edward de Jongh, twee romans en een verhalenbundel van Jules de Palm, twee romans en de verzameling columns van Boeli van Leeuwen "ter sprake" worden gebracht [...] Hier gaat iets mis. De verhoudingen zijn zoek tussen het literaire bedrijf [...] en datgene wat ook deel uitmaakt van literaire communicatie: *de literaire teksten*.' (Broek 1994a)

pretenties heeft, is een consequent doorgevoerd polysystemisch uitgangspunt een precare aangelegenheid.

2.1.5 Het paradigma van het *discours*

In aansluiting op het filosofisch gedachtegoed van Michel Foucault bracht Edward Said met zijn *Orientalism* in 1978 een geheel nieuw paradigmatisch veld naar voren: de theorie (of de analyse) van het koloniale *discours*. Het boek analyseerde het westerse ideeëngoed achter de kennis die over niet-metropolitane gebieden en culturen werd voortgebracht en gecodificeerd, en dan in het bijzonder die gebieden in de wereld die onder koloniaal bestuur stonden. In *Culture and imperialism* (1993) concentreerde Said zich op de wijze waarop dat gebeurde in Engelse, Franse en Amerikaanse romans van de 19de en 20ste eeuw. Voorstellingen van de werkelijkheid - *representaties* - refereren niet alleen aan een realiteit, maar kunnen als substituten van die werkelijkheid het menselijk handelen beïnvloeden en dus de werkelijkheid beïnvloeden. In een analyse van de westerse representaties en vormen van kennis en macht, wordt duidelijk hoe de westerling in de gekoloniseerde Ander, vooral zichzelf definieerde en zichzelf rechtvaardigde - en daarmee dus ook zijn imperialistische macht.⁹⁷ Said sprak daarom van de Oriënt als 'not Europe's interlocutor, but its silent other', een gedachte die een stroom van theoretische en praktische studies voortbracht, gericht op de verhouding tussen westerse kunstenaars en hun gekoloniseerde objecten, representatie en identiteit, autoriteit en exotisme.⁹⁸

Zuid-Afrikaanse literatuurwetenschappers hebben geprobeerd de Zuid-Afrikaanse literatuur vanuit dit *discours*-begrip te benaderen. Zo trachtte Ampie Coetzee langs de 'archeologie van teksten' (series kenmerken en de onderlinge relaties tussen series) uit de koloniale periode te komen tot het vaststellen van *enoncés* (uitingen) en 'discursieve formaties' om een onderscheid te kunnen aanbrengen tussen wat van buitenaf naar Zuid-Afrika is gekomen, en wat binnen Zuid-Afrika is ontstaan.⁹⁹ Foucault draagt het zijne bij tot een scherper zicht op de verschillende vertogen, maar geeft op heel veel - en niet alleen praktische - vragen geen antwoord. H.P. van Collier is verrassend nuchter in zijn commentaar op de voorstellen van Coetzee en Van Wyk die van een *discours*-analyse uitgaan: 'Kenmerkend van baie van hierdie voorstelle is die teoretiese aard daarvan sodat dit moeilik vertaalbaar raak na die praktyk van die literêre historiografie.'¹⁰⁰

Siegfried Huigen heeft in zijn dissertatie *De weg naar Monomotapa* (1996) Nederlandstalige Zuid-Afrikaanse teksten geanalyseerd die het beeld hebben gevormd van de werkelijkheid van Zuid-Afrika, en hij liet vooral ook zien *hoe* dat beeld zo is gevormd. Zijn *discours*-analyse aan de hand van reisteksten en geografische beschrijvingen, toont dat in de meeste gevallen van *teksten* en niet van *literaire teksten* kan worden gesproken. Zij lijkt vooral van nut te zijn voor de vroegste fase van kolonisatie waarin van literair werk nog niet of amper sprake was. Op de praktische betekenis hiervan voor de literatuurgeschiedenis wordt nog teruggekomen in § 2.6.1. Verschillende concepten binnen de postkoloniale literatuurbeschouwing van na Said worden nog nader bekeken in § 2.4.4.

97 Over het onderscheid kolonialisme-imperialisme in de literatuurwetenschap zie men Williams & Chrisman 1994: 1-3.

98 Zie voor een handzaam overzicht: De Boeck 1996 en Williams & Chrisman 1994: 1-20.

99 Coetzee 1993, 1994 en 1996. Verg. ook Van Wyk 1996.

100 Van Collier 1998, I: ix.

2.1.6 Paradigma's gecombineerd?

Verdragen verschillende paradigma's zich onderling, zijn ze te combineren? Volgens het wetenschapskritische begrip van Kuhn wordt de term paradigma - zoals eerder aangegeven - gebruikt voor het geheel van methoden, concepten en toepassingen die door een aantal wetenschappers gedeeld worden.¹⁰¹ Formeel logisch geredeneerd is het onmogelijk om het primaat van bijvoorbeeld de tekst als autonome werkelijkheid gelijktijdig te hanteren met het primaat van de tekst als communicatiestructuur die maatschappelijk is ingebed. Wat wel kan, is dat verschillende paradigma's (onderzoekstradities, zegt Segers) en daarbinnen zelfs weer verschillende subtradities naast elkaar voorkomen.¹⁰² De mogelijkheid bestaat dan ook om de resultaten van verschillende benaderingen die uitgaan van uiteenlopende epistemologische standpunten, met elkaar te combineren in één literatuurhistorisch verhaal. Wel zal het verhaal dan duidelijk moeten maken wat de betekenis is van literair-historische uitspraken. De mededeling:

Van de roman Proefkonijn werden 1000 exemplaren verkocht.

heeft een andere informatiewaarde vanuit een empirisch-sociologische invalshoek (economisch gegeven), vanuit een receptie-theoretische benadering (uitdrukking van lezerswaardering of -afwijzing) of binnen de context van een verhaal dat primair stoelt op tekst-autonome gegevens (de literaire vorm die de toegankelijkheid van de tekst bemoeilijkt of vergemakkelijkt).

2.2 Contingentie als rem op de paradigmatische benadering

Oudere literatuurgeschiedschrijvers waren geneigd de geschiedenis te beschrijven als een geheel van processen waarbinnen zekere continuïteiten aanwijsbaar waren, resulterend in geschiedschrijvingen op basis van stromingen, genres, groepen. Daarmee werd, aldus Horst Steinmetz, geen adequaat beeld gegeven van de historische werkelijkheid, omdat de contingente dimensies werden verdoezeld. Toevalligheid moest zo veel mogelijk worden gereduceerd, en voorzover zij onontkoombaar was, werd zij verklarend ingeperkt door niet-literaire factoren uit met name de sociale geschiedenis.¹⁰³ Maar het is de vraag hoe scherp de scheidslijn is tussen een *literair*-historische en een *sociaal*-historische geschiedschrijving. Wat is in feite 'het eigenlijke gebied van de literatuur', dat alleen maar als historisch niet-toevallig beschreven kan worden wanneer het aan de sociale geschiedenis wordt gekoppeld?¹⁰⁴

De toevalligheid van gebeurtenissen is in de laatste decennia meer naar voren gekomen, zegt Steinmetz, al geeft hij daarvan geen enkel voorbeeld - en men kan zich afvragen of het niet precies dat is, wat verstaan wordt onder postmodernisme. In ieder geval heeft ook Rein-

101 Van Gorp e.a. 1991: 290.

102 Segers 1993: 267.

103 Steinmetz 1989: 291.

104 Steinmetz 1989: 292.

hart Koselleck erop gewezen dat er ruimte moet zijn voor de restcategorie van het toeval.¹⁰⁵

De vraag is of elk consequent uitgangspunt - zoals bijvoorbeeld dat van Ton Anbeek: literaire vernieuwing - niet vroeg of laat zal stuiten op die weerbarstige oude heer van de contingentie. Wie zoals Anbeek schrijvers weglaat die 'toevallig' op een bepaald tijdsbestek schreven, op een wijze die niet direct vernieuwend kan heten, geeft de feiten een dwingend, gepostuleerd verband, dat voortkomt uit een specifieke en bewust gekozen analytische optiek. Die benaderingswijze kan zeker verhelderend werken en inzicht verschaffen in literair-historische processen. Als bewust gemaakte selectie is zij anderzijds ook altijd een vertekening van de historische realiteit (die op zich overigens altijd weer de som is van alle beelden die uit alle, in principe oneindig denkbare, optieken oprijzen.)

Steinmetz pleit ervoor 'de openheid van de toenmalige literaire situatie' in het verhaal in te brengen: een geschiedschrijving zou ook de 'tegenstrijdige realiteit, de veelzijdigheid, de contingentie van de situatie' moeten weergeven. Die openheid is relatief, want zij wordt gekarakteriseerd en beperkt door de historische fase waarin een werk ontstond. Het zijn die historische fasen die door de literatuurhistorie in beeld kunnen worden gebracht: waarom werd een bepaalde weg ingeslagen en niet een andere?

2.3 Polyperspectiviteit

Een literatuurgeschiedenis geschreven door één persoon zou in het huidige tijdsgewricht, 'de postmoderne samenleving die een centraal perspectief schijnt te missen', aldus Schenkeveld-van der Dussen¹⁰⁶, geen adequate beschrijving van de letterkundige geschiedenis opleveren. Een polyperspectivische kijk zoals die in *Nederlandse literatuur: een geschiedenis* gepresenteerd wordt, zou een alternatief kunnen bieden. De vraag is - afgezien van de vakinhoudelijke winst die met zoveel specialisten geboekt kan worden - of de voordelen wel inderdaad zo groot zijn als men veronderstelt. Literatuurgeschiedenis is natuurlijk een constructie, of zo men wil: een reconstructie van historische gegevens, maar daaraan wordt niets veranderd door het object in te perken tot kleinere eenheden. De concentratie op een klein segment van de literatuurgeschiedenis heeft het voordeel dat men exacter en specialistischer kan zijn, maar het blijft gaan om een *constructie*. Die is bij een gezelschap van historici dan inderdaad polyperspectivistischer, maar daarom nog niet noodzakelijk: beter.

Het grootste bezwaar tegen die vorm van literatuurgeschiedschrijving, wordt door Perkins verwoord: 'Because it aspires to reflect the past in its multiplicity and heterogeneity, it does not organize the past, and in this sense, it is not history'.¹⁰⁷ Daarmee hanteert Perkins een sterk normatief begrip voor wat geschiedenis behoort te zijn. Ik meen dat ook vanuit het door Perkins verfoeide polyperspectivistische concept wel degelijk een vorm van literatuurgeschiedenis wordt bedreven, maar een striktere vorm van synthetisering en organisatie van de historische data kan meer inzicht verschaffen.

Nu lijkt het goed om althans dit scherpe onderscheid te maken: een monoperspectivische

105 Koselleck 1979: 175.

106 Schenkeveld-van der Dussen 1993: vii.

107 Perkins 1992: 60.

of een polyperspectivische benadering hangt niet noodzakelijk af van het feit of één literatuurhistoricus of een team van historici het werk verricht. Het is evengoed mogelijk dat één geschiedschrijver de resultaten van verschillende perspectieven tot zijn verhaal weeft, als dat een groep geschiedschrijvers ervoor kiest om allen van hetzelfde paradigma en beschrijvingsmodel uit te gaan. Voor alle helderheid houd ik dit onderscheid aan: de term **benaderingswijze** gebruik ik voor de paradigmatische (methodologische) invalshoek die de literatuurhistoricus kiest; **focalisatie** of **point of view** wanneer 'perspectief' wordt bedoeld in narratologische zin; en **ideologisch perspectief** voor de set van ideologische vooronderstellingen vanwaaruit een literatuurhistoricus naar zijn object kijkt en die bepaald is door zijn persoonlijke geschiedenis, achtergrond en mentale en intellectuele vorming.

Het voordeel van de literatuurgeschiedenis als eenmansonderneming wordt geboekt bij deze laatste betekenis van 'perspectief'. Bij één geschiedschrijver blijft het inzichtelijk wie iets zegt, met welk levensbeschouwelijk referentiekader dat gebeurt. Met andere woorden: de naden van de constructie blijven beter zichtbaar. Mij dunkt dat in die zin de radicale relatief-stelling van elk subject, elke onderzoeker, in het postmodernisme ook deze andere kant van de medaille heeft: dat aan het perspectief van één onderzoeker *in principe* niet een andere waardering kan worden gehecht dan aan dat van een groep van onderzoekers, en dat dus ook de geldigheid van het onderzoeksresultaat *in principe* niet anders kan worden ingeschat. Voorwaarde is wel dat die literatuurgeschiedschrijver expliciteert vanuit welk benaderingswijze hij te werk gaat en op welke vraagstellingen hij antwoorden zoekt. Hoe dat zou kunnen, zal in het vervolg ter sprake komen.

2.4 De positie van de literatuurgeschiedschrijver

Een standpuntbepaling in epistemologische kwesties is voor de literatuurhistoricus onontbeerlijk. Maar daarmee is nog niet alles gezegd over de literatuurgeschiedschrijver: niet over zijn positie (distantie tegenover de stof), niet over de manier waarop waardeoordelen de geschiedschrijving kleuren, en niet over zijn (levensbeschouwelijk en cultureel) perspectief dat mede bepaalt hoe zijn selectie en reductie van de literair-historische data plaatsvinden. Nadat een aantal kernbegrippen kritisch is bekeken, volgt een poging tot het bepalen van een principiële standpunt bij de benadering van de Caraïbisch/Surinaamse literatuur vanuit van het pluralisme-concept van H. Procee. Omdat het bij Procee om filosofisch gedachtegoed gaat, zal vervolgens worden gezien wat de concrete uitwerking van die ideeën voor deze literatuurgeschiedenis behelst.

2.4.1 Distantie

Vroeger - ik spreek over de jaren '80 - verscheen op de Surinaamse televisie met zekere regelmaat het imposante hoofd van professor Balthus Oostburg. Hij kwam ons uitleggen hoe water moest zijn: het moest geen geur hebben, het moest geen kleur hebben, het moest absoluut transparant zijn en het mocht geen smaak hebben. Als een literatuurgeschiedschrijving die kwaliteiten had: transparant, geur-, kleur- en smaakloos, dan zou die misschien wetenschappelijk genoemd mogen worden, maar ik zou die niet willen lezen, en ik zou haar

al helemaal niet willen *schrijven*.

De kwestie van de historische afstand van de literatuurhistoricus ten opzichte van zijn materie is bijzonder complex, zoals Elrud Ibsch heeft laten zien.¹⁰⁸ In het voorbericht van *Het tijdperk der vernieuwing van de Noordnederlandse letterkunde* (1952) formuleerde W.J.M.A. Asselbergs hoe letterkunde als geschiedenis kan worden behandeld: 'Dit is eerst mogelijk, wanneer door de voldongenheid der feiten de samenhang van de verschijnselen stelselmatig aantoonbaar is en wanneer het oordeel, onbevangen gevormd, geen kwetsing van gemoederen behoeft te schromen. De geschiedenis der letteren is een wetenschap van feiten, alvorens een wetenschap van waarden te worden'.¹⁰⁹ Deze imperatief klinkende conceptie van letterkundige geschiedenis bezit op het eerste oog veel overtuigingskracht. Het lijkt me dat het waardenconcept van Asselbergs uitgaat van zoiets als een universeel waardenstelsel dat tot stand komt na rijpe overweging en waarin iedereen zich kan vinden. Maar is dit ook werkelijk het geval?

Asselbergs pretendeert dat het door hem beschreven tijdvak (1885 tot 1952) met een redelijke mate van distantie en objectiviteit kan worden gevat in beschrijving en waardering.¹¹⁰ Toch maakte hij ook zelf als literator nadrukkelijk deel uit van die periode, en velen van de door hem gekarakteriseerde auteurs waren in 1952 nog in leven. Het boek van Asselbergs, goed geschreven als het is, is bijna onvermijdelijk deel gaan uitmaken van de literaire historie. Waarmee Rik van Gorp krediet krijgt, wanneer hij schrijft:

Om het lapidair uit te drukken: een literatuurgeschiedenis is een verhaal dat op een literatuurgeschiedenis gelijk is. Het is bovendien een genre dat zelf interessant studiemateriaal biedt voor een meer systeem-gerichte literatuurgeschiedschrijving, omdat het doorgaans de neerslag is van bepaalde literaire opvattingen (condities) en het op zijn beurt een circuit 'verrijkt' (effect). In latere verhalen wordt immers op die verhalen 'voortgeschreven', maar worden deze tezelfdertijd gesitueerd en geïnterpreteerd in een voortdurende semiosis.¹¹¹

Van Gorps positionering van de literatuurgeschiedschrijving als deel van de literatuur is interessant, al zijn daartegen ook serieuze bezwaren ingebracht.¹¹² Van belang is erop te wijzen dat zo'n positionering eerder binnen een cultuurgeschiedenis thuishoort, dan dat zij de literatuurhistoricus tot leidraad zou kunnen dienen: kritische distantie en objectiviteit mogen door het postmodernisme van sterk relativiserende kanttekeningen zijn voorzien, het streven ernaar blijft de wetenschapper daarom nog niet minder geboden.

De vraag is gewettigd of het tijdstip voor een letterkundige geschiedenis van Suriname niet te vroeg valt. Het feit dat deze historie geschreven wordt, bewijst natuurlijk al dat ik die opvatting niet ben toegedaan. Ik wil zeker niet suggereren dat aan een literatuurgeschiedschrijving van Suriname een 'volksnationale doelstelling'

108 Ibsch 1986.

109 Asselbergs 1952: vii.

110 Dat Asselbergs' geschiedschrijving niettemin in wezen een essayistische is, heb ik elders aangegeven (Van Kempen 1995: 15), terwijl J.C. Brandt Corstius (1953) belangrijke kanttekeningen maakte bij de positivistische onderbouwing van het boek.

111 Van Gorp 1985: 259.

112 Verg. De Meijer 1986.

vast zou zitten als bij Vlaamse literatuurgeschiedschrijvers als Jan Frans Willems en Ferdinand Snellaert, die zichzelf deel

vonden uitmaken van de politieke, economische en culturele ontvoogdingsstrijd.¹¹³ Maar vastgesteld moet wel worden, dat de distantie in ruimte en tijd die vaak bepleit is voor de literatuurgeschiedschrijver, in het geval van Suriname moeilijk realiseerbaar is.¹¹⁴ Anders dan bijvoorbeeld West-Europese staten is Suriname een natie die nog volop in ontwikkeling is (sommigen menen zelfs dat het als volk niet eens een *natie* is). Als men het begin van de Surinaamse literatuur aan het einde van de 18de eeuw situeert - met voorbijgaan aan de orale letteren! - dan is er toch al een respectabele tijd te beschrijven. Demografisch en zeker staatkundig gesproken is de natie Suriname veel jonger, en inderdaad nog volop in beweging. Met de 'voldongenheid der feiten' schiet men in Suriname niet erg op, daar is hoegenaamd niets 'voldongen', waarden, normen en culturele criteria wel het allerminst. Als in zo'n situatie een vaak omstreden opererende literatuurkritiek al worstelt met een jonge literatuur, dan is het niet aannemelijk dat de literatuurhistoricus dezelfde twijfels en problemen bespaard blijven, enkel omdat hij meer distantie probeert te betrachten. Elke historicus brengt zijn eigen historische en culturele situatie mee, al zal niemand die bij zijn gezond verstand is, vandaag de dag nog een universele waarde willen toekennen aan het eigen literaire normenstelsel. Om zijn literatuurgeschiedschrijving wetenschappelijk acceptabel te maken, is explicitering van het krachtenveld waarbinnen de literatuurhistoricus werkt, noodzakelijk.

Douwe Fokkema en Elrud Ibsch hebben de taken van criticus en wetenschapper uiteengerafeld en ook bij hen speelt, net als in Asselbergs' taakomschrijving van de literatuurhistoricus, het begrip *distantie* een centrale rol.¹¹⁵ De criticus is degene die normen stelt en langs de weg van de interpretatie de tekst aan die normen toetst. Zo maakt hij zelf deel uit van de beweging van de literatuur. De wetenschapper neemt meer distantie tot zijn object, zijn taak is het beschrijven, analyseren en verklaren van de tekst: van de *potentiële* betekenissen ervan (zonder aan het interpreteren te slaan¹¹⁶), van de *intentionele* betekenissen ervan (de historische context waarbinnen een tekst ontstaan is) en van *gerealiseerde* betekenissen (het receptie-onderzoek).

Hoe dienstig deze opmerkingen ook zijn als richtlijn, ook voor de literatuurhistoricus, ze vlakken de rol van normen en waarden niet uit en kunnen dat ook niet: in de selectie van het materiaal, in de kwantitatieve verhoudingen binnen een geschiedschrijving en in de wijze waarop de literatuurhistoricus zijn verhaal vertelt, bestaat geen 'objectiviteit'. Een geschiedenis is niet gegeven, maar zoals Maria Elena en Mario Valdés het stellen, 'rather a human structure of legitimation, record and explanation of what happened in the past', waarmee zij zich aansluiten bij Henri I. Marrou voor wie gold: 'understanding others today and understanding people from the past is part of the same dialectic of the self and the other'.¹¹⁷ Vandaar dat ik ook meen dat het vaststellen van potentiële betekenissen van een

113 Musschoot 1991: 234-237.

114 Het zal duidelijk zijn dat deze materie gevoelig ligt onder Surinamers. Ik ben op een aantal aspecten ervan ingegaan in *De knuppel in het doksenhok* (Van Kempen 1987a), voorts in Van Kempen 1995g en voor de situatie in Nederland in Van Kempen 1990d.

115 Fokkema & Ibsch 1992: 24-34.

116 Ook de interculturele literatuurwetenschap vindt interpretatie een hachelijke zaak: '[...] study and evaluation should be separated from each other as much as possible in comparative literature [...]' (Schipper 1983a: 20).

117 Valdés & Valdés 1995: 70-71; Hutcheon e.a. 1996: 4.

tekst zonder enige vorm van interpretatie in de praktijk zeer moeilijk realiseerbaar is. Sterker nog: verantwoorde interpretaties zijn zeker niet strijdig met de literatuurwetenschappelijke activiteit, en een duidelijke positionering van de historicus verheldert de geschiedschrijving alleen maar. Enige terughoudendheid bij het interpreteren kan geen kwaad, maar voor de eeuwigheid schrijft niemand meer. Voor de westerse wetenschapper die naar niet-westerse literaturen kijkt, geldt dat in nog sterkere mate. Mineke Schipper waarschuwt: 'In de praktijk blijkt dat we deels doordat we te weinig van andere literaturen weten, deels doordat we ons ongemerkt te zeer laten beïnvloeden door ons eigen waardensysteem, tot uitspraken komen die inderdaad aantoonbaar westers zijn en niet zo gegrond, systematisch en intersubjectief als de wetenschap van ons eist'.¹¹⁸ Voortdurende toetsing van het gehanteerde waardensysteem is een *conditio sine qua non* voor elke literatuurhistoricus en die van de niet-westerse letteren wel heel in het bijzonder. Hij zal niet enkel attent moeten zijn op de normen die hij zelf hanteert, maar hij zal *door* zijn geschiedschrijving ook diachronisch aandacht moeten besteden aan de normen en waarden die in het land zelf vigerend zijn geweest.

2.4.2 Waardeoordeel en contextualisering in de literatuurgeschiedschrijving

Vandaag de dag zal niemand meer spreken in Asselbergs' terminologie van 'een wetenschap van waarden', als het om literatuurgeschiedschrijving gaat. Kijken naar het functioneren van teksten binnen het geheel van een communicatiesituatie, inclusief alle instituties die daarbij komen kijken, levert meer inzicht op dan een hiërarchisering van teksten (die altijd tijd- en plaatsgebonden is), of canonvorming met universaliteitspretenties. Als het waardeoordeel niettemin onvermijdelijk een rol speelt, zal, uitgaande van de relatief-stelling van het subject, gekeken moeten worden hoe het waardeoordeel binnen de literatuurbenadering zo goed mogelijk af te stemmen op de historische context van de literatuur. Maar ook *context* is geen objectieve gegevenheid, maar een constructie van de historicus. Jonathan Culler heeft hierop gewezen en voorgesteld het begrip *context* te vervangen door 'frame', zodat helder wordt dat het actief is aangebracht en niet automatisch aanwezig.¹¹⁹

Mineke Schipper - die Culler niet noemt - onderscheidt de volgende *frameworks* waaraan een literaire tekst gerelateerd is: 1. het oeuvre van de auteur, 2. de context van de literaire beweging of periode van het werk, 3. de gehele literatuur geschreven in dezelfde taal, 4. de literatuur van een bijzondere cultuur (maar geschreven in verschillende talen), 5. de literatuur van een natie, 6. de literatuur van een continent, en 7. het corpus van wereldliteratuur.¹²⁰ De eerste vijf van deze kaders geven aan hoe - in het geval van de Surinaamse letteren - het literaire werk geplaatst kan worden binnen een Surinaamse literaire context. (Elders heeft Schipper ook gepleit voor een confrontatie van de gemaakte literaire selectie met de 'counter-literatures' om een scherper inzicht te krijgen in het probleem van het waardeoordeel.¹²¹) Het zesde kader zou kunnen worden ingevuld als de Caraïbische

118 Schipper 1983b: 53.

119 Culler 1988.

120 Schipper 1989a: 54-55.

121 Schipper 1983a: 23.

literatuur. Het spreekt voor zich dat een literatuurgeschiedschrijving die wil laten zien hoe de Surinaamse literatuur functioneerde, de verheldering van het object primair binnen die *frameworks* zoekt, omdat het vruchtbaarder is een comparatistische benadering te zoeken binnen de Caraïbische regio dan daarbuiten.

Afgezien van deze literaire *frameworks* zal de literatuur in een ruimer kader moeten worden geplaatst. Laten we eens kijken welke gedachten hierover bestaan binnen de Indisch-Nederlandse geschiedschrijving (waarbinnen vooral praktisch en zelden wetenschapstheoretisch is gereflecteerd). Aansluitend op de suggesties van Van den Berg en Grootes om literatuur historisch te beschrijven binnen het gehele communicatiesysteem van haar productie en receptie, ordent Bert Paasman de aandachtsvelden van de Indisch-Nederlandse literatuurgeschiedschrijving als volgt: a) de (relaties met de) sociaal-culturele geschiedenis; b) de instituties en organisatievormen; c) de intern-literaire ontwikkelingen; en d) de genres en de thematiek.¹²²

Nu heeft de Indisch-Nederlandse literatuurgeschiedschrijving zich weliswaar, zoals Gerard Termorshuizen vaststelde¹²³, lang in de marge van het Nederlandse literaire gebeuren gemanifesteerd, maar zij dateert al van anderhalve eeuw terug, en heeft zich recentelijk toch zo'n positie verworven dat de Indisch-Nederlandse literatuur zelfs uit een sterk canoniek handboek als dat van Anbeek niet meer is weg te denken.¹²⁴ Vergelijkenderwijs is aan de Surinaams-Nederlandse letterkunde - ook aan de koloniale - nog maar bitter weinig aandacht besteed. In zo'n literatuurgeschiedschrijving die op veel minder voorwerk kan terugvallen dan die van de Nederlands-Indische, zullen de door Paasman aangeduide aandachtsvelden - minstens globaal - aan de orde moeten worden gesteld. Daartoe wil ik die velden zo scherp als mogelijk begrenzen, door in § 2.8 een aantal uitgangspunten en vraagstellingen te formuleren.

Henk Maier heeft een rij kenmerken gegeven van Indisch-Nederlandse letterkunde, die deze letterkunde tot een afzonderlijk domein maken met een eigen canon, eigen regels, een kenmerkende eigen-aardigheid, *afgegrensd van het Nederlandse literaire domein*.¹²⁵ Die aanpak is niet zo verwonderlijk, omdat hij spreekt over Nederlandstalige teksten. Maar de implicatie van die benadering is natuurlijk wel dat er per definitie een comparatistisch (zo niet een eurocentrisch) element in de literatuurgeschiedschrijving sluipt: het ene domein wordt beschreven voorzover het zich afzet tegen het andere. Misschien ligt daar ook veel van de onvrede waarmee literatuurwetenschappers van buiten de westerse wereld aankijken tegen de wijze waarop van buitenaf over hun literatuur wordt geschreven: dat er bijna altijd een vergelijking aan ten grondslag ligt. Het is de tragiek van postkoloniale culturen dat zij zelden vanuit hun immanente dynamiek worden beschreven en daar zijn twee redenen voor aan te geven: a) zij zijn deels het 'product' van westerse culturen, en b) de westerse wetenschap beschikt over een ontwikkeld instrumentarium, terwijl dat voor niet-westerse

122 Van den Berg 1986, Grootes 1989, Paasman 1992: 177. Schipper ordent de aandachtsvelden van de literatuurgeschiedenis iets anders: a. de oorsprong van de teksten (schrijversleven, context van de tekst), b. structuur en ontwikkeling van het corpus van nationale teksten en c. literatuur en publiek (critici, veranderende normen, functie van teksten in de verschillende contexten etc.) (Schipper 1989a: 57-58).

123 Termorshuizen 1990b: 250.

124 Anbeek 1990.

125 Maier 1992: 137-140.

landen nog in statu nascendi is. Het eerste toont zich binnen de Surinaamse literatuurgeschiedenis het duidelijkst door de met grote regelmaat waar te nemen tendens om zich af te zetten tegen dominante Nederlands-literaire normen. De literatuurhistoricus die zijn meta-standpunt wil handhaven, rest dan geen andere mogelijkheid dan eveneens comparatistisch te werk te gaan om de zaken scherp in het vizier te krijgen. Het tweede - het ontbreken van een op de situatie toegesneden instrumentarium - levert veel praktische problemen op, zoals we nog zullen zien.

Zonder deze problemen te miskennen en ook zonder te pretenderen overal een adequaat antwoord op te kunnen geven, lijkt het mij verstandig om althans dit principiële uitgangspunt te kiezen: een literatuurgeschiedschrijving van Suriname zal zo goed mogelijk moeten proberen om de innerlijke dynamiek van de Surinaamse letterkunde in beeld te brengen. Contextualisering van die letterkunde zal altijd primair de Surinaamse en Caraïbische situatie in het oog moeten houden. Zo zal bijvoorbeeld de receptie van Surinaams literair werk door critici in Nederland slechts ter sprake komen om zicht te krijgen op door Surinamers gehanteerde literaire concepten, niet als een zelfstandig receptie-onderzoek.

Contextualisering van Surinaamse teksten is tot op zekere hoogte mogelijk, omdat bijvoorbeeld veel historisch onderzoek is gedaan naar de tijd van de slavernij, antropologisch onderzoek naar marronage en inheemse culturen, demografisch-sociologisch onderzoek naar urbanisering, linguïstische research en onderzoek naar petrogliefen. Maar het kunsthistorisch onderzoek staat nog in de kinderschoenen, en hetzelfde geldt voor de musicologie, filmografie, boekwetenschap en het onderzoek naar de ontwikkeling van folkloristisch en modern ballet. Een onderwijsgeschiedenis verscheen op de valreep van het voltooiën van deze literatuurgeschiedenis; alle paragrafen over het onderwijs in Suriname konden nog juist aan een laatste herziening onderworpen worden.¹²⁶

Het uitgaan van Surinaamse/Caraïbische premissen betekent dat men een constellatie van elementen ontwaart die karakteristiek is voor de regio en die het vertrekpunt moet vormen van elke literatuurgeschiedschrijving van Suriname. Dit heeft consequenties voor de terminologie: het betekent dat het Caraïbische literaire gebeuren zo weinig mogelijk beschreven moet worden als afwijkend van een norm van buitenaf. De evidentie hiervan is minder groot dan men zou denken, om de simpele reden dat veel van het Caraïbisch eigene altijd is beschreven van een extern standpunt. Jack Corzani spreekt daarom van een *recentrage* die hij aldus omschrijft:

Recentrer, c'est donc avant tout puiser dans l'antillanité les principes de l'analyse, c'est reconstituer le processus de la création *de l'intérieur*, ce n'est plus seulement observer (même si ce l'est encore), c'est revivre et faire revivre.¹²⁷

Maar Corzani waarschuwt er ook voor dat het najagen van een gemeenschappelijk Caraïbische karakteristiek 'serait bien vite vouée aux dangers de l'utopie et aux gratuités de l'abstraction'.¹²⁸ In een Surinaamse literatuurgeschiedenis zal dus evengoed moeten worden aangegeven waar de Surinaamse situatie zich onttrekt aan het Caraïbische patroon.

126 Gobardhan-Rambocus 2001.

127 Corzani 1985: 62.

128 Corzani 1985: 55.

Om de *recentrage* nu concreter gedaante aan te laten nemen, zal ik enkele elementen van een Caraïbische karakteristiek laten passeren; een Caraïbische literatuurgeschiedschrijving

zal moeten uitgaan van de volgende overwegingen bij en herijkingen van termen die bijna altijd vanuit het westen zijn geïntroduceerd:

a) **meertaligheid**. Als Albert Helman opmerkt 'ik heb over een Surinaamse literatuur nooit geschreven, en er ook nooit aan meegewerkt dat ze uit de grond gestampt werd, om de eenvoudige reden dat ik niet weet in welke taal men die literatuur zou moeten schrijven'¹²⁹, dan plaatst hij zich daarmee op een niet-Caraïbisch standpunt (nog afgezien van het feit of de hier verwoorde gedachtegang niet nogal simplistisch is). Meertaligheid is inherent aan de Caraïbische cultuur: meertalige Caraïbische cultuur is een pleonasme. Meertaligheid is bovendien in veel gevallen ook een gegeven binnen het werk van één auteur. Vergelijk wat Sisir Kumar Das schrijft over meertalige auteurs in Indiase literaturen: 'If language be one's sole criterion their writings belong to two different literatures; if sensibility and imagination and thought are one's criteria, they form a single unit of literary expression.'¹³⁰

b) **multi-etniciteit/multiculturaliteit**. De Caraïbische maatschappij is vanaf het moment dat de eerste conquistador voet aan wal zette een samenleving geweest, waarvan verschillende etnische en culturele groepen de bouwstenen uitmaakten. Deze instroom van vele culturen zal in een literatuurgeschiedenis ook getraceerd moeten worden, want het belang van etniciteit is altijd groot geweest en ook altijd 'meer dan dertig jaar geleden werd gehoopt en wellicht verwacht, groot gebleven'.¹³¹ Het begrip 'multiculturaliteit', dat in (betrekkelijk monoculturele) westerse landen een nieuwe constellatie aanduidt, is zo wezenseigen aan het Caraïbisch gebied, dat de term in de praktijk zinledig en tautologisch is. Het gaat namelijk niet om statische cultuursystemen, maar om een dynamisch geheel waarvan de samenstellende delen hoe langer hoe minder in zoiets als een 'pure' vorm te onderscheiden zijn.

c) **tussenpositie**. De groei van de Caraïbische maatschappij is vaak beschreven als een samenkomen van antagonistische elementen - westerse en niet-westerse - waarmee die samenleving niet goed raad heeft geweten. Vaak is het Caraïbisch gebied dan ook beschreven in termen van een 'gespleten samenleving' (Harry Hoetink), 'islands in between' (Louis James) of 'limbo-zone' (Wilson Harris, Simon Gikandi).¹³² Het valt niet te ontkennen dat die gespletenheid zich heeft gemanifesteerd in een tweeslachtige houding van groepen en individuen tegenover de westerse wereld en de niet-westerse culturen, minstens toch in bepaalde perioden. Maar gespletenheid zien als een wezenskarakteristiek, gaat voorbij aan de andere kant van de medaille: een Caraïbische identiteit die het resultaat is van een syncretistische samenkomen van tegengestelde elementen.¹³³

d) **creoliteit**. Uit het vorige volgt natuurlijk dat alles wat te maken heeft met de vermenging van culturen evenzeer tot het karakteristieke van het Caraïbisch gebied behoort.¹³⁴ De vraag is of vanuit het Westen niet geproblematiseerd wordt, wat in de regio zelf geen enkel vraagteken oproept. Wat Jos de Roo zegt voor de recente Antilliaanse literatuur geldt

129 Roggeman 1983: 84; verg. ook Helman 1974b.

130 Das 1991: 6.

131 Oostindie 1994: 19.

132 Hoetink 1962. James 1968. Harris 1968; Gikandi 1992.

133 Dit betogen ook de auteurs die in *Tussenfiguren: schrijvers tussen de culturen* schreven over Antilliaanse auteurs (Broek 1998, De Roo 1998). Over 'Caraïbische schizofrenie': Van Kempen 1998i: 47-48.

134 Er bestaat een uitgebreide literatuur over *négritude*, *créolité* en *antillanité* (zie de referenties bij De la Campa 1997, Ojo-Ade 1997, de opstellen in Arnold 1998, en Price 2001; zie voorts § 2.6 en de Close-up in Deel II, § 8.1.1 van de periode 1923-1957).

evenzeer voor de Surinaamse: 'dat niet de Antilliaanse schrijvers worstelen met hun identiteit, maar de westerlingen met het eindproduct van het creoliseringsproces, de *café au lait*. Dat creoliseringsproces is wel een motief in de Antilliaanse literatuur. Al heb ik het vermoeden dat dit minder direct het geval is dan enige decennia geleden'.¹³⁵ Uitgaan van zoiets als een amalgaam van tegenstellingen in één ziel, is zich nadrukkelijk opstellen als een observator van buitenaf: voor de Caraïbische mens zelf is die ziel één en ongedeeld (en in veel gevallen is haar oorsprong cultureel, noch etnisch te herleiden tot welke groep dan ook). In dit verband geeft Jos de Roo een glasheldere explicatie van de metafoor van het kristal die Cola Debrot voor Antilliaanse literatuur hanteerde:

Dankzij de nauwgezetheid van Oversteegen weten we, hoe gelukkig Debrot was toen hij stuitte op het kristal als metafoor voor wat hij bedoelde [met de eenheid van de creoolse bevolking van de Antillen - MvK]. Maar ik geloof niet dat Oversteegen volledig beseft waarom Debrot zo blij was met het beeld van het kristal. Oversteegen benadrukt dat in een kristal de polariteiten elkaar weerspiegelen en elkaars schoonheid verhogen. Maar het kristal is ook een eenheid, een zelfstandige grootheid, een *café au lait*, om een later beeld van Debrot te gebruiken. Wie er iets uitbreekt, houdt het materiaal voor een borrelglas in zijn hand. En dat gebeurt zo nu en dan bij Oversteegen, waardoor hij de polariteiten, het kristal, de *café au lait* vergeet.¹³⁶

Creolisering is een complex sociologisch-cultureel concept, een proces van wederzijdse beïnvloeding en doordringing dat zich van het eerste moment van kolonisatie heeft voltrokken in de meest brede zin: cultureel, etnisch en sociaal. Gert Oostindie ziet er 'een regionaal voorspel op de globalisering van de wereldcultuur die de late twintigste eeuw zou kenmerken' in.¹³⁷ Maar Aart Broek, sprekend over de Nederlandse Antillen, ziet in creolisering 'een voorbeeld van "inventing traditions" die sociale samenhang, eenheid en evenwicht, alsmede een identiteit propageert met het oog op "nation building" in het proces van dekolonisering'.¹³⁸ Hij meent dat het begrip geen recht doet aan de sociaal-culturele diversiteit.

Als het om Caraïbische cultuur en **identiteit** gaat, zijn er overigens theorieën die overigens nog veel verder gaan, en elk centripetale kracht ontkennen, zoals de *chaos*-theorie van Benítez-Rojo en de *rhizome*-theorie van Gilles Deleuze en Félix Guattari. De laatsten hebben een beschrijvingsmodel voor het denken over identiteit gepresenteerd met als uitgangspunt het beeld van de *rhizome*. De rizoom is een wortelstok, waarvan de wortels zich horizontaal uitspreiden en niet, zoals bij de meeste bomen, verticaal. De structuur van de rizoom is zodanig dat elk punt ervan in verbinding kan worden gebracht met een ander punt. Het gaat er nu om dat er een enorm aantal heterogene elementen is die voortdurend connectie zoeken met andere punten, en die die connectie ook voortdurend opbreken. Op zich hebben die bewegingen geen betekende functie. Het enige fundament is de altijd voortdurende dynamiek: er zijn geen centrale krachten, er is geen hiërarchie. Dit concept van een altijd veranderende identiteit, is door bijvoorbeeld Édouard Glissant tot uitgangspunt

135 De Roo 1998: 168.

136 De Roo 1998: 165.

137 Oostindie 1994: 27.

138 Broek 1994b: 23.

genomen voor zijn denken over Caraïbische identiteit en Caraïbische poëtica.¹³⁹

e) **roots**. Ter compensatie van een denken vanuit de metropolen, heeft men het karakteristieke van het Caraïbisch gebied trachten te herleiden tot puur-Afrikaans (de *négritude*-beweging), puur-Aziatisch etc. Evenmin als een metropolitane visie, doet dit recht aan het Caraïbisch gebied. Behartenswaardig is wat Corzani zegt over de Franse Caraïben: 'Il est temps de décoloniser l'histoire littéraire des Caraïbes et singulièrement des îles françaises, de cesser de l'élaborer depuis la métropole, tout en se gardant d'un autre impérialisme intellectuel, celui de la négritude, pleinement sensible dans la plupart des programmes des universités d'Afrique où les productions antillaises sont purement et simplement annexées, considérées comme "africaines".'¹⁴⁰

f) **oraliteit**. In een land met een bevolking die van over de hele aardbol bij elkaar gebracht werd, een bevolking met culturen waarvan de wortels reiken tot Indonesië, India, China, West-Afrika, het Midden-Oosten en Europa, neemt de orale literatuur nog altijd een belangrijke plaats in. Zij leeft nog voort in de puur-orale vorm zoals die al eeuwen heeft bestaan, maar wordt ook in allerlei schriftelijke varianten geregistreerd. Wezenlijk is voorts dat die orale literatuur de schriftelijke heeft beïnvloed. Kenneth Ramchand vindt zelfs dat de *mind-set of primary orality* zoals die zich verhoudt tot de *mind-set of high literacy* een belangrijker object voor de literatuurhistoricus is, dan de chronologische ontwikkeling. Hij ziet hierin het meest karakteristieke van de Caraïbische literatuur, deze relatie maakt haar tot een 'cross-cultural configuration of the Caribbean world and of the coexistence of the modern and the archaic in the modern sensibility'.¹⁴¹ (Toch lijkt me dat althans voor de analyse en descriptie een scherp onderscheid gemaakt dient te worden tussen mondelinge en schriftelijke literatuur. Deze problematiek zal nog nader worden bekeken in de inleiding tot het deel over de orale literatuur.)

g) **verzet**. Een westers cliché wil dat alle niet-westerse literatuur toch eerst en vooral politieke literatuur is. Het is ook ontegenzeggelijk waar dat strijd en politiek een belangrijke factor vormen in veel Afrikaanse, Latijns-Amerikaanse en ook Caraïbische literatuur. Het is bijzonder verleidelijk om literatuur onder die noemer te brengen, zoals Aart G. Broek gedaan heeft met zijn *Het zilt van de passaten* (1988) dat hij de ondertitel *Caribische letteren van verzet* meegaf, en zijn lezing *Caraïbische literatuur: strijders en verliezers* (1989). Maar de werkelijkheid is natuurlijk oneindig gecompliceerder. Elk stuk literatuur kan men identiteitsbepalende kracht toekennen, en in zoverre het één optie realiseert is het contrastief als 'verzet' tegen een andere optie te beschouwen. Maar begrippen als 'identiteit' en 'verzet' worden op dat moment wel erg zinledig, ook wanneer je 'strijd' definieert, zoals Broek doet¹⁴², door alle teksten tezamen te zien als één grote discussie - wat ze zijn, dat bestrijdt niemand. Verzet in de politieke betekenis van het woord, gedefinieerd in termen van machtsrelaties, is iets anders. De mythische voorstellingen van inheemsen, Naipauls *A house*

139 Deleuze & Guattari 1976. Glissant 1981 en 1990. Kort uiteengezet door Sprouse 1997: 82-86 en uitvoeriger door De la Campa 1997.

140 Corzani 1985: 54. Over de connectie van Franstalige Caraïbische auteurs met Afrika zie men o.m. Kesteloot 1965, Sartre 1977, Crahan & Knight 1980, Irele 1981, Jack 1996 en Ojo-Ade 1997. Voor de connectie Afrika-Amerika's verwijst ik naar het naslagwerk van Appiah & Gates 1999. Over de eenheid van het Caraïbisch gebied en het gebrek daaraan is Knight 1991 de klassieke studie. Voorts Torres-Saillant 1997 en Sprouse 1997.

141 Ramchand 1988: 109.

142 Broek 1989: 1.

for Mr. Biswas, de poëzie van Bernardo Ashetu en Bhai, en óók het door Broek aan de orde gestelde *Del Curaçao que se va* van John de Pool: ze krijgen geen adequate contextualisering, indien wordt uitgegaan van een politiek paradigma in termen van strijd en verzet.

Antonio Benítez-Rojo schrijft: 'La literatura del Caribe puede leerse como un texto mestizo, pero también como un flujo de textos en fuga en interna diferenciación consigo mismos y dentro de cuya compleja coexistencia hay vagas regularidades, por lo genberal paradójicas.'¹⁴³ Een vlucht van teksten met vage regelmatigheden die gewoonlijk ook nog paradoxaal zijn: men herkent in Benítez-Rojo direct de dansende postmodernist op wollen sokken. Gelijk men weet kunnen die sokken in het Caraïbisch gebied gemist worden. Maar zijn woorden als een aanmaning tot behoedzaamheid te lezen, kan natuurlijk geen kwaad.

2.4.3 Filosofisch pluralisme

Deze uiterst dynamische concepten van de Caraïbische werkelijkheid in aanmerking genomen, lijkt het me goed om nu een principieel uitgangspunt te formuleren, waarmee de Surinaamse literatuur benaderd moet worden. Ik sluit me daarvoor aan bij H. Procee die in zijn dissertatie *Over de grenzen van culturen* (1991) een beschouwing heeft gegeven van drie ideeënstelsels die ten grondslag hebben gelegen aan de interpretaties van culturele en etnische diversiteit en die achtereenvolgens opgang hebben gemaakt, te weten het monistisch universalisme, het relativisme en het communicatieve universalisme.¹⁴⁴ Vanuit een kritiek op die stelsels is Procee gekomen tot de formulering van het ideeënstelsel van het filosofisch pluralisme. Ik citeer Procee's samenvatting ervan:

Het behelst als uitgangspunt dat noch de menselijke identiteit, noch morele maatstaven, noch criteria voor ware kennis voor eens en altijd zijn vast te leggen. Bij zo'n negatieve positiebepaling is het echter niet gebleven. Er is ook een positieve betekenis verkregen. En wel in de uitdrukking 'interactieve verscheidenheid'. Voor het pluralisme vormen verschillen tussen (groepen) mensen geen einddoel, maar een startpositie om tot nieuwe (zo mogelijk gemeenschappelijke) inzichten en idealen te komen. Dit in een proces zonder einde.

De karakteristiek van 'interactieve verscheidenheid' heeft zowel een descriptieve als een normatieve functie. Descriptief, omdat ze maatschappelijke structuren en verhoudingen, werkelijkheidsinterpretaties en culturele instituties interpreteert als een voortgaand proces van

143 Benítez-Rojo 1989: xxxiv. Zijn *chaos*-theorie draait om de oppositie van mogelijkheid en onmogelijkheid om te komen tot het vaststellen van wat authentiek-Caraïbisch is, geeft uit principe geen houvast. Voor hem geldt voor alles *de cierta manera* (xiii) - op de een of andere manier - want iets vastleggen of definiëren zou tekortdoen aan het dynamische en syncretistische karakter van de Caraïbische cultuur. Zijn *de cierta manera* doet me altijd denken aan het *quién sabe?*, het leidmotief uit de Mexicaanse romans van Albert Helman, waarmee een diepgang wordt gesuggereerd die echter evengoed een alledaagse onverschilligheid kan verbergen. Voor het doel van een literatuurgeschiedenis ga ik verder met plezier aan de *chaos*-theorie voorbij.

144 Het monistisch universalisme gaat uit van één werkelijkheid, één methode om die te leren kennen en één deugdelijk stelsel van morele oordelen. Het relativisme gaat uit van de verscheidenheid van werkelijkheden, kennismethoden en morele stelsels. Het communicatieve of (procedurele) universalisme respecteert de verscheidenheid, maar houdt vast aan gemeenschappelijke, transculturele criteria waaraan ieder kan bijdragen. Voor de vele varianten van deze stelsels en een kritiek daarop, zie Procee 1991: 22-63.

ongelijksoortige interacties tussen groepen, ideeën en 'werkelijkheid'. Ze beschouwt de wereld niet in statische termen, maar in dynamische, waarbij de factoren 'tijd' en 'macht' onmisbaar zijn. Normatief, omdat ze aangeeft waarin de kwaliteit van de

interacties en de produkten daarvan gelegen is: namelijk in de mogelijkheid tot voortgaande interactie.¹⁴⁵

Dit gedachtegoed gaat duidelijk verder dan dat van het cultuurrelativisme dat ook stelde: 'oordelen zijn "cultuurbepaald" omdat ze noodzakelijk berusten op ervaring, en deze ervaring steeds bemiddeld is door de specifieke cultuur van het oordelende individu' en daaruit concludeerde dat 'niemand eigenlijk bevoegd is om te oordelen over aspecten of elementen van andere kulturen' maar 'kulturen kunnen en mogen alleen worden beoordeeld vanuit en door zichzelf'.¹⁴⁶ Bij Procee is er dezelfde relatiefstelling van het subject, maar een heel andere, actieve epistemologische opstelling. Omdat het om een filosofische benadering gaat, behoeft die uiteraard vertaling naar de praktijk van literatuurwetenschap en literatuurgeschiedschrijving. Daartoe zullen we een blik werpen op de interculturele en postkolonialistische literatuurstudie.

2.4.4 De interculturele en postkoloniale benadering

Een fundamentele eigenschap van wetenschappelijk onderzoek is dat het zo wordt ingericht dat het zich niet aan debat onttrekt. Dat betekent dan ook dat we met termen en criteria moeten werken die het particuliere en regionale ontstijgen. Dat is minder evident dan het lijkt, wanneer we pogen vanuit dezelfde premissen corpora van teksten uit verschillende werelddelen tot object te nemen. In dit verband waarschuwde Mineke Schipper er voor het begrip *universeel* niet als synoniem van *westers* te zien, een opvatting die 'vooral in het eurocentrisch denkend kamp de meeste aanhang heeft (gehad).¹⁴⁷

'It is clear', zegt Schipper in *Beyond the boundaries*, 'that texts have no universal and eternal value for all the inhabitants of our globe, since they result from a large number of choices made by individual authors on the basis of their respective historical, social, and cultural contexts and their personal experiences and creativity'.¹⁴⁸ *It is clear*, ja, maar tot voor kort was dat helemaal niet zo duidelijk. De opkomst van een literatuurbeschouwing die niet een vanuit het westen gevormde canon van teksten tot uitgangspunt neemt, is nog betrekkelijk jong. De grote Zuid-Amerikaanse auteurs en daarna de schrijvers uit de Commonwealth hebben manieren van kijken en verbeelden naar voor voren gebracht op zo'n wijze dat wereldwijde erkenning en appreciatie (acht Nobelprijzen) hun deel werd. Zij hebben zich, om in de terminologie van Even-Zohar te blijven, van de periferie naar het centrum gevochten.

De nieuwe canon van wereldliteratuur bracht ook essayisten voort als Edward Said, Kwame Anthony Appiah, Stuart Hall en in Nederland Anil Ramdas, die nieuwe zoeklichten lieten schijnen op de verhouding tussen westerse en niet-westerse cultuur, op kolonialisme en post-kolonialisme en die termen als 'westerse suprematie', 'imperium', 'canon' en 'cultuurexport' herijkten. Volgens de Utrechtse hoogleraar Hans Bertens gaven zij met hun teksten een nieuwe dimensie aan het postmodernisme: de werkelijkheid is niet alleen in absolute zin

145 Procee 1991: 206-207.

146 Lemaire 1976: 92.

147 Schipper 1983a: 297. Cit. uit Schipper 1983b: 52.

148 Schipper 1989: 4.

onkenbaar en nooit adequaat te representeren, maar die representaties worden in sterke mate bepaald door machtscomponenten en zijn zélf machtsfactoren.¹⁴⁹ De vraag is echter of dat waar is. De connectie tussen postkolonialisme en postmodernisme ligt sterk onder vuur, bijvoorbeeld onder dat van Gayatri Spivak en Kwame Anthony Appiah. Zij zien postmodernisme als een vorm van het op neokoloniale wijze annexeren (en opsluiten) van postkoloniale teksten binnen een Europees episteme.¹⁵⁰ Als de tekenen niet bedriegen dan is de storm van het postmodernisme al gaan liggen - al kan het rond de Utrechtse Domtoren nog wel eens tochten - terwijl de postkoloniale en interculturele literatuurwetenschap een enorm bereik hebben gekregen.¹⁵¹

In zijn inaugurele rede *Cultureel relativisme en vergelijkende literatuurwetenschap* (1971) wees Douwe Fokkema op wat cultureel relativisme binnen de literatuurstudie kan betekenen: een benadering die de literair-historische fenomenen van een bepaalde periode interpreteert binnen de context van een particulier cultureel domein. Zij werkt op basis van de normen en tegen de achtergrond van een specifieke periode en een specifiek cultureel domein, en vergelijkt vervolgens de verschillende waardensystemen die die periodes en terreinen karakteriseren.¹⁵²

Als voortrekker van de interculturele literatuurwetenschap, heeft Mineke Schipper zeer nadrukkelijk aandacht gevraagd voor het 'caudatus'-denken, een denken dat bepaald wordt door de angst voor de vreemde Ander-met-de-staart. In haar Amsterdamse inaugurele rede van 1989, *'Homo caudatus': verbeelding en macht in de letteren*, wees zij op het sluipend binnendringen van vooroordelen: 'De nobele wilde en de onbeschaafde barbaar zijn in ons denken achtergebleven, zij het nu meestal wel zonder staart. Vermomd in allerlei meer of minder subtiele vormen duikt zulk "caudatus-denken", waarin mensen uit andere culturen als afwijking van onze "natuurlijke" orde worden bestempeld, nog steeds op in teksten, van exotische, koloniale en "gewone" romans tot stripboeken, reclame en literaire kritieken.'¹⁵³

Het waarschuwen tegen het projecteren van westerse waarden en categorieën op niet-westerse culturen, dateert overigens al van lang her. Schipper noemt in dit verband de boeken *The mind of primitive man* (1911) en *Race, language and culture* (1924) van Franz Boas.¹⁵⁴ In de relativistische school van Boas benadrukten Ruth Benedict en Melville Herskovits - en na hen Claude Lévi-Strauss - de gelijkwaardigheid van alle culturen. Herskovits ging zover te beweren dat een cultuur alleen geheel begrepen kan worden door iemand die zelf tot die cultuur behoort - nog afgezien van de vraag of mensen hun eigen cultuur wel (altijd) begrijpen. We zien nu scherp in dat deze houding kan leiden tot een

149 Bertens 1996: 121-124; Bertens 1997: 6.

150 Spivak 1990. Appiah 1991. Verg. ook D'haen 1997a: 12.

151 Men denke maar aan readers als die van Greenblatt & Gunn 1992, Williams & Chrisman 1994, Vlasselaers & Baetens 1996, Baetens & Verstraete 2002 en de neerslag van dat ideeëngoed in de enorme compilatiewerken van Appiah & Gates 1997 en 1999. Dat (post)koloniale literatuur ook anno 1998 soms nog beschouwd wordt als een 'modieus thema', zoals Kuitert 1998: 21 schrijft, heeft eerder te maken met de inertie van de Nederlandse literatuurwetenschap en -kritiek, dan met de belangstelling die het object internationaal krijgt.

152 Mineke Schipper (1983a: 12) heeft daaraan toegevoegd dat ook de waardensystemen van verschillende sociale groepen zullen moeten worden meegewogen.

153 Schipper 1989b: 11.

154 Schipper 1983a: 12-14. En ook Jakobson stelde al vast: 'iedere verbale vorm van cultuur brengt programmatie, planmatige, normatieve tendensen met zich mee' (Jakobson 1977: 98) - een idee die ook voor Claude Lévi-Strauss sterk richtinggevend zou zijn.

isolerend ethnocentrisme: ieder in zijn eigen culturele hokje.

Wie zich niet met stomheid wil *laten* slaan, zal de pretentie van universeel geldende normen moeten verlaten. Eurocentrische zienswijzen, traditioneel westerse concepten van stijl, traditie en periodisering, de klassieke canon, stereotypering van niet-westerse culturen, de overwaardering van schriftelijke tegenover orale culturen: het moet allemaal overboord gezet. Teksten uit alle continenten worden in de interculturele en postkoloniale literatuurwetenschap in een comparatistisch licht geplaatst.¹⁵⁵

Het debat over 'wij' en 'zij' verkreeg enorme dimensies in de geschiedwetenschap, de antropologie, de sociologie en de literatuurwetenschap.¹⁵⁶ Op een in 1976 in Leiden gehouden seminar waaraan wetenschappers uit Afrika, Amerika en Europa debatteerden over de vraag of dezelfde literatuurwetenschappelijke methoden gebruikt kunnen worden voor westerse en niet-westerse literaturen, onderschreef men unaniem de conclusie dat methoden op zich niet cultuurgebonden hoeven te zijn, als de respectieve wetenschappers zich maar bewust zijn van de beperkingen die hun eigen historische sociale en culturele situatie met zich meebrengt en hun eigen ideologie in de beschouwing van 'andere culturen' niet laten prevaleren.¹⁵⁷ 'Vanuit dat standpunt is het beter literatuur en literaire teksten als tekens te zien die worden uitgewisseld als boodschappen in een bepaalde communicatiesituatie.'¹⁵⁸

Dit zijn belangwekkende overwegingen voor de literatuurgeschiedschrijver. Uiteraard zal de exacte paradigmatische benaderingswijze nog moeten worden aangegeven. Zelf heeft Mineke Schipper de interculturele benadering concreet uitgewerkt voor de literaire kritiek, en zij zocht voor de benadering van de literatuurhistorie vooral steun in de polysysteemtheorie.¹⁵⁹ Uitgaande van dezelfde premissen, biedt deze theorie een concreet, functionalistisch concept van literatuuranalyse, terwijl de interculturele literatuurwetenschap het wetenschapstheoretische kader schetst dat voor een standpuntbepaling ten aanzien van niet-westerse literatuurgeschiedschrijvingen van essentieel belang is.

Een groot aantal niet-westerse landen is als staatkundige en demografische eenheid het directe resultaat geweest van het kolonialisme, en de intelligentsia is, zoals Kwame Anthony Appiah het uitdrukt, het product van de historische ontmoeting met het Westen.¹⁶⁰ Voor de literatuur uit die landen, alsook voor de literatuur van hun migrant-schrijvers in de diaspora heeft in de Engelse literaire kritiek de term *postkoloniaal* zijn intrede gedaan, en inmiddels is er een heel veld aan literatuurbenaderingen dat onder de noemer *postkoloniale literatuurwetenschap* kan worden gevangen. Als standaardwerk op dit terrein geldt *The empire writes back* (1989) van Bill Ashcroft, Gareth Griffiths en Helen Tiffin, waarin een overzicht wordt gegeven van de verschillende benaderingen van Engelstalige postkoloniale literaturen. Wat deze literaturen, die natuurlijk regionaal variëren, gemeen hebben is 'that they emerged in their present form out of the experience of colonization and asserted themselves by foregrounding the tension with the imperial power, and by emphasizing their differences from the assumptions of the imperial centre'.¹⁶¹

Merkwaardig is dat Ashcroft

155 Zie Schipper 1989a en Bassnett 1993.

156 Verg. Schipper 1994: 9-16 en Schipper 1995.

157 Schipper 1983b: 50-51 en Schipper 1989a: 12 e.v.

158 Schipper 1988: 173.

159 Schipper 1988.

160 Appiah 1992: 68. Verschillende visies op de 'Derde Wereld-intellectueel' bespreekt Van der Poel 1998.

161 Ashcroft e.a. 1989: 2.

en de zijnen onder 'postkoloniaal' alle cultuur verstaan, die de invloed van het imperiale proces heeft ondergaan, vanaf het eerste moment van kolonisatie tot vandaag toe. Dat is een niet erg praktisch uitgangspunt, dat dan ook nogal veel kritiek heeft ondervonden.¹⁶² Bij Ashcroft c.s. wreekte zich het Amerikaanse denken vanuit *minorities*, wier positie niet met die van ex-gekoniseerden vergeleken kan worden.

Anne McClintock en Ella Shohat gaan veel verder in hun kritiek op Ashcroft, Griffiths en Tiffin. Zij verwerpen niet alleen het temporeel brede uitgangspunt van *The empire writes back*, maar vinden postkolonialisme een veel te generaliserende term die culturen definieert in - zoals McClintock het zegt - hun 'subordinate, retrospective relation to linear, European time', die te weinig oog heeft voor continuïteiten en discontinuïteiten van koloniale macht en die de werkelijke machtsverhoudingen, de politieke verschillen en de rol van gender in de wereld eerder toedekt dan blootlegt.¹⁶³ Shohat ziet meer zin in postkolonialisme als aanduiding van een denken dat simpele, binaire schema's van Eerste versus Derde Wereld en kolonialisme/antikolonialisme achter zich heeft gelaten.¹⁶⁴

Maar ook deze beide auteurs erkennen dat de postkoloniale theorie substantieel waardevol is. Het handzaamst lijkt mij het begrip 'postkoloniaal' als een conceptuele aanduiding voor alle literatuur die aan het kolonialisme gelieerde verschijnselen kritisch onder de loep neemt, zowel van metropolitane auteurs als van auteurs in de niet-westerse landen, en dan in de tijd afgebakend tot literatuur van ná de koloniale tijd (die per regio verschilt) en met uitsluiting van de 'white settler colonies' als Australië, Canada en Nieuw-Zeeland die economisch en politiek een geheel andere status hebben gehad ten opzichte van de metropool Londen.¹⁶⁵ Ashcroft, Griffiths en Tiffin geven een staalkaart van verschillende verschijnselen die karakteristiek mogen heten voor het *discours* binnen postkoloniale literaturen.¹⁶⁶ Zo wordt in deze literaturen de taal van de kolonisator ter discussie gesteld als de taal die concepties van waarheid, orde en realiteit vorm geeft. Zolang men het had over periferie en centrum (kolonie en 'moederland'), is er bijna altijd sprake geweest van een hiërarchisering van de normatieve taal van het 'moederland' versus de perifere talen van de kolonie. Een ander karakteristiek verschijnsel is de dislocatie: slavernij,

162 Verg. b.v. Williams & Chrisman 1994: 4. Er zijn ook theoretici die 'postkoloniaal' opvatten als het temporele begrip dat door het suffix 'post' wordt gesuggereerd, dus als alle literatuur van na de koloniale tijd die door het koloniale proces is beïnvloed. Vijay Mishra en Bob Hodge menen dat in *The empire writes back* te weinig rekening wordt gehouden met het verschil tussen 'settler and non-settler countries' en stellen voor een onderscheid te maken tussen twee ideologisch anders georiënteerde vormen van postkolonialisme: *oppositional colonialism* waarin racisme, tweede taal en verzet een dominante rol spelen, en *complicit colonialism* waarin die factoren nauwelijks meespelen en dat veel dichter tegen het postmodernisme aanzit (Mishra & Hodge 1993). Een tegenstelling van, zeg maar: het werk van Achebe tegenover dat van Naipaul.

163 McClintock 1992: 86. In het onderzoek naar machtsstructuren en de verwerping van dominante culturele en politieke krachten hebben de postkoloniale en de feministische theorievorming veel gemeen, zoals al geregeld betoogd is (Ashcroft 1989; Ashcroft e.a. 1989: 31-32, 174-177; Mishra & Hodge 1993: 284-285; Carter 1995).

164 Shohat 1992: 108.

165 Deze omschrijving sluit aan bij Elleke Boehmer: '*postcolonial literature is that which critically scrutinizes the colonial relationship. It is writing that sets out in one way or another to resist colonialist perspectives. [...] postcolonial writers sought to undercut thematically and formally the discourses which supported colonization - the myths of power, the race classifications, the imagery of subordination.*' (Boehmer 1995: 3) Christine Levecq behandelt in het kort verschillende concepten van postkolonialisme en de daarop geformuleerde kritiek (Levecq 1993: 1-3). Idem bij Boehmer 1995: 4-5. Theo D'haen 1997a zet de concepten van Ashcroft e.a. 1989, Boehmer 1995 en Thieme 1996 in een vergelijkend perspectief.

166 Ashcroft e.a. 1989: 7-10.

contractarbeid, migratie en exil hebben aan motieven rond begrippen als 'thuis', 'huis' en 'vervreemding' een permanente plaats gegeven in postkoloniale literaire werken. Daarmee samen hangt ook een hele set van

concepties van culturele negatie versus authenticiteit, verlies van identiteit en zoeken naar eigenheid die door schrijvers voortdurend tot object van onderzoek worden gemaakt. Het bevragen van de werkelijkheid leidt ook tot het continu speuren naar en becommentariëren van nieuwe taalconcepties.¹⁶⁷ De vervreemding van het culturele-zelf die deel uitmaakte van het kolonialistische systeem heeft ook bijna altijd geresulteerd in een diepe linguïstische aliënatie.

De postkoloniale benadering kan zeer dienstig zijn om een conglomeraat van verschijnselen in beeld te brengen. Zij geeft vooral ook een analyse-instrument in interculturele zin: om de evidentie van observaties ter discussie te stellen. Christine Levecq die vanuit die invalshoek het begrip 'Indisch' onderzocht, zegt het zó:

Une histoire littéraire qui s'inspirerait de l'analyse critique du discours colonial et postcolonial mettrait en évidence l'inscription de normes et d'idéologies déterminées, et ouvrirait la porte vers une comparaison moins eurocentrique avec des pratiques de littérature, d'histoire et d'histoire littéraire non-occidentales.¹⁶⁸

Dat dan een taak wacht die niet lichtvaardig moet worden opgevat, blijkt misschien ten overvloede uit de kritische kanttekeningen die Vijay Mishra en Bob Hodge bij het postkoloniale concept van *The empire writes back* hebben gemaakt. Recht proberen te doen aan postkoloniale teksten door ze in hun context te plaatsen, geeft te weinig zicht op 'an open-ended plenitude of meanings connecting unpredictability with other meanings and texts' en de postkoloniale tekst 'persuades us to think through logical categories which may be quite alien to our own'.¹⁶⁹

Nadrukkelijk wil ik er ook voor pleiten niet álles onder de noemer van het postkolonialisme te brengen, en wel om twee redenen:

1. binnen literaturen als die van Suriname is er een heel segment dat nauwelijks of niet geaffecteerd is geweest door het kolonialisme, en dat voor zijn analyse om een andere benadering vraagt. Identiteit is méér dan wat in het contrastlicht van de postkolonialistische literatuurtheorie contouren krijgt. We zullen hierop nog uitvoerig terugkomen in § 2.5 als het gaat om de begrippen 'natie' en 'traditie'.

2. onder postkoloniale literatuur verstaat men ook literatuur voortgebracht in de westerse metropolen door gemigreerde schrijvers uit de voormalige koloniën (of zelfs - zoals bij de *Chicanos* - niet eens uit voormalige koloniën). Maar de ontwikkeling in het westen is fundamenteel anders dan in de nieuwe, onafhankelijk geworden staten. Voor deze landen was de onafhankelijkwording natuurlijk een abrupte breuk in staatkundig, economisch en vaak ook demografisch opzicht. Maar de verandering die de instroom van migranten in het westen teweegbracht - de wording van multiculturele, multilinguale samenlevingen - had zich in de koloniën al eeuwen geleden voltrokken. De grootste kentering bestond daarin dat de koloniale mogendheid wegviel en dat er ruimte kwam om zich te concentreren op het eigene, op de ontwikkeling van alles wat binnen de koloniale samenleving zo lang in de schaduw had gestaan van koloniaal-culturele overheersing. Het is niet verwonderlijk dat die ontwikkeling op het eerste gezicht vaak een terugval liet zien. Zo kan men moeilijk spreken

167 Isabel Hoving heeft er ook voor gepleit het object van studie uit te breiden tot 'essays, beelden, straatgesprekken en andere niet-academische en niet-literaire teksten over interculturaliteit' (Hoving 1998: 54).

168 Levecq 1994: 87-88.

169 Mishra & Hodge 1993: 280, 281.

van een culturele bloei in Suriname nadat de *hausse* aan literaire uitgaven met het onafhankelijkheidsjaar 1975 eenmaal tot een einde was gekomen. Uiteraard laat de koloniale periode nog vele sporen na in het culturele leven en dat zal nog lang zo blijven. Maar de onafhankelijk geworden staten proberen zich juist los te maken van het koloniale verleden, terwijl in de westerse landen dat koloniale verleden in nieuwe gedaanten steeds nadrukkelijker naar voren komt. In dit opzicht suggereert de term 'postkolonialisme' een al te eenzijdige oriëntatie. Kwame Anthony Appiah spreekt in dit verband van de 'otherness machine' die de intellectuelen op gang zouden moeten brengen: zonder blindelings de tradities van het verleden te omarmen en met verwerping van het westers imperialisme en het nationalisme van de nationale bourgeoisieën, zou in eeuwige beweging de nieuwe ruimte veroverd moeten worden.¹⁷⁰

2.4.5 Implicaties van een eerste literatuurgeschiedschrijving

Gemeenschappelijk aan de literatuurgeschiedenissen van Anbeek, Schenkeveld-van der Dussen c.s. en Ruiters & Smulders is, dat het geen *handboeken* zijn. Een eenvoudig voorbeeld: weinig neerlandici zullen tegenspreken dat J. Eijkelboom, Leo Vroman, Theun de Vries en F.C. Terborgh belangrijke Nederlandse schrijvers van de twintigste eeuw zijn. Niettemin komen Eijkelboom, Vroman en De Vries in twee van de drie geschiedenissen niet voor, en Terborgh zelfs in geen van drieën. In een gedegen handboek zou dat niet mogelijk zijn. Dat dit in de drie literatuurgeschiedenissen toch kan, ligt aan de sterk corpus-reducerende werking van het gekozen paradigma, en aan het feit dat andere, grotere naslagwerken als het grote *Kritisch lexicon van de moderne Nederlandstalige literatuur* voorhanden zijn. Ook Henriëtte Roos met haar overzicht van het Afrikaanse proza geeft aan dat zij haar reducerende benaderingswijze ziet als een *aanvullende* benadering, wat impliceert dat zij uitgaat van het bestaan van panoramische overzichten.¹⁷¹ Das kon voor zijn Indiase literatuurgeschiedenis terugvallen op eerder verschenen overzichten per taalgebied.¹⁷² 'There must be a positive construction of literary history before there can be the deconstruction that characterizes the next stage in historical sophistication', zegt Perkins.¹⁷³

Van wat Hendrik van Gorp noemde het 'voortschrijven' op bestaande literatuurgeschiedenissen¹⁷⁴, is in het geval van Suriname geen sprake. Wie de literatuur van Suriname historisch zou willen beschrijven, heeft slechts literatuurgeschiedenissen van elders als referentiepunt. Nog steeds is de Surinaamse literatuur maar zeer beperkt bestudeerd. Met de drie delen van Arnolds *A history of literature in the Caribbean* heeft zij een eerste in de literatuurgeschiedschrijving van het Caraïbisch gebied gevonden - met alle vraagtekens zoals die daar eerder bij zijn gezet.

De gevolgtrekking uit het voorgaande kan kort en helder zijn: een eerste literatuurgeschiedenis van Suriname zal gestoeld moeten zijn op een fundament van positivistische

170 Appiah 1991: 353-356.

171 Roos 1994: 333.

172 Das 1991: 341-342.

173 Perkins 1992: 58.

174 Van Gorp 1985: 259.

data, zal veel ter discussie moeten stellen zonder dat de historicus voortdurend zelf het tweesnijdend zwaard hanteert, zal evengoed ordening moeten aanbrengen in het materiaal als moeten fungeren als wegwijzer naar het bronnenmateriaal. Elke literatuurgeschiedenis steunt behalve op primaire bronnen, op secundair werk. Voorzover deze geschiedschrijving het qua plaatsruimte en ook proportioneel niet toelaat bepaalde kwesties uitvoeriger te bespreken, zal zij uitdrukkelijk documentair zo goed mogelijk behulpzaam moeten zijn door te verwijzen naar relevante literatuur.

Niettemin zal selectie van het materiaal nodig zijn, wil de literatuurhistoricus niet in zwijm vallen voor de eindeloze reeks dilemma's die hem wachten.¹⁷⁵ Jacqueline Bel heeft voorgesteld om die selectie te laten bepalen door de contemporaine kritiek en de presentatie van het materiaal te laten afhangen van contemporaine indelingsprincipes.¹⁷⁶ Hoewel zo'n selectie niet onproblematisch is, kan zij zinvol zijn, vooral ook als correctie op andere selecties, maar voor de Surinaamse situatie hebben Bels voorstellen geen relevantie: de vroegste literaire kritiek aan het einde van de 19e eeuw heeft een te smalle basis gehad om er verantwoorde conclusies aan te verbinden en die situatie is tot zeer recent zo gebeven. Contemporaine indelingsprincipes hebben in Suriname altijd veel invloed gehad op de samenstelling van de maaltijd, maar nooit op de literatuur. Hoe het corpus dan toch kan worden afgebakend wordt in § 2.7 uiteengezet.

Het lijkt mij goed om hier vast te stellen dat welk resultaat de literatuurhistoricus ook boekt, zijn geschiedschrijving altijd een *repoussoir* zal zijn voor latere vormen van vastlegging van de historie van het Surinaamse literaire leven. Inmiddels zal het duidelijk zijn geworden dat ten principale geldt, dat elke geschiedschrijving op tegenspraak kan rekenen, accenten zullen nooit voor de eeuwigheid gefixeerd kunnen worden. *Het* verleden is niet meer dan een reeks hypothetische constructies die wij tegen elkaar kunnen afwegen, zegt ook Ton Anbeek.¹⁷⁷ Alle historiografie is *qualitate qua* 'partial, perspectivist, subjective, relative, constructive', merkt Schmidt op.¹⁷⁸ Het zijn relativeringen die althans deze winst opleveren dat zij veel van de angst kunnen wegnemen om de eerste stap tot een literatuurgeschiedenis te zetten.

2.4.6 Ideologie

Ongetwijfeld zal bij lezers de vraag opkomen of een literatuurgeschiedenis van een bepaald land niet het beste door een landskind kan worden geschreven, en te klemmender is die vraag wanneer dat land een voormalige kolonie is van het land van de geschiedschrijver. Maar vanuit het gedachtegoed van het filosofisch universalisme en de interculturele literatuurwetenschap zoals hierboven geschetst, is die vraag eigenlijk niet meer zo vreselijk relevant. Het spreekt voor zich dat elke historicus vanuit zijn eigen ideologische en culturele achtergrond een ander verhaal schrijft, of in de woorden van de ideologiekritiek: elke

175 Verg. Van Kempen 1994a: 68-70.

176 Bel 1993: 269.

177 Anbeek 1990: 266.

178 Schmidt 1985.

zinggeving is ideologisch.¹⁷⁹ In aanmerking genomen de kwaliteitseisen van documentatie, coherentie enz. zoals eerder gestipuleerd, valt echter op een gegeven moment de vraag niet te beantwoorden of het ene literatuurhistorische verhaal *beter* is dan het andere.

Jack Corzani formuleert het polemisch zo:

Mieux vaut peut-être le regard idéologiquement marqué d'un étranger, pourvu qu'il soit intellectuellement armé pour une authentique recherche, que le regard aveugle (innocent) d'un militant analphabète. Mieux vaut un 'réactionnaire' savant qu'un prétendu progressiste ignare.¹⁸⁰

Staan blijft dat wie een onderneming als een Surinaamse literatuurgeschiedschrijving wil aanvatten zonder affiniteit met land en volk van Suriname, er maar beter niet aan kan beginnen. Want zoals Corzani het uitdrukt:

Il faut non seulement pénétrer dans un monde dont les lois, les principes de fonctionnement sont particuliers [...] mais également dans des mentalités, des sensibilités qui n'ont pas d'équivalent ailleurs [...] et qui, se formant, évoluant au contact les unes des autres engendrent un univers sans précédent.¹⁸¹

J.A.A. van Doorn en Jos de Beus hebben er op gewezen, dat historici die zich bezighouden met de postkoloniale tijd, de neiging hebben stelling te nemen als aanklager. 'Morele arrogantie op basis van historische selectiviteit' ligt dan op de loer, zegt Van Doorn.¹⁸² De Beus drukte dat fraai zo uit: 'De historicus wordt aangesproken als zedenmeester en moreel psycholoog. Hij wordt ingehuurd als een tegellichter met een universitair diploma humanitair boekhouden bij wie reukelijkheid een gebrek aan professionaliteit zou verraden.'¹⁸³ Wie zijn engagement in elke zin uitspreekt, deugt niet als literatuurhistoricus, omdat hij zichzelf als een massief obstakel tussen de geschiedenis en de lezer opwerpt.

2.5 Nationale literatuurgeschiedschrijving

Wie zich zet aan de literatuurgeschiedschrijving van een *natie*, zal vooraf op twee klemmende vragen een antwoord moeten formuleren: wat versta ik onder *natie* (en dus ook: nationale identiteit en nationale geschiedschrijving), en hoe breng ik die nationale literatuur in beeld: consequent uitgaande van een eenheidsconcept (dat al dan niet ideologisch wordt onderbouwd), of uitgaande van de samenstellende delen van een natie (klassen of groepen)? Bestaat er in een multilinguaal land zoiets als een nationale identiteit (die zich dan manifesteert via verschillende culturen en talen), of is de literatuur niet meer dan de optelsom van een aantal groepsliteraturen? En is er dan een mogelijkheid tot geschiedschrijving die aan beide concepten recht doet?

179 Van Alphen 1987: 60.

180 Corzani 1985: 57.

181 Corzani 1985: 61.

182 Van Doorn 2000: 3, 20-24. Die historici kiezen wat R. Geuss noemt een 'ideologie in pejoratieve zin' (verg. Van Alphen 1987: 63).

183 In een voordracht van 17 november 2000, 'God dekoloniseert niet: een kritiek op de Nederlandse geschiedschrijving over de instorting van Nederlands-Indië en Nederlands-Suriname', gecit. bij Meel 2001.

Om aan te geven hoeveel haken en ogen aan dit vraagstuk zitten, citeer ik om te beginnen Claudio Guillén, die opmerkte dat 'literary works are rooted in language and experience, not

in nations and race'.¹⁸⁴ Henriëtte Roos haalt Guillén aan om de traditionele claim te verwerpen van Zuid-Afrikaanse geschiedschrijvers die literatuurhistorie exclusief vereenzelvigden met de geschiedenis van de literatuur in het Afrikaans. Daar is vanuit haar positie wel iets voor te zeggen: in Zuid-Afrika is men plots geconfronteerd met een hele waaier aan literaturen die naast het Afrikaans hun plaats in de literatuurgeschiedschrijving zijn komen opeisen. Maar hoe wáár is Guilléns vaststelling? Ik zou geen enkele moeite hebben om aan de hand van enkele werken radicaal het tegenovergestelde te beweren. De positionering van het literaire kunstwerk ligt aanzienlijk gecompliceerder dan Guillén ons wil doen geloven, en ik vind dan ook dat die complexiteit in de literatuurgeschiedschrijving (en dus ook: in het model van die geschiedschrijving) tot uitdrukking moet komen.

In West-Europa ligt de situatie relatief eenvoudig, meende men lange tijd. Albert Gérard wijst op een convergentie tussen de opkomst van democratische staten en nationale literaturen: 'Die convergentie is logisch: op het politiek-administratieve vlak streeft de staat een eenheid van bestuur na die gemakkelijker gerealiseerd kan worden als ze kan steunen op de eenheid van het volk; en de individuen die samen de nationale bevolking uitmaken, voelen zich des te gemakkelijker solidair als ze dezelfde taal verstaan en spreken'.¹⁸⁵ Uit dit negentiende-eeuwse ideeëngoed groeide de filologische indeling van literaturen naar talen: de belangrijkste talen waren die waarvan de grenzen samenvielen met de politieke grenzen.¹⁸⁶ Interessant is natuurlijk ook dat met de opkomst van de Europese nationale culturen, het besef rijpte dat grenzen ook een obstakel kunnen zijn en dat juist het leren kennen van het vreemde, het eigene versterkt. Zo komt ook de vergelijkende literatuurwetenschap op aan het begin van de negentiende eeuw.¹⁸⁷

Ook Joep Leerssen geeft aan hoe in Europa met de romantiek en de opkomst van de idealistische filosofie de idealistische staatsidee is geboren: 'de staat dient de aegis te zijn van een samenleving die cultureel en wat volkskarakter betreft homogeen is', een opvatting die ook in de laat-twintigste eeuw nog leeft bij een nationaliteitstheoreticus als Ernest Gellner die nationalisme definieert als 'het ideaal, culturele en politieke grenzen te doen samenvallen'.¹⁸⁸ Dit nationaal-modulaire model kende vele tekortkomingen (men denke maar aan meertalige landen als België en Zwitserland of aan de positie van het Fries in Nederland) en is voor het multilinguale Suriname natuurlijk al helemaal inadequaar. Wie ook maar oppervlakkig iets weet over de historie en samenstelling van de Surinaamse bevolking - de plurale samenleving, zoals Van Lier die noemde - ziet de huizenhoge problemen al direct oprijzen. Dat in Suriname in de aanloop naar het onafhankelijkheidsjaar de eenheid van de bevolking thema nummer één was, is onmiddellijk duidelijk voor wie ook maar een handvol van de tussen 1957 en 1975 verschenen dichtbundels openslaat. Maar die eenheidsbelijdenis manifesteerde zich in verschillende talen. De 'eenheidstaal' was een opgelegde taal, de taal van het gezag, het Nederlands. De tweede 'eenheidstaal', het Sranantongo, functioneerde wel als lingua franca, maar werd te sterk met de creoolse groep geassocieerd om in het

184 Gecit. bij Roos 1994: 335.

185 Gérard 1986: 429.

186 Leerssen 1993: 17.

187 In Suriname heeft zich veel later een vergelijkbaar proces voltrokken: de opkomst van verschillende volkstalen heeft het denken over natie bevorderd (verg. Adhin 1963; Van Kempen 1989b: 148).

188 Leerssen 1990: 196-197.

etnisch-politieke machtsspel de status van nationale, officieel erkende taal te kunnen verkrijgen. De taal van de grootste bevolkingsgroep, het Sarnami van de hindostanen, bleef uitsluitend tot die groep beperkt.¹⁸⁹ Duidelijk zal in ieder geval zijn dat wie zich bezighoudt met een nationale (literatuur)geschiedschrijving, zich met méér inlaat dan een door geografische grenzen bepaald object.

Natie, nationale geschiedenis en nationale identiteit is onderwerp geweest van enorm veel studies. Om niet te verdwalen in de meanders van alle begrippen en ideeën die daarin aan de orde zijn gesteld, wil ik me aansluiten bij het historische concept van natie, zoals dat is verwoord door Kossmann en Leerssen.¹⁹⁰ Het is met hun kanttekeningen in gedachte dat ik begrippen als 'nationale literatuur' en 'nationale identiteit' zal hanteren.

Leerssen deelt de scepsis van E.H. Kossmann die in begrippen als land, volksaard en nationaal karakter geen historisch continuïteitsbeginsel ziet, geen transhistorische categorieën, maar ideologische producten van de historische omstandigheden.¹⁹¹

Het accent is verschoven van 'zijnswijze' naar 'zienswijze', van *essentie* naar *perceptie*: nationale identiteit is een kwestie van reputatie, van projectie, iets wat je wordt *toegedicht*. De term 'identiteit' is dus eigenlijk, in zijn essentialisme, ietwat verouderd en misleidend. We dienen te begrijpen dat identiteit iets is wat in contradictie jegens een Ander wordt geschapen, iets wat pas vorm krijgt als Zelf en Ander, Eigen en Vreemd met elkaar in interactie treden.¹⁹²

Leerssen heeft het dus over nationalisme als beeld van buitenlanders of als zelfbeeld¹⁹³, of een nationaal wij-gevoel als een vorm van historisch besef. Hoe dit ook zij, het is veelzeggend dat Leerssen in zijn slotzin het woord 'mythe' hanteert: 'Weinig historische taken kunnen zo veeleisend en zo interessant zijn als het onderzoek naar de meest invloedrijke en aansprekende mythe van de moderne tijd'.¹⁹⁴ *Waarom* het om een mythe gaat, heeft Leerssen eerder aangegeven: nationale groepen zijn buitengewoon heterogeen, de meeste bevindingen gelden evenzeer voor andere volkeren òf zijn slechts voor een kleine groep binnen het volk geldig, waarbij dan ook nog vaak wordt uitgegaan van een verhoogde status van representativiteit die op onduidelijke gronden aan die groep wordt toegekend.¹⁹⁵ Maar ook mythes hebben hun eigen empirie, in het Caraïbisch gebied niet minder duidelijk aanwezig dan elders, getuige de observatie van Gert Oostindie: 'Men hoeft

189 De Nigeriaanse schrijver Chinua Achebe nam in 1965 een opmerkelijk standpunt in door te verklaren dat alleen de Engelstalige productie van Nigeria als 'nationale literatuur' kon worden beschouwd, omdat deze potentieel toegankelijk is voor de hele bevolking, anders dan de 'etnische' literaturen (in Afrika hebben de overheden er altijd voor gewaakt dat het schriftelijk gebruik van de Afrikaanse talen zich niet ontplooid; in Suriname was de situatie niet veel beter). Daarmee 'reserveerde' Achebe de literatuur slechts voor het zeer kleine deel van de bevolking dat Engels verstaat. Wat het gebruik van de volkstalen kan betekenen ervoer de Keniaan Ngugi wa Thiong'o, toen hij van het Engels overstapte op het Kikuyu en onmiddellijk om zijn kritiek op de regering in het gevang belandde (Gérard 1986: 431).

190 Kossmann 1986; Leerssen 1988, 1990 en 1993.

191 Kossmann 1986 passim; Leerssen 1988: 418.

192 Leerssen 1990: 198.

193 In de literatuurstudie is dit niet onbekend: Jos de Roo ondernam een poging tot het beschrijven van de Hollandse 'ander' in elf Antilliaanse romans (De Roo 1991), terwijl Theo Damsteegt traceerde hoe Suriname in de hindostaanse literatuur is verbeeld (Damsteegt 1990).

194 Leerssen 1990: 199.

195 Leerssen 1988: 423-425.

slechts de symboliek van de nieuw bedachte nationale motto's ("Out of Many One",
"All o' We is

One”, “Wan Pipel”), volksliederen en vlaggen te bekijken om zich een idee te vormen van het recentelijk *geconstrueerde* karakter van het Caraïbische nationalisme.¹⁹⁶

Als we dan toch van nationale identiteit willen spreken, dan zou het daarom misschien beter zijn ‘om te spreken over de “gangbare attributen die een volk worden toegedicht”, of over een “nationaal imago”’.¹⁹⁷ Deze imagologische benadering houdt sterk rekening met alle sociale, politieke en economische factoren die de nationale karakterattributen mee bepalen, ziet volkeren nooit als homogene blokken, verdisconteert helder wie de zegsman is en plaatst elke beeldvorming in de polariteit van het beeld van de Ander en het zelfbeeld: ‘Nationale identiteitsbepaling is een afbakening, die niet alleen een wij-groep omvat, maar tegelijkertijd ook het vreemde, de ander, uitsluit’.¹⁹⁸ Thomas Bleicher heeft deze ‘images’ nog verder gedifferentieerd:

zur Differenzierung des Eigenbilds in mehrere Eigenbilder, die nun ihrerseits polar (etwa Nord-Süd oder Ost-West-Gefälle) oder plural (etwa Regionen, Provinzen) angelegt sind, und zur Differenzierung des Fremdbilds in mehrere Fremdbilder, die ebenfalls polar (meist innerhalb derselben fremden Nation) oder plural (meist in verschiedenen Nationen) angelegt sind. Durch die Vervielfältigung des primären Kontrastbilds erscheint nun ein Komplex auf einander verweisenden Bildern, die als bestimmte Perspektiven der Wirklichkeit aufgefaßt werden.¹⁹⁹

Scepsis is er dus over het begrip nationale identiteit als eenduidig te interpreteren entiteit. Leerssen voegt daaraan nog toe ‘dat het adopteren van een verleden door de nakomelingen, het zich-toeëigenen van diegenen die men als “voorgangers” erkent, het zichzelf onder hun auspiciën stellen, een voort-durende, continuë bezigheid is’.²⁰⁰ Hij constateert dat in de analyse van de tekstuele voorstellingen, historiografie en literatuurwetenschap vruchtbaar kunnen samenwerken. Nationale ‘images’ worden immers vaak in literaire teksten gedebiteerd, en zo ergens, dan is juist hier sprake van een ideologische, politieke of maatschappelijke invloed van bellettrie. De imagologie kan dan ook nog diachroom of synchroom te werk gaan en verschillende literaire velden exploreren: de literaire condities, werkimmanente aspecten, het literatuurbedrijf, de receptie.²⁰¹

Leerssen heeft zijn ideeën gelukkig ook uitgewerkt in de richting van de literatuurwetenschap.²⁰² Hij haakt daar in op het voorstel van José Lambert om bij de polysysteemtheorie te rade te gaan.²⁰³ Literaturen in verschillende talen binnen één natie kunnen dan worden beschreven in termen van een systeem met subsystemen, waarbij de dynamica van krachten tussen centrum en periferie adequaat kan worden uitgedrukt. Machtsfactoren spelen in het hele linguïstische gebeuren een belangrijke rol. Systemisch benaderd krijgen politiek en cultuur hun plaats in een dynamisch-historische relatie:

De komparatist die nadenkt over het wezen van literaire grenzen en literaire identiteit hoeft niet langer op essentialistische pseudo-categorieën terug te vallen, maar kan literaire

196 Oostindie 1994: 23; cursivering van mij - MvK.

197 Leerssen 1990: 198.

198 Leerssen 1990: 199.

199 Bleicher 1980: 18.

200 Leerssen 1988: 428.

201 Bleicher 1980: 20.

202 Leerssen 1993.

203 Lambert 1983.

grenzen en literaire identiteit *historiseren*, als resultaat van een historisch identificatieproces. [...] De 'nationaliteit' van literaturen is niet vastgelegd door objectieve gegevens van buitenaf, maar is een door de literatuur zelf gecreëerde conventie: een zelfbeeld, een plaatsbepaling. Kortom: het vraagstuk van literaire identiteit moet worden omgeformuleerd tot een vraag naar literatuurhistorische identificatieprocessen.²⁰⁴

Vanuit dit begrip herformuleert Leerssen ook wat *tradities* zijn en trekt daarmee consequent zijn *natie*-begrip door naar het begrip *traditie*: niet als een bestendig fenomeen van transhistorische waarde dat iets doorgeeft, maar als het resultaat van een retroactief historisch proces. Een nieuwe tekst herkent zijn voorgangers en brengt hun hommage door zich in een traditie 'in te schrijven'.²⁰⁵ Eric Hobsbawm sprak hier van *the invention of tradition*: 'Inventing traditions, it is assumed here, is essentially a process of formalization and ritualization, characterized by reference to the past, if only by imposing repetition.'²⁰⁶

Voor de literatuur lijkt mij de wijze waarop Benedict Anderson het begrip 'natie' heeft gedefinieerd in zijn *Imagined communities* van groot belang, ook omdat het compatibel is met de opvattingen van Kossmann en Leerssen:

[De natie is] een verbeelde politieke gemeenschap, en verbeeld in de zin van zowel inherent beperkt als soeverein. Het is een *verbeelde* gemeenschap omdat leden van zelfs de kleinste naties hun meeste medeleden nooit zullen kennen, ontmoeten of zelfs maar van hen zullen horen, en toch zal er in de geest van ieder lid het beeld van hun gemeenschappelijkheid bestaan. [...] Gemeenschappen dienen niet aan de hand van hun valsheid of echtheid te worden onderscheiden, maar aan de hand van de manier waarop ze worden verbeeld.²⁰⁷

Juist dit laatste moment is natuurlijk een mooi aangrijpingspunt voor de literatuurhistoricus. De antropoloog Anderson heeft in zijn prachtige boek over de oorsprong en verspreiding van het nationalisme laten zien hoe factoren als de drukpers, de krant, de ambtenarij, scholen en universiteiten, talen en hun emancipatie, en de groei van de bourgeoisie en haar leescultuur de vorming van naties bevorderden. Zo ook moet aan de hand van teksten getoond kunnen worden hoe de verbeelde Surinaamse gemeenschap ontstond waar wij verbeelding in haar meest expliciete vorm vinden: in de literaire kunst.

Belangrijk lijkt het mij voorts om hier aan te halen wat Ulrich Fleischmann in een briljant essay heeft opgemerkt ten aanzien van het specifieke karakter van het Caraïbisch gebied als het gaat om natievorming. Geschiedenis als een concept van betekenisvolle gebeurtenissen of ontwikkelingen die zo met elkaar samenhangen dat ze een lineaire en consistente evolutie voltrekken, bestaat volgens Fleischmann niet in de Caraïbische regio. 'History or even national history are concepts alien to creole cultures, which would not identify themselves in relation to single and unprecedented events'.²⁰⁸ Hij doelt hier niet alleen op het ontbreken van een voorgeschiedenis voor die volkeren die in een slavenmaatschappij geforceerd bij elkaar zijn gebracht, hij bedoelt ook dat die volkeren zich nooit hebben kunnen bedienen van de politieke, sociale en economische structuren die het Europese

204 Leerssen 1993: 19-21.

205 Leerssen 1993: 20-24.

206 Hobsbawm 1994: 4.

207 Anderson 1995: 17-18.

208 Fleischmann 1994: 318.

nationalisme hebben gedragen (bijvoorbeeld de middenklasse).²⁰⁹ En sterker nog: literaire vormen van creoolse culturen als vertellingen, liederen, spreekwoorden, raadsels, zijn geen dragers geweest van een natiegedachte, maar hebben juist behoord tot een contracultuur in oppositie tot de dominante koloniale cultuur.²¹⁰ Zoiets als natievorming in Europese zin, vul ik dan aan, is pas na de Tweede Wereldoorlog naar buiten gekomen. Vervalt daarmee voor de Surinaamse situatie ook de adequaatheid van het concept van tradities en natie zoals we dat hierboven bij Leerssen zagen? Zeker niet. Het 'inschrijven bij een traditie' (dus ook bij orale tradities) blijft onverkort van kracht. Alleen hebben die tradities pas in de twintigste eeuw constituerende kracht voor de natie gekregen. Daarvóór constitueerden ze het krachtenspel van wat we de 'tegen-natie' kunnen noemen binnen het domein van de verbeelding dat ontstond uit verzet tegen de knechting in de slavenmaatschappij. In deze zin moeten we de term 'natievorming' dus opvatten als een term die in de loop der tijd een andere lading is gaan dragen, een lading overigens waarvan het mythische karakter - ook Fleishmann hanteert het woord 'mythe' - onveranderd is gebleven.

Het wordt nu stilaan helder welke aanpak het meest adequaat lijkt ter beschrijving van het dynamische, historische proces van natievorming zoals zich dat reflecteert in de literatuur van verschillende Surinaamse groepen. Het gaat erom de wording van verschillende tradities in kaart te brengen. Die tradities kunnen evengoed gelieerd zijn aan een (etnische/culturele/sociale) groep, als een uitdrukking zijn van verzet tegen elk groepsdenken en geloof in een eenheid (van welke aard die ook mag zijn). Ineke Phaf bijvoorbeeld traceerde 'een Caraïbische beeldvorming in de Surinaamse en Antilliaanse literatuur, die aan een natievormende gedachte is ontleend'.²¹¹ Een Surinaamse literatuurgeschiedschrijving kan via het traceren van deze en andere, strakker op bepaalde vraagstellingen toegespitste tradities het proces van de wording van een nationale literatuur in beeld brengen.

Het dilemma van een arbitraire of ideologische keuze wordt door de systeemtheoretische benadering opgeheven: er bestaat geen hiërarchie binnen een beschrijvingsmodel volgens eenheids- of groepenconcept. Hiermee wordt ook tegemoetgekomen aan het adagium dat Schipper formuleert, wanneer zij, zich aansluitend bij Even-Zohar, stelt: 'One could never write a complete national literary history while dealing exclusively with authors of "masterpieces", with authors belonging to the elite, because in general they represent only partly the national culture'.²¹²

209 Fleischmann 1994: 320.

210 Fleischmann 1994: 327.

211 Phaf 1987: 17. Zij ging het stereotype van de mulattin na, zoals dat voorkomt bij de koloniale militair-schrijver John Gabriel Stedman, bij Cola Debrot en bij jongere schrijvers als Edgar Cairo, Astrid Roemer en Frank Martinus Arion. Zij verbindt die wijzen van verbeelding met drie historische stadia, met drie vormen van taalhantering en drie soorten vertoog over de verhouding kolonisator-gekoloniseerde. Of de passant Stedman wel inderdaad die plaats toekomt die Phaf hem in een natie-constituerende traditie toekent: daarover is het laatste woord nog niet gezegd.

212 Schipper 1989a: 50. De auteurs van de comparatieve literatuurgeschiedenis van Latijns-Amerika trekken deze ideeën ook door naar de supra-nationale literatuurgeschiedenis van Latijns-Amerika die hun voor ogen staat (Hutcheon e.a. 1996: 3). Maria Elena de Valdés en Mario J. Valdés zetten zich in hun voorstel nadrukkelijk af tegen de 'neo-colonialist triad of exclusion, subordination and segregation' en willen in een 'non-centered narration' culturele centra naast elkaar stellen en 'the transporting of the imagination from one cultural center to others' als de essentie zien van het verhaal dat verteld moet worden (Valdés & Valdés 1995: 74-75, 80 & passim).

Dat ik het gedachtegoed van Kossmann, Leerssen en ook Anderson en de polystemische benadering vruchtbaar vind, heeft naast het feit dat het object van onderzoek verschillende

circuits omvat die *binnen* Suriname voorkomen, ook tot reden dat een ander lastig in kaart te brengen circuit erin tot zijn recht kan komen: dat van de Surinaamse auteurs in Nederland. Als bijvoorbeeld Ellen Ombre nadrukkelijk Surinaams-Nederlandse uitdrukkingen in haar verhalen hanteert, dan 'schrijft zij zich daarmee in' in een traditie van Surinaamse auteurs in Nederland die hun achtergrond tot inzet van literair werk maken en zich zo van Nederlandse auteurs onderscheiden. Anderzijds geeft Ombre ook via andere signalen aan dat ze wel degelijk tot het Nederlandse schrijverscircuit behoort of wil behoren.

In dit verband is het verhelderend wat de Tanzaniaanse, in Engeland woonachtige auteur Abdulrazak Gurnah zei.²¹³ Gurnah vertelde over de achtergrond van zijn roman *Paradise*: in Tanzania worden orale vertellingen omgezet in schriftelijke vorm, maar er zijn omgekeerd ook schriftelijke verhalen die weer oraal worden doorverteld. 'Identity is fluid', zei Gurnah, vandaar dat hij verhalen uit verschillende culturen met elkaar vervaagt tot het narratieve geheel van zijn roman. Het verhaal is dus evenzeer een verhaal over de Tanzaniaanse als over de Britse werkelijkheid. Gurnah geeft hiermee een essentiële karakteristiek van exil-auteurs zoals bijna alle 'Derde Wereld'-landen die hebben, maar hij zegt ook iets wezenlijks over niet-westerse schrijvers die in hun geboorteland bleven werken: in sterke mate is hun identiteit de resultante van het samengaan van andere identiteiten, of ook, systemisch bekeken, van de wisselwerking tussen verschillende circuits.

Essayist Anil Ramdas blijkt zich deze ideeën geheel te hebben toegeëigend, als hij - natuurlijk eerst en vooral sprekend over migranten - stelt: 'De identiteit van een persoon is niets anders dan een verzameling identificaties in heden en verleden, waardoor het beeld ontstaat van een kameleon, de mens die geen constante heeft en steeds verandert met zijn omgeving'.²¹⁴ We zullen proberen die kameleon in zijn telkens wisselende gedaantes te vangen en een inventarisatie op te maken van zijn garderobe.

2.6 Afbakening van het corpus

Oh, les docteurs ont sévi, ils l'ont nommée littérature négro-africaine, littérature des îles, littérature noire d'expression française, littérature antillaise... Ils ont isolé sa trajectoire écrite de ses autres sillonnements. Ils ont privilégié une de ses langues au détriment de l'autre. Parmi les races et les cultures, ils n'en ont retenu qu'une selon les airs du temps. [...] Ils l'ont vu blanche, puis noire, oubliant les gammes ouvertes de sa palette. [...] Marronne-les. Appelle-la simplement *littérature créole*. (Chamoiseau & Confiant 1991: 12-13)

Patrick Chamoiseau en Raphaël Confiant spotten in hun boek over de Franstalige Caraïben, *Lettres Créoles*, met de afbakening die zoveel critici en literatuurhistorici hebben aangelegd voor de afbakening van hun corpus. Voor Chamoiseau en Confiant bestaat het wezen van de Caraïbische regio uit haar open, centrifugale karakter, uit wat in het Engelse taalgebied de *melting pot* heet. Uiteraard wordt dit standpunt getekend door het zich teweerstellen tegen de inpoldering die de wetenschap en de geschiedschrijving zo vaak beogen, maar met de stellingname van Chamoiseau en Confiant - hoe juist als weergave van de huidige

213 In een televisie-interview met Michaël Zeeman in het programma Nachtsalon, VPRO, 14-11-1994.

214 Ramdas 1992: 215.

Caraïbische werkelijkheid ook - kan een historicus weinig beginnen.

Het literatuurhistorische materiaal - en in het geval van Suriname is dat een *berg* van uiterst heterogene samenstelling - vraagt hoe dan ook om inperking en ordening. Op heuristische kwesties zal nog worden ingegaan in de algemene inleiding, in deel I van deze literatuurgeschiedenis. Hier moet de vraag beantwoord worden: hoe brengen we in de overvloed aan bronnen en teksten een verantwoorde selectie aan om tot een redelijk handzame literatuurgeschiedenis te kunnen komen? Itamar Even-Zohar, wiens dynamische modellen voor een aantal problemen zo hartelijk werden verwelkomd, laat ons in de steek:

It may seem trivial yet warrants special emphasis that the polysystem hypothesis involves a rejection of value judgements as criteria for an *a priori* selection of the objects of study. This must be particularly stressed for literary studies, where confusion between criticism and research still exists. [...] we cannot use arbitrary and temporary value judgements as criteria in selecting the objects of study in a historical context. The prevalent judgements of any period are themselves an integral part of the objects to be observed. No field of study can select its objects according to norms of taste without losing its status as an intersubjective discipline.²¹⁵

We moeten dus naar het boekenstalletje voor het hoofdkantoor van Paramaribo, want met *Gespannen borsten om te beminnen* (1985) van John L. Slagveer uit de *Moedervlek*-reeks is het corpus massalectuur verre van compleet.

Principieel heeft Even-Zohar gelijk: in een allesomvattend polysysteem, of zelfs: mega-polysysteem, valt geen enkele tekst weg. In principe is het corpus teksten oneindig groot. Daarom is een systemische literatuurgeschiedenis dan ook per definitie incompleet. In de praktijk zullen we het totaal aantal geproduceerde Surinaamse teksten moeten reduceren tot een aantal dat redelijkerwijs te beschrijven is. We zullen dan wel moeten verantwoorden hoe we die reductie toepassen. Daarom besteden we hier achtereenvolgens aandacht aan corpus en status van de koloniale en de orale literatuur, aan wat de Surinaamse literatuur omvat, en aan de reductie van het corpus voor deze literatuurgeschiedschrijving van Suriname.

2.6.1 Koloniale literatuur

De onafhankelijke Republiek Suriname is de resultante van een lang historisch proces. Zonder de inmenging van de koloniale mogendheden Engeland, Frankrijk en vooral: Holland en Zeeland is het geografische en demografische geheel dat wij nu kennen onder de naam Suriname ondenkbaar. Elementair als deze notie is voor de historicus, niet minder elementair is ze voor de literatuurhistoricus. De oudste, orale literatuur, die van de inheemsen ('Indianen'), is een literatuur van niet-sedentaire groepen die zich aan de latere geografische grenzen nooit veel gelegen hebben laten liggen.

Het zou mogelijk zijn om *niet* uit te gaan van het gegeven dat de oorsprong van Suriname gelegen is in een *volksplanting* die ooit tot stand is gekomen in een gebied zonder sedentaire bevolking en zonder staatkundige begrenzingsen, en aldus het *koloniale element* uit de literatuurgeschiedenis uit te bannen. Dan ontstaat wellicht een ideologisch of nationalistisch correcte geschiedschrijving en mogelijk zelfs een geschiedschrijving die door haar

215 Even-Zohar 1979: 292.

exclusivistische standpunt bepaalde verschijnselen verklaart. Maar een *historisch* degelijk gefundeerde geschiedschrijving wordt zij niet, zij zal het niet kunnen stellen zonder vertekeningen. Men kan ervoor kiezen een geschiedenis te schrijven van de literatuur van slaven, en niet die van de meesters, maar behalve dat zo'n literatuurgeschiedschrijving *onvolledig* is, zal het zonder wezenlijke amputaties niet lukken die adequaat te schrijven. De geschiedenis van slaven is *ipso facto* altijd een *koloniale* geschiedenis. De literatuurgeschiedschrijving van een staat als Suriname zal dus ook dialectisch de geschiedschrijving van haar koloniale literatuur moeten omvatten, en wel om drie redenen.

Allereerst omdat Suriname tot ver in de 19de eeuw primair een planterskolonie was en de plantersletterkunde dus deel uitmaakt van de Surinaamse letterkundige geschiedenis. De koloniale auteurs maakten deel uit van een literair circuit dat zich (deels of grotendeels) in Suriname heeft afgespeeld en ontwikkeld; het gaat niet aan een koloniale periode van een land te ontkennen of negeren.

Op de tweede plaats omdat de autochtone literatuur van een volksplanting zich in sterke mate heeft ontwikkeld uit of als reactie op de literatuur uit de landen van herkomst en de literatuur van de koloniale overheerser. Kennis van de historische ontwikkelingsgang verheldert het inzicht in de wat als de vroegste fasen van de autochtone literatuur kan worden aangemerkt, evenzeer als in de literatuur van de onafhankelijke Republiek.

En op de derde plaats omdat een scherp, eenduidig onderscheid tussen koloniale en niet-koloniale negeert dat er een diffuus overgangsgebied is. De koloniale literatuur van Suriname, eeuwenlang een wingewest van Holland, Zeeland, de Zeven Provinciën en Nederland, maakt uiteraard evenzeer deel uit van de literatuurgeschiedenis van Nederland. Als deel uitmakend van twee circuits zou de neiging kunnen bestaan de auteurs dan maar - al dan niet op grond van geëxpliciteerde criteria - onder te brengen bij één van beide. Voor de beschrijving van beide literaturen zou dit ongewenst zijn; het specifieke karakter van de koloniale auteur ligt juist in die dubbelpositie. Anders gezegd: praktisch elke koloniale auteur is een 'tussenfiguur' bij uitstek.

Wel vraagt een beschrijving van een koloniaal oeuvre om een andere benadering, afhankelijk van het raamwerk waarbinnen dat oeuvre wordt besproken. Binnen de literatuurgeschiedenis van hun vaderland krijgen koloniale auteurs veelal een perifere plaats toebedeeld. Ik bedoel daar niet mee: een onbelangrijke positie, maar een plaats die is gedefinieerd in termen van het afwijkende (dat dan vaak wordt benoemd als 'exotisch'). De norm is de vaderlandse literatuurbeoefening, het stelsel van vigerende normen die de leden van het literaire forum hanteren.²¹⁶ Vanuit dat historisch gegroeide stelsel wordt de koloniale auteur getekend. In het historisch perspectief van de ontwikkeling van een literatuur binnen de koloniale maatschappij zoals de Surinaamse, liggen de accenten anders. De 'norm' ligt nog in een ver verschiët. De literatuurgeschiedschrijver kent de koloniale auteur een plaats toe in een geschiedenis waarvan de 'uitkomst' al bekend is, want het gaat er primair om dat duidelijk wordt hoe vanuit en in verzet tegen koloniale normen een autochtone literatuur tot wording is kunnen komen. De koloniale auteur is niet direct van belang als exponent van zijn vaderlandse cultuur, maar als diegene die stof aandraagt voor of een repoussoir biedt

216 Dit als afgeleide van wat J.J.A. Mooij verstaat onder 'canon': 'een verzameling van literaire werken, die in een *samenleving* als *waardevol* erkend worden, en die dienen als *referentiepunten* in de literatuurbeschuwing (met name de literaire kritiek) en in het onderwijs (en daar dan ook onderwezen worden).' (Mooij 1985: 23). Overigens wijzen zowel Mooij (1985: 30) als Fokkema (1985: 13) op de elasticiteit van het canon-begrip.

aan autochtone schrijvers.

Henk Maier heeft de vraag gesteld waarom auteurs als A. Alberts en Willem Walraven niet evengoed tot de Indonesische literatuur zouden kunnen worden gerekend²¹⁷, en parallel daaraan zouden we ons de vraag kunnen stellen waarom auteurs als J. van de Walle en M.M. Schoenmakers niet evengoed tot de Surinaamse letterkunde behoren. Ik denk dat het niet moeilijk is daarop een antwoord te geven: een aantal Nederlandse auteurs die over de West schreven, bracht daar ook een aantal jaren door. Maar hun werk heeft nooit deel uitgemaakt van het Surinaamse literaire circuit, dat wil zeggen: het is veelal niet in Suriname geschreven, is daar zeker ook niet uitgegeven en heeft ook nooit deel uitgemaakt van het literaire debat in zoverre ze een rol zouden hebben kunnen spelen in de meningsvorming over Surinaamse literaire concepten. Ze hebben hooguit een rol gespeeld als aanbieders van leesmateriaal dat qua onderwerp (lang niet altijd qua geest!) het leespubliek in Suriname aansprak. Ik zal hierop ingaan bij de behandeling van enkele koloniale werken. Zij hoorden, in de termen van Even-Zohar, tot een ander literair *systeem*. Van de tradities die de Surinaamse literatuur dragen, hebben zij dus ook geen deel uitgemaakt.

Het zal duidelijk zijn: de Surinaamse literatuur is niet de optelsom van alle literatuur uit en over Suriname in de koloniale en postkoloniale periode. Maar een geschiedschrijving van de Surinaamse letterkunde zal het niet kunnen stellen zonder de beschrijving van een aantal cruciale niet-Surinaamse teksten uit de koloniale periode. Hoe beschrijven we die en welke beschrijven we?

Peter van Zonneveld meent dat het vooral de vragen zijn die de historische en psychologische confrontatie tussen Oost en West oproepen, die in een geschiedschrijving moeten worden beantwoord: Wat is de visie op het koloniale systeem, op de verschillende bevolkingsgroepen, op de man-vrouw-relaties? Wat vindt de auteur van de Europese overheersing? Is hij kritisch of acht hij de koloniale situatie vanzelfsprekend?²¹⁸ In andere woorden, te weten die van Paasman: Wat bezielde die literaire kolonisten?²¹⁹

Reinier Salverda werkte de door Van Zonneveld gestelde vragen uit voor het beeld van de inheemsen zoals dat uit drie Nederlands-Indische romans naar voren komt. Hij wijst er daarbij nadrukkelijk op dat het om fictionele teksten gaat en dat we dus aan de variabelen van de literaire constructie bijzondere aandacht moeten schenken:

It matters whether a native is its main character or only a minor one; what oppositions and contrasts are used to paint their portrait; whether their views and ideas are taken seriously in their own right; whether the novel explores the confrontations and conflicts they are involved in, as individuals and in society; and, whether the natives are portrayed as one-dimensional, stereotypical cardboard characters or as well-rounded, imaginatively drawn individuals.²²⁰

Voorts wijst hij op de vorm van het verhaal (stijl, narratieve complexiteit, plot, het al dan niet controversieel zijn van de boodschap, perspectief en focalisatie), zonder daarin overigens veel systematische samenhang aan te brengen.

217 Maier 1992: 142.

218 Van Zonneveld 1988: 11-14; Van Zonneveld 1990: 37, 42-43; Van Zonneveld 1992: 189.

219 Paasman 1982.

220 Salverda 1996: 226.

Ook Siegfried Huigen kan zich in de door Van Zonneveld opgeroepen vragen vinden, zij het dat hij - aansluitend bij Said - liever spreekt van een *discours* dan van een belletristie.²²¹ Hij brengt bovendien deze correctie aan: het uitgangspunt is niet de confrontatie tussen Oost en West, want die confrontatie maakt zelf deel uit van het koloniale vertoog. Het uitgangspunt moet worden gevormd door de historische representatie in koloniale teksten, waarbij drie vragen gesteld moeten worden: welke voorstelling biedt een representatie precies (tekstinterpretatieve analyse), hoe is zij tot stand gekomen (analyse van de cultuurhistorische en cognitieve omstandigheden van de representerende) en wat waren de effecten van de representatie (onderzoek naar de politieke uitwerking van teksten).²²² Daar kan ook nog aan toegevoegd worden wat de precieze betekenis is geweest van het gehanteerde genre. Gerard Termorshuizen wijst erop dat een flink deel van de teksten die tot de Indisch-Nederlandse literatuur gerekend worden tot niet-specifiek literaire genres behoren: brieven, dagboeken, reisverhalen, scheepsjournalen. Hij verklaart dit uit het feit dat een literair 'klimaat' in de Indisch-Nederlandse letterkunde nooit bestaan heeft, maar houdt die vertellers graag binnen het domein van de Indische belletristie, waarmee hij zich aansluit bij de ruime criteria die Rob Nieuwenhuys bij de samenstelling van zijn *Oost-Indische spiegel* hanteerde.²²³

Het spreekt voor zich dat wat binnen het kader van de Surinaamse literatuurgeschiedenis aan de orde wordt gesteld, om logistieke redenen die diepgaande analyse van het koloniale discours niet zal kunnen uitvoeren en ook het corpus niet zo breed zal kunnen nemen. Maar dat *hoeft* ook niet zo noodzakelijk, want het koloniale vertoog moet toch primair worden neergezet als contrastivum ten opzichte van het Surinaams-autochtone literaire vertoog. Voortgezette analyse van het Surinaams-Nederlands-koloniale discours zal te zijner tijd het hier geschetste globale beeld meer tekening en nuancering kunnen geven.

Waar begint koloniale literatuur deel te worden van de Surinaamse literatuur? Is er een scherpe grens te trekken? Deze kwesties zullen op tal van plaatsen aan de orde worden gesteld. Daarop vooruitlopend kan hier het volgende gesteld worden.

In zijn dissertatie over de politieke ontwikkeling van de Nederlandse Antillen heeft Peter Verton een model gegeven voor koloniale relaties.²²⁴ Hij maakt een onderscheid tussen 'kolonisator', 'kolonist' en 'gekoloniseerden'. Kolonisatoren en kolonisten komen beiden van buiten de kolonie, maar de eersten zijn de veroveraars, het type, zo vul ik in, van Hernán Cortés, en voor Suriname dus: Alonso de Ojeda en Abraham Crijnsen. Zij zijn de typische *passanten*. Onder kolonisten verstaat Verton: 'de migranten uit het koloniserende of uit andere Europese landen, die naar de kolonie gingen, zich daar vestigden en een bestaan opbouwden [...] dat konden zijn ambtenaren en avonturiers, vrijzinnigen en veroordeelden, planters en handelaars, militairen en missionarissen'.²²⁵ Wim Rutgers voegt daaraan verduidelijkend toe: 'Het waren de witte mensen die van buiten kwamen en bléven. De juiste vraag aan de kolonist is daarom niet waar deze geboren werd, maar waar hij zou willen sterven'.²²⁶ De kolonisten nemen een tussenpositie in: zij zijn geen passanten die zich

221 Huigen 1995: 176.

222 Huigen 1995: 177-183. Hij werkte dit voor Zuid-Afrika uit in zijn proefschrift (Huigen 1996).

223 Termorshuizen 1990: 18-19.

224 Verton 1977.

225 Verton 1977: 9-13.

226 Rutgers 1994: 70; Rutgers 1996a: 51.

vetgemest aan de Amsterdamse grachtengordel laten neerzakken, of - het geval Willem Frederik Hermans - klagend over een niet-werkende douche zich in Gelderland terugtrekken om reisimpressies neer te schrijven. Zij zijn evenmin autochtonen, in de kolonie geboren (een groep die slechts deels samenvalt met Vertons 'gekoloniseerden', omdat hij met de laatste aanduiding ook de uit Afrika gedeporteerde slaven op het oog heeft). Met Vertons preciseringen kan dus gesteld worden dat het werk van 'kolonisten' niet tot de Surinaamse literatuur moet worden gerekend, terwijl de geschreven voortbrengselen van de kolonisten wél bij de Surinaamse belletristiek horen, omdat die kolonisten zich permanent voegden bij de bevolking van Suriname. Dit doet zonder meer recht aan de wording van de kolonie Suriname en haar historische en demografische ontwikkeling die geresulteerd heeft in de republiek Suriname zoals we die vandaag kennen. Het zo afgebakende begrip 'kolonist' kan dus evengoed betrekking hebben op planters uit de achttiende eeuw, als op boerenfamilies die zich vanaf 1845 in de Surinaamse polders vestigden, Aziatische contractarbeiders die in latere decennia kwamen en Nederlandse leerkrachten die in de twintigste eeuw besloten het eigen lot voorgoed met dat van Suriname te verbinden. Een geschiedschrijving volgens deze opvatting doet recht aan het karakter van de volksplanting, of in modernere termen: van de migrantenstaat zoals Suriname er bij uitstek een is.

2.6.2 Wat is Surinaamse literatuur?

Op de vraag *wat* het corpus aan Surinaamse teksten moet omvatten, ben ik in *De Surinaamse literatuur 1970-1985* uitvoerig ingegaan.²²⁷ Ik wil hier een korte recapitulatie van dat hoofdstuk geven, met inzichten uit de literatuur van latere datum, en met een bijgestelde omschrijving van wat we kunnen verstaan onder 'Surinaamse literatuur'. Ik ga er vanuit dat het begrip 'Surinaams' als geografische aanduiding weinig discussie oproept (in het bewustzijn dat Demerara, Berbice, Essequibo en Pomoroon ook nog bepaalde periodes tot het Nederlandse bestuursgebied behoorden aler ze in 1815 aan Engeland toevielen en met voorbijgaan aan de territoriale conflicten met de buurlanden die er geweest zijn).

In *De Surinaamse literatuur 1970-1985* ben ik uitgegaan van twee diametraal tegengestelde posities. De ene werd verwoord door R. Parabirsing, Surinaams neerlandicus en als schrijver bekend onder de naam Rappa. Hij schreef:

Onder Surinaamse literatuur kunnen we verstaan de geschriften die door hier geboren, getogen en woonachtige landgenoten, geboren uit en opgevoed door hier geboren, getogen en woonachtige ouders, zijn of worden geproduceerd.²²⁸

Elders heeft hij deze definitie verdedigd met de motivatie dat hij de etnische afkomst naar de achtergrond wil dringen.²²⁹ Dat is nogal opmerkelijk omdat andere definities van wat Surinaamse literatuur is, door hem telkens zijn afgewezen omdat het om werk gaat dat geschreven is door blanken.

227 Van Kempen 1987b: 23-30.

228 Parabirsing 1983: 55-56.

229 Rappa 1993: 53. Citaat: 'In mijn verhalen staat de etnische afkomst duidelijk op de achtergrond. *Vandaar* dat ik bij het formuleren van de Surinaamse literatuur heb gekozen voor: degenen die zijn opgevoed door mensen die hier zijn opgevoed. En dan slaat die opvoeding niet alleen op ouders, maar ook op tantes, oma's, leerkrachten, burens enz.' [cursivering van mij - MvK].

De andere positie is verwoord door twee Surinaamse auteurs, John Leefmans en Astrid

Roemer. Beiden hebben buiten Suriname hun weg gezocht, en formuleerden het begrip Surinaamse literatuur als die literatuur die getuigt van een zekere affiniteit van de schrijver tot het land.²³⁰

In *De Surinaamse literatuur 1970-1985* zijn vervolgens verschillende criteria beproefd die mogelijk bij de afbakening van het begrip 'Surinaamse literatuur' gehanteerd kunnen worden.

- a) Suriname kent tweeëntwintig min of meer frequent gehanteerde talen, al worden sommige niet in literaire zijn gebruikt. Weinig problemen levert dan de stelling op dat literaire uitingen in elk van de talen die door groepen in Suriname beheerst worden, tot de Surinaamse literatuur moeten worden gerekend.
- b) De nationaliteit in civielrechtelijke zin van de auteur levert geen juist criterium op.
- c) De plaats waar de auteur zich bevindt²³¹ is een accidenteel gegeven, waartegen de essayist Theo Para bezwaar heeft aangetekend: 'Het morele échec van de heersende nationalistische elite toont zich in de a-historische, geografische definitie van het Surinamerschap. Niet liefde voor Suriname, maar verblijf in Suriname is doorslaggevend'.²³²
- d) Het onderwerp van literaire teksten tot uitgangspunt nemen zou enerzijds ongewenste gebiedsuitbreiding betekenen (teksten van niet-Surinamers over Suriname), anderzijds onverantwoorde reducties van het corpus met zich meebrengen (al het werk van Surinamers dat niet over Suriname gaat, zou dan uit de boot vallen).²³³
- e) Doelgroep: R. Raveles (de dichter R. Dobru) heeft als een criterium voor wat Surinaamse literatuur is, gesteld dat het voor het Surinaamse volk geschreven moet zijn en dat het volk zich in die literatuur moet kunnen herkennen.²³⁴ De veronderstelde lezer als uitgangspunt nemen, vooronderstelt echter een homogeen publiek, en die vooronderstelling is niet vol te houden.²³⁵
- f) Surinaamse optiek: Wim Rutgers heeft in een briefwisseling met Max Nord gesproken van 'een andere invalshoek dan het Europese moederland' en 'het geheel andere wereldbeeld'.²³⁶ In *Wie is Surinamer?* heeft Hein Eersel in 1964 - toen er dus nog geen Surinaamse nationaliteit bestond - een dubbele aanduiding gegeven voor wie Surinamer is: 'Hij die de last van de gehele Surinaamse geschiedenis op zich neemt.' En: 'Die dan het voorrecht van het Surinamerschap bezit en dit als een voorrecht beschouwt'.²³⁷ Het bezwaar tegen zo'n omschrijving is gelijk aan het bezwaar tegen omschrijvingen als die

230 Leefmans 1962a: 15; Roemer 1982.

231 Aldert Walrecht gaat die richting op met zijn afbakening: '[...] wij zouden literatuur niet anders willen definiëren dan de literatuur die door kinderen van het land zelf is voortgebracht.' (Walrecht 1970: 13)

232 Para 1996: 178. Het spreekt voor zich dat bij de dynamische mobiliteit in het Caraïbisch gebied afbakeningen niet gezocht hoeven te worden in regionale of etnische herkomst. Overigens: alle problemen die te maken hebben met de afbakening van het begrip 'Caraïbische literatuur' zoals Aart Broek die heeft geschetst in een opstel in *Kristòf*, zijn tezelfdertijd probleemvelden voor de afbakening van het Surinaamse corpus (Broek 1983).

233 Peter Potter 1982: 4 komt zo tot een arbitraire indeling van Helmans boeken in werken die wél en andere die niet over Suriname gaan, en doet daarmee aan Helmans schrijverschap zeker geen recht, al is zijn tweedeling overigens tot op zekere hoogte wél acceptabel vanuit het *traditie*-begrip dat in onze definitie zal terugkeren.

234 Raveles 1973: 167.

235 Van Kempen 1987b: 27-29. Broek 1983: 23 stelt hetzelfde vast voor het Caraïbische publiek.

236 Rutgers 1980: 8-9.

237 Eersel 1964: 7, 10, 14.

van Roemer, Leefmans en Raveles: er wordt uitgegaan van een schrijversintentie, er is geen

objectiveerbaar criterium.

- g) Vorm: het is evident dat nooit op grond van de vorm waarin een auteur of verteller zijn werk giet, een corpus kan worden afgebakend.²³⁸ Dit geldt natuurlijk ook voor de orale literatuur. In een maatschappij als de Surinaamse, die nog ten dele tribaal is georganiseerd, speelt zij een niet weg te cijferen rol. Een literatuurgeschiedenis die aan die orale literatuur voorbijgaat, schiet ernstig tekort: zij zou immers de literaire uitingen van een deel van de Surinaamse bevolking negeren. Toch dient althans voor de analyse en descriptie een scherp onderscheid gemaakt te worden tussen mondelinge en schriftelijke literatuur. Al eerder werd opgemerkt dat alle aspecten die de orale letterkunde definiëren als een theatrale opvoering, in de schriftelijke letterkunde afwezig zijn. Ook in het maatschappelijk functioneren bestaat er een onderscheid tussen de producenten van orale en geschreven literatuur. Zou men aan die aspecten voorbijgaan, dan doet men de orale literatuur, de 'oratuur', wezenlijk tekort. Dat het aspecten zijn die voor hun analyse een beroep doen op wat de theaterwetenschap en de antropologie aan methodieken aanreikt, spreekt voor zich.

Op basis van de verkenning van deze criteria ben ik in *De Surinaamse literatuur 1970-1985* tot een formulering van wat Surinaamse literatuur omvat gekomen, die ik hier echter wil herformuleren op basis van de bevindingen ten aanzien van de begrippen *natie* en *traditie* zoals hierboven in § 2.5 gegeven:²³⁹

Surinaamse literatuur omvat alle orale en geschreven teksten en andere communicatieve uitingen (interacties) die een aspect van literariteit bezitten, voortgebracht in een of meer van de door groepen gehanteerde talen van Suriname, en die deel uitmaken van het retroactief-historische proces van bijdragen aan een van de tradities die de nationale identiteit van Suriname constitueren.

Het begrip 'literariteit' wordt geformuleerd bij Van Gorp e.a. als een term waarmee

het literair-zijn van talige communicatie wordt aangeduid, n.l. een specifiek aspect ervan dat alle andere aspecten (b.v. mededelende, appellerende enz.) kan worden onderscheiden en als dusdanig beschreven, hoewel het slechts in en met die andere taalaspecten kan ontstaan. Literariteit is aldus een complex begrip dat als gelaagdheid van niveaus (klank, betekenis, voorgestelde wereld...) moet worden benaderd: de taal vestigt er de aandacht zelf op.²⁴⁰

Voorts kan verwezen worden naar Roman Jakobsons bekende formulering dat het bij literaire uitingen gaat om de dominantie van de poëtische functie (de gerichtheid

238 'The formal criteria for what is to be considered as literature have shifted and been revised so many times in the course of Western history alone, that it is impossible to see them as anything but arbitrary. The intercultural study of literature makes the recognition of this arbitrariness all the more necessary.' (Schipper 1983a: 20)

239 Voor wie wil vergelijken: de vroegere definitie luidde: 'Surinaamse literatuur omvat alle orale en geschreven literatuur voortgebracht in een of meer van de door groepen gehanteerde talen van Suriname, waaruit een (historisch gefundeerd) bewustzijn blijkt van te horen tot Suriname en bij te dragen aan de uitbouw van het Surinaamse cultuurgoed' (Van Kempen 1987b: 30).

240 Van Gorp e.a. 1998: 256.

op de vorm van het bericht zelf) boven andere, eveneens aanwezige functies.²⁴¹
Blijft over de vraag of onder de hierboven gegeven definitie ook massalectuur valt:
stripboeken, doktersromannetjes, fotoromans enz. Volgens Kenneth Ramchand zijn
er in het Caraïbisch gebied al van

241 Jakobson 1977: 103-104. Over de ontwikkeling van het begrip 'literatuur': Van den Berg 2000.

oudsher pogingen ondernomen om de betekenis van het onderscheid tussen literaire en niet-literaire taal weg te poetsen.²⁴² Dat neemt echter niet weg - en ik spreek nu over de Surinaamse situatie - dat het onderscheid soms een rol heeft gespeeld in het literaire debat. Het lijkt mij daarom goed om massaliteratuur in de literatuurgeschiedschrijving een plaats toe te kennen waar deze licht kan laten schijnen op de wording van literaire tradities, zeker ook waar het gaat om het leespubliek, canonvorming en aanverwante zaken. (In dit opzicht kent de orale literatuur een bijzondere problematiek; daarop wordt ingegaan in de inleiding tot het deel over de orale literatuur.)

De verwevenheid van de literaire activiteit van Surinaamse auteurs in hun land van herkomst en in de diaspora (in de praktijk bijna altijd: in Nederland), is zo sterk, dat een Surinaamse literatuurgeschiedenis een artificieel aanzien zou krijgen, wanneer die laatste categorie zou worden genegeerd.²⁴³ Daarvoor zijn linguïstische gronden te geven (zij schrijven in Surinaamse talen), psychologische (zij delen veelal een flink deel van het geestesgoed van Suriname en voelen zich verbonden met het land) en historische (hun positie is niet los te zien van het koloniale proces). Overigens maken zij te zelfder tijd deel uit van het Nederlandse literaire gebeuren, in productie, receptie en thematiek, dus zij behoren - evenals indertijd de koloniale auteurs - tot twee circuits zoals dat in de polysysteemtheorie heet.²⁴⁴

2.6.3 Reductie van het corpus

Vanuit de hierboven gegeven beschouwingen over koloniale en Surinaamse literatuur, kunnen we de volgende reducties toepassen op het corpus aan teksten dat wij voor onze literatuurgeschiedschrijving van Suriname willen bekijken:

A. Koloniale en Nederlandse teksten:

- de literatuur van kolonisatoren valt buiten de geschiedschrijving;
- de literatuur van kolonisten staat aan het begin van bepaalde tradities en zal dus wel aandacht moeten krijgen;
- ik bepaal me primair tot teksten die binnen het Surinaamse literatuurbedrijf tot stand zijn gekomen, of die direct belang hebben gehad voor de Surinaamse situatie (in b.v. het abolitionismedeбат), of die binnen het literaire circuit van Suriname hebben gefungeerd binnen het literaire debat (Carmiggelt, Hermans);
- verder worden enkele Nederlandse teksten besproken die representatief zijn in hun beeldvorming over Suriname en die in Suriname werden gelezen (tweede helft 19de eeuw).

B. Surinaamse teksten:

- ik bepaal me tot literaire teksten van auteurs die volgens de omschrijving in de voorgaande paragraaf tot de Surinaamse literatuur kunnen worden gerekend;
- het zou onmogelijk en onwenselijk zijn om alle teksten die zijn vermeld in de bestaande bibliografieën in deze literatuurgeschiedenis aan de orde te stellen; de selectie van teksten is

242 Ramchand 1988: 98.

243 In het hoofdstuk 'Een Surinaams-Siamese tweeling' van Van Kempen 1989b: 24-28 heb ik betoogd dat de Surinaamse migranten-schrijvers tot de Surinaamse literatuurgeschiedenis behoren.

244 Een begripsmatige en inhoudelijke verkenning van de 'dubbelpositie' van deze en andere auteurs geven de opstellen in de bundel *Tussenfiguren in de literatuur* (Leijnse & Van Kempen 1998).

gemaakt in functie van de bovengegeven omschrijving van Surinaamse literatuur: welke teksten hebben bijzonder belang in de vorming van Surinaamse tradities en binnen het Surinaamse vertoog? De meest significante auteurs van de zo geselecteerde teksten krijgen bijzondere aandacht;

- het werk van auteurs van Surinaamse origine dat geheel buiten het Surinaamse circuit is gebleven en dat duidelijk nooit intentioneel of anderszins in Surinaamse tradities is 'ingeschreven', kan buiten deze literatuurgeschiedenis blijven: te denken valt dan aan de poëzie van Hans Faverey²⁴⁵, de verzetsliteratuur van Albert Helman e.d.;

- onuitgegeven teksten zullen, indien dat relevant lijkt, wel worden gesignaleerd, maar omdat ze niet in het literaire bedrijf hebben gefunctioneerd, verder niet worden besproken.

2.7 Het literatuurhistorische verhaal

2.7.1 Status van het verhaal

Er bestaat een oneindig aantal mogelijkheden van literair-historische verhalen en elk verhaal is onvermijdelijk incompleet en tot op zekere hoogte arbitrair. Maar dat betekent nog niet dat het daarom ook *vals* is, want als we daar vanuit gingen, zou de enige betrouwbare weergave van het verleden het verleden zelf zijn, en dit zouden we niet als geschiedschrijving beschouwen.²⁴⁶ Als het dus onmogelijk is het verleden volledig te bevatten en reconstrueren en als de historicus niet ontkomt aan een vertekening - en dit geldt wel in het bijzonder voor de geschiedenis van de orale literaturen en de koloniale periode -, dan is er aldus Guha, maar één uitweg uit dit dilemma: die vertekening te erkennen als bron van informatie die de geschiedschrijving mee vorm geeft, oftewel het schrijven-zélf te problematiseren.²⁴⁷ De andere uitweg is geen uitweg: *geen* verhaal vertellen, de chaos de chaos laten en daarmee ook de sociale functies van het verhaal - ordening, communicatie en didactiek - negeren, en voorbijgaan aan de mogelijkheid die het geschiedverhaal biedt tot zelfreflectie.²⁴⁸

Het probleem is duidelijk: aangezien er logisch gesproken nooit een één op één-relatie kan zijn tussen literair-historische data en de representatie daarvan in een verhaal, zal er verantwoording moeten worden afgelegd van vraagstelling, heuristiek en benaderingswijze om arbitrariteit in het literair-historische verhaal in te perken. De mate waarin de historicus referentialiteit (het verwijzen naar feiten) weet te combineren met een rationele argumentatie, zal zijn verhaal meer of minder plausibel maken. Alleen hier is uit te maken of zijn

245 Hier is dus uiteraard sprake van een andere selectie met een ander oogmerk dan de schrijver van deze literatuurgeschiedenis in gedachten had, toen hij poëzie van Faverey opnam in de *Spiegel van de Surinaamse poëzie* (1995) waarin ook verkend wordt hoe 'grensfiguren' zich in die context bewegen (zie het voorwoord tot de *Spiegel* 5).

246 Het laatste deel van de zin is een vertaling van Perkins 1992: 35. Maaïke Meijer stelt: 'Elk beeld van de literaire cultuur is een constructie, die een afspiegelingsrelatie onderhoudt met het subject dat het beeld aanbiedt. Er zijn altijd andere constructies, vanuit andere perspectieven mogelijk' (Meijer 1988: 319). David Perkins voegt daaraan toe: 'For any event can be placed within many different narrative sequences, long term and short. To represent the past and to explain it as fully as our knowledge would allow, we would have to make more sequences intersect than is possible in traditional narrative form' (Perkins 1992: 31).

247 Guha 1983: 33.

248 De Meijer 1988: 15-16.

rhetorical appeal versluiserend heeft gewerkt of niet.

Belangrijk is de notie dat elke weergave van de werkelijkheid in samenhangende zinnen reeds een narratief element bezit. Elk verhaal op welk niveau dan ook doet altijd drie dingen: het abstraheert omdat het een aantal elementen ontdoet van hun concrete omgeving; het denomineert, omdat het een nieuwe plaats toewijst aan die elementen; en het vertelt, omdat het de elementen samenbrengt tot een narratieve structuur. Een eenvoudig voorbeeld illustreert dit. Het volgende type zin treffen we geregeld in literatuurgeschiedenissen aan:

De dichter Michaël Arnoldus Slory werd op 4 augustus 1935 geboren in Totness, Coronie.

Het bedrieglijke is dat het om niet meer lijkt te gaan dan de presentatie van een empirisch feit. Maar de literatuurhistoricus heeft zijn instrumentarium al op de empirie losgelaten. Hij spreekt over de *dichter* Michaël Slory, en abstraheert daarmee van andere kwaliteiten, zoals die van schrijver van korte verhalen. Hij tilt het empirisch feit 'poëzie-schrijven' uit boven de eenmaligheid van een specifieke schrijfactiviteit door de persoon Michaël Slory te klasseren in de categorie dichters. Hij geeft een naam aan de verschijnselen: Slory treedt binnen in een nieuwe ordening van de feiten. Blijkbaar vindt de historicus het relevant te vermelden dat Slory in Coronie is geboren. Ook daarmee geeft hij de empirische feiten een denominatie mee: de dichter is bijvoorbeeld niet een immigrant, of een binnenlandbewoner.

Wanneer twee zinnen elkaar opvolgen komt al gauw een normatief element binnensluipen:

De dichter Albert Mungroo is een groot bewonderaar van Longfellow. Jakobson (1977: 98) meende dat Longfellow geen levensvatbare artistieke waarden kunnen worden toegeschreven.

Twee feitelijke zinnen, maar het impliciet subjectieve oordeel is niettemin onmiddellijk zichtbaar. Door verschillende elementen uit de werkelijkheid te selecteren en van andere te abstraheren, en die feiten met elkaar in een nieuw verband samen te brengen is de literatuurhistoricus zijn narratio begonnen.

Ik ben me er zeer wel van bewust dat het ene verhaal meer dan het andere 'narrativised' is, zoals White dat noemt²⁴⁹, dat de ene auteur met zijn vertelstijl meer afstand tot de stof neemt dan de ander, dat een verhaal met empirisch cijfermateriaal kan worden gemengd, en ook: dat niet elk verhaal *lukt*. Maar ik hoop te hebben aangetoond dat mijn uitgangspunt door die overwegingen niet aan het wankelen wordt gebracht.²⁵⁰ Ik geloof niet in de strikte scheiding van 'geschiedverhaal' en 'historiografisch onderzoeksverslag' die Fokkema en Ibsch ontwaren²⁵¹, en waarbij in het eerste geval de historicus door zijn boeiende verteltrant de lezer hypnotiseert en wie weet wetenschappelijk bij de neus neemt, terwijl in het tweede geval de tweeslachtigheid van de geschiedschrijving als educatieve en wetenschappelijke onderneming wordt geëxpliciteerd en geproblematiseerd. Expliciteren en problematiseren van dit hybride karakter van de geschiedschrijving kan een goed verteller evenzeer. Er zijn kortom goed vertellende historici en beroerd schrijvende historici.

249 White 1973.

250 Opvattingen over narratieve geschiedenis behandelen Hayden White (1984) en Ann Rigney (1991).

251 Fokkema & Ibsch 1992: 83-84.

2.7.2 Ordening van het verhaal

Verschillende paradigma's leveren verschillende informatie op, maar paradigma's moeten niet worden verward met ordeningsprincipes. Het proces van literatuurgeschiedschrijving is het geheel van literatuurhistorische activiteiten vanuit verschillende paradigma's waaruit informatie naar boven komt. Het beeld van de literatuur zoals alle benaderingswijzen tezamen dat oproepen is voorstelbaar als een matrix zoals die door dialectologen wordt gehanteerd: omdat verschillende paradigmatische benaderingen informatie genereren waarin overlappingsen voorkomen, ontstaat een diffuus beeld dat pas inzichtelijk wordt wanneer de informatie wordt getransformeerd tot een geordend verhaal. Hoe die verschillende paradigma's op elkaar inwerken en samen de literatuurgeschiedschrijving vormen, leg ik uit in § 3.1. Daar wordt uiteengezet hoe de informatie-elementen vanuit verschillende paradigmatische benaderingen worden samengebracht tot **Close-ups** en **Profielen**, die dan weer voeding geven aan het **Patroon**.

Paradigma is het kentheoretische uitgangspunt vanwaaruit de historicus de stof benadert. Een **ordeningsprincipe** wordt toegepast op het niveau van de presentatie van de stof, op het niveau van het verhaal dus.²⁵² De keuze van een ordeningsprincipe wordt ingegeven door twee overwegingen: de mate van inzichtelijkheid die die ordening zal opleveren, en de mate van historische adequaatheid.

De te ordenen stof kan bestaan uit elementen van diverse aard, al naar gelang het gehanteerde paradigma: informatie ten aanzien van verhoog, biografie, stijl, receptie, circuits enz. Hier wil ik me concentreren op de ordening van het **Patroon**, ofwel hoe de informatie het beste kan worden geordend op het niveau waar het literair-historische verhaal de grote lijnen vertelt.

Zoals we in § 2.5 gezien hebben, traceert een nationale literatuurgeschiedschrijving de vorming van literaire tradities. Die tradities kunnen gebaseerd zijn op etnische-culturele afkomst (inheemsen, bosnegers, creolen, hindostanen, javanen, chinezen etc.), talen, genres en generaties. Het eerste criterium spreekt voor zich, de andere verdienen enige toelichting.

De opkomst en ontplooiing van teksten in verschillende **talen** biedt de literatuurgeschiedschrijving structuur, zeker voorzover de taalkeuze door schrijvers bewust een standpuntbepaling inhoudt. Tradities kennen natuurlijk vaak een samengaan van talige en culturele elementen. In een schets van de ontwikkeling van literatuur in bijvoorbeeld het Aukaans of het Karaïbs zit de culturele ontwikkeling van een bevolkingsgroep verdisconteerd. Taalgrens en etnisch-culturele grens vallen daar samen. Complicaties in de verhaalordering naar taal verschijnen op het moment dat de literatuur zich over een breed front aandient als spreekbuis van het Surinaamse volk. Aan het einde van de jaren '50 willen de meeste schrijvers juist af van de etnische segmentering en wordt het eenheidsbeleven centraal gesteld in de literaire werken. Die ontwikkeling gaat gelijk op met de emancipatie van een groep die etnisch als groep nauwelijks te definiëren valt: die van de gemengdbloedigen, mensen die hun *roots* in meer dan één cultuur hebben liggen. Een al te rigoureuze opsplitsing naar taaltradities zou ook problemen geven bij meertalige auteurs. Want de eenheid van een meertalig oeuvre is een literair gegeven dat de literatuurhistoricus adequaat

252 Tussen die twee kan een nauwe vervlechting ontstaan: zo is het heel wel denkbaar dat een poëtica-gerichte benadering die uitgaat van een strikt diachronisch ontwikkelingsmodel om een andere ordening vraagt dan een functionalistische benadering van literaire circuits. Met andere woorden het is mogelijk dat het paradigma de ordening stuurt.

in beeld zal moeten brengen.

Zoals eerder geschetst, wordt in recente literatuurgeschiedenissen als *A history of Caribbean literature* (1994) het **genre**-begrip niet geheel losgelaten en ook Van Zonneveld en Paasman pleiten ervoor genre als ordeningscriterium aan te houden.²⁵³ In de Surinaamse situatie moet daar dan toch deze belangrijke kanttekening bij gemaakt worden dat de ontwikkeling van genres er te discontinu is geweest, dan dat genre een vruchtbaar ordeningsconcept zou kunnen opleveren. Bovendien hebben Caraïbische schrijvers zich nooit veel aan genre-afbakeningingen gelegen laten liggen, zoals Edouard Glissant en Kenneth Ramchand al opmerkten.²⁵⁴ De vele Surinaamse boekuitgaven die gedichten en verhalen bundelen, en het gemak waarmee van de proza- op de poëzievorm wordt overgesprongen (een erfenis van de orale traditie!) illustreren dit genoegzaam.

Elke literatuurhistoricus zal groepen auteurs ontwaren (**generaties**) op basis van hun poëtica, hun politiek/maatschappelijk programma of andere gemeenschappelijke elementen. Baur waarschuwde al voor 'de geringe stabiliteit van elke in de geschiedenis oprukkende generatie', en dat rekening moet worden gehouden met de omstandigheid 'dat vaak drie generaties - een afzwaaiende, een volkrachtige en een opkomende - concomiteerend hun historische rol vervullen en honderdvoudig op elkaar inwerken'.²⁵⁵ De vraag is dan ook of die groepen zich zo duidelijk gemanifesteerd hebben (zoals in de Nederlandse literatuur de Tachtigers en de Vijftigers) dat ze op grond van evaluatieve overwegingen ook zo significant kunnen worden genoemd dat ze de periodisering bepalen.²⁵⁶

Traditionele literatuurgeschiedenissen construeerden een beeld waarin tijdvakken, stromingen, genres, groeperingen en tijdschriften ordening moesten aanbrengen. Dergelijke ordeningsprincipes hebben zwaar onder vuur gelegen, met name omdat zij leidden tot positivistische auteursportrettering en weinig naar buiten brachten van wat Grootes noemt 'processen, begrepen als een zich ontwikkelend systeem van (communicatieve) interacties'.²⁵⁷ In een literatuurgeschiedenis als *Nederlandse literatuur* (1993) zijn dergelijke ordeningscriteria dan ook verlaten en in het voorwoord wordt dat aldus verantwoord: 'Tijdvakken en stromingen bijvoorbeeld spelen wel een rol maar vormen geen dragende principes. Ook tijdgenoten hebben tenslotte meestal niet vermoed dat zij in allerlei vakjes in te passen zouden zijn'.²⁵⁸ Het 'tenslotte' in de laatste zin ontgaat me: hier wordt het metastandpunt dat de literatuurhistoricus toch moet zien aan te houden, verward met de inzichten van de tijd. Dit gaat radicaal in tegen elk zuiver hanteren van een paradigma - tenzij men een contemporain perspectief zou willen aanhouden van de mens die zijn eigen tijd in heel zijn ongeordende veelvormigheid op zich ziet afkomen, wat de beschouwer-achteraf altijd in een onwenselijke paradoxale positie zou manoeuvreren.

Ik meen dat als een literatuurgeschiedschrijving zo'n epistemologisch uitgangspunt kiest dat recht kan worden gedaan aan het dynamische proces van literaire acties en interacties, ordeningscriteria als tijdvakken, groepen en stromingen heel wel bruikbaar kunnen zijn. Met

253 Van Zonneveld 1990: 44. Paasman 1992: 177.

254 Glissant 1981: 439. Ramchand 1988: 98.

255 Baur 1939: xxix.

256 Verg. Dorleijn 1993: 388.

257 Grootes 1989: 252.

258 Schenkeveld-van der Dussen 1993: vi.

andere woorden: bij gebrek aan een heldere paradigmakeuze zijn vroeger dergelijke ordeningscriteria gehanteerd om de positivistische data op hoopjes bijeen te vegen. Een goed model van literatuurgeschiedschrijving legt verantwoording van beide af, van paradigma evengoed als van de wijze van ordening van het geschiedverhaal.

2.7.3 Periodisering

Daarmee komen we - aler we een voorstel tot ordening van het *Patroon* formuleren - tot de principiële vraag van de betekenis van de chronologie. Twee toonaangevende Caraïbische literatuurhistorici, Kenneth Ramchand en Michael Dash, hebben beiden aangegeven dat een uitsluitend diachronisch georiënteerde literatuurgeschiedenis naar klassiek model weinig zinvol is, omdat die weinig inzicht verschaft in de specificiteit van het Caraïbisch gebied.²⁵⁹ Ook de auteurs van *Latin American literatures: a comparative history of cultural formations* verwerpen in hun voorstel de chronologische aanpak en pleiten voor een probleem-georiënteerde benadering zodat 'an internal dynamic of the comparative and the dialogic among the various parts of this history will be a significant dimension'.²⁶⁰ Daarmee vinden zij allen aansluiting bij het verzet tegen historie als een verlicht idee van een lineaire progressie, zoals dat in de postkoloniale theorievorming naar voren kwam. (Paradoxaal genoeg overigens impliceert de term 'postkolonialisme' juist wèl zo'n lineaire notie van tijd, zoals Anne McClintock constateert.²⁶¹)

Ik denk dat er inderdaad adequatere ordeningsprincipes zijn. Maar dat betekent niet dat chronologie opeens een zinloze categorie zou zijn geworden. Juist E.H. Kossmann die het begrip 'historische continuïteit' zeer sceptisch beziet, waarschuwt ook: 'Een geschiedbeschouwing die het accent op de discontinuïteiten, de breuken en de destructie legt, dreigt in een zinloze opsomming van geïsoleerde gebeurtenissen te ontaarden, en zo'n verhaal mag men niet willen vertellen'.²⁶² Anders geformuleerd: periodisering in een historisch verhaal is zinvol, a) mits de contingentie van bepaalde verschijnselen niet uit het oog wordt verloren, en b) als ondersteuning om met additionele ordeningsconcepten het beeld inzichtelijker te maken. Maar altijd blijft gelden wat S.K. Das zegt: 'All periodizations are arbitrary, and yet insisted upon more for convenience than for any other reason'.²⁶³ Hierin steekt overigens geen excuus om van het complexe amalgaam van literaire en niet-literaire feiten, geen verantwoording af te leggen.²⁶⁴

Bij de vaststelling van een chronologisch kader, dient zich de vraag aan: gaan we uit van een historisch kader dat wordt 'ingevuld' met teksten, of gaan we uit van het corpus aan

259 Ramchand 1988 en Dash 1988.

260 Hutcheon e.a. 1996: 2.

261 McClintock 1992: 85.

262 Kossmann 1995: 9. Ook Baur wijst op het belang van periodisering: 'Zonder periodiseering is elke poging tot historische synthese - in den bescheidensten, minst wijsgeerigen zin van het woord - veroordeeld tot verward- en onoverzichtelijkheid. De brokkeligheid van de kaders [...] kan eenig correctief vinden in het aanbrengen van veelvuldige verwijzingen en aanknooppingspunten die, van periode tot periode, aan de onderstreamende continuïteit van de verschijnselen zullen herinneren.' (Baur 1939: xxviii-xxix).

263 Das 1991: 17.

264 Ramchand 1988: 98; Das 1991: 342-366. Peter van Zonneveld maakt er zich wel erg gemakkelijk vanaf door zonder enige motivering te stellen: 'liever een historisch-politieke dan een strikt literaire afbakening.' (Van Zonneveld 1992: 188)

tekstmateriaal en creëren we inductief het historische tracé? Op deze theoretische kwestie is Grootes ingegaan als het gaat om het beschrijven van de literatuur als sociaal fenomeen, en hij concludeert: 'De methode zal dus deductief moeten zijn in zoverre een selecterend concept wordt gebruikt; inductief in zoverre het [...] materiaal uiteindelijk bepaalt wat zich aan inhoudelijk relevante gegevens voordoet.'²⁶⁵

Voorzover 't het inductieve tracé betreft, lijkt het me goed om uit te gaan van *significatieve momenten bij de vorming van tradities*: er zijn bepaalde momenten geweest die als startpunt van een nieuwe traditie hebben gefungeerd: de opvoering van een stuk, de eerste maal dat een taal literair gehanteerd werd, de verschijning van een boek etc. De wording van verschillende tradities zal moeten worden getraceerd, en die tradities geven zelf temporele indicaties: de chronologische ordening van het verhaal zal afhangen van het moment dat markant is voor een traditie. Tradities kunnen van verschillend karakter zijn: linguïstisch, etnisch, thematisch; dergelijke begrippen worden gehanteerd ter ondersteuning van het stelsel van tradities, niet als taxonomische categorieën op zich. Fundamenteel is de notie dat de ordening langs deze traditie-constituerende momenten *verhaaltechnische* ingrepen zijn, die de historieschrijver steun geven bij het presenteren van een Patroon dat als statische weergave van een dynamische realiteit begrepen moet worden.

De methodologische deductie bestaat dus in het traceren van momenten die tradities markeren; inductief bepalen die momenten de ordening van het verhaal. Dat die tradities van verschillende aard kunnen zijn, zou als inconsequentie kunnen worden opgevat. In die gedachtegang is wetenschappelijke consequentie slechts gegeven in een ijzeren ordening naar bijvoorbeeld poëtica's, tijdschriften, vernieuwingstendensen. Maar de wetenschappelijke consequentie van de hier gepresenteerde literatuurgeschiedschrijving zit in twee andere elementen: op het niveau van het *verhaal* door een ordening aan te brengen volgens tradities en momenten binnen die tradities; op het niveau van methodologie door uit te gaan van geëxpliciteerde paradigma's en vraagstellingen, op basis van consequente wetenschapsfilosofische uitgangspunten.

2.8 Conclusies

2.8.1 Algemeen

Misschien ten overvloede, maar toch: het lijkt mij goed te benadrukken dat veel van de hierboven aan de orde gestelde termen, concepten en problematieken zo complex zijn, dat ze een complete studie op zich zouden kunnen vullen. Ik heb dus alleen maar die draden uit het kluwen proberen te trekken, die mij van direct belang leken voor de inzichtelijkheid van elementaire noties van literatuurgeschiedschrijving in het algemeen, en die van het Caraïbisch gebied/Suriname in het bijzonder. Bij wijze van conclusie wil ik enkele van die draadjes hier samenbinden. Na een korte recapitulatie van uitgangspunten die relevant zijn voor de literatuurgeschiedschrijving van Suriname en de vraagstellingen die op het corpus worden losgelaten, volgt een hoofdstuk waarin een model voor literatuurgeschiedschrijving

²⁶⁵ Grootes 1989: 253.

gepresenteerd zal worden, dat vervolgens voor de Surinaamse situatie zal worden uitgewerkt.

Laten we een moment alle voorgaande overwegingen opzijzetten en ons afvragen: welke elementaire vragen wil een lezer beantwoord zien in een literatuurgeschiedenis? Al die vragen zijn terug te brengen tot de volgende vier centrale kwesties:

- 1) waarover schreven de auteurs?
- 2) welke vorm gaven ze aan die onderwerpen?
- 3) onder welke omstandigheden werkten de schrijvers?
- 4) wat en wie hebben zij met hun werk bereikt?

Wanneer een literatuurgeschiedenis er niet in slaagt op elk van deze vragen een antwoord te formuleren, dan zakt het hele literatuurhistorische staketsel in elkaar: het heeft geen zin te vragen hoe schrijvers hebben geschreven, als we niet weten waarover ze het hadden. Het heeft geen zin te beschrijven welke romans er zijn geschreven, wanneer we in het duister laten hoe die het publiek bereikten, welke invloed ze hebben uitgeoefend enz.

Het lijkt me dat na de tijd van de positivistische literatuurgeschiedschrijvers die vooral in de eerste vraag geïnteresseerd waren, in de twintigste eeuw steeds meer aandacht is gekomen voor de tweede vraag, leidend tot een rigide autonomistisch literatueurbegrip. Sinds de jaren '70 zijn de derde en vierde vraag steeds meer centraal komen te staan: hoe wordt literatuur geproduceerd, wat doet zij in de maatschappij, hoe gaan lezers ermee om. *Fundamenteel lijkt mij de erkenning dat exclusieve aandacht voor een van de vragen, altijd een amputatie van een deel van het object tot gevolg heeft.* De Tilburgse empirische school kan cijferreeksen over oplages, lezers en uitleenfrequenties blijven voorleggen, zij laat mij in de barre kou van haar statistieken staan, wanneer ik geen inzicht heb in de tekst. Zo ook heeft al het bibliografische en heuristische voorwerk dat al is verricht geen zin, als het object de titelbeschrijving niet ontstijgt. Vastlegging en classificatie van fenomenen zijn geen doel op zich, maar zijn als ordening van het materiaal dienstbaar aan het onderkennen van de wetten die de teksten en hun functioneren binnen circuits beheersen.

Frank Baur vond in 1939 in zijn inleiding tot de *Geschiedenis van de letterkunde der Nederlanden* dat door de '[...] gestadige wisselwerking tusschen dichter en tijdsmilieu, tusschen individueel scheppen van taalkunst en algemeene mode/richting van den tijdsstijl, de literatuurgeschiedenis een kans [krijgt] boven het aparte woordkunstwerk, boven de geïsoleerd geziene dichterpersonaliteit uit te stijgen tot een meer synthetische beschouwing van het letterkundig leven.' Een personalistisch gerichte aaneenrijging van karakteristieken of auteursbiografieën wees Baur af, om te komen tot deze formulering: 'Object van de literatuurwetenschap is niet alléén het letterkundig kunstwerk, niet alléén de letterkundige persoonlijkheid, maar de heele omvang van het letterkundig leven in zijn breedten en diepten, in zijn individuele werkingen en gedaanten, in zijn collectieve, voor ras of natie of tijds typische verschijningsvormen en groeps- of massapsychologische uitingen.'²⁶⁶

Sinds Baur is er, zoals we gezien hebben, een enorme expansie gekomen van de literatuurwetenschappelijke studie van de verschillende segmenten die hij hier noemt, maar afgezien van de gekozen terminologie, ligt het veelomvattende object van de literatuurwetenschap zoals hij dat hier formuleert, niet zo héél ver af van de door Van den Berg gepropa-

266 Baur 1939: LXX.

geerde *cultuurgeschiedenis*.²⁶⁷

Baur heeft de studieobjecten van de literatuurwetenschap ondergebracht in een reeks die een steeds ruimer object neemt: het aparte kunstwerk, het dichtwerk als genrebegrip, de dichter in zijn etnisch en geografisch verband, in zijn cultuurhistorisch verband, nationale letterkunde enz. Die amplificerende reeks objecten kan aan een synthetische beschouwingwijze worden onderworpen (waarbij disciplines als poëtië, letterkundige sociologie, algemene literatuurwetenschap enz. hun werk doen), maar ze kunnen ook analytisch worden beschouwd (in disciplines als filologie, biografie, stijlontleding, vergelijkende literatuurwetenschap enz.). Het schema waarin Baur die beschouwingwijzen onderbrengt is uiteraard door de ontwikkelingen ingehaald²⁶⁸, maar voor het inzicht in het netwerk van relaties tussen objecten en de studie daarvan is het nog steeds zinvol. Zelf zal ik hierna in § 3 een model voor literatuurgeschiedschrijving presenteren waarin naar ik meen aan de enorme complexiteit van de verschillende *complémentaire* benaderingswijzen, en aan de wijze waarop de resultaten daarvan tot een literatuurhistorisch verhaal worden getransformeerd, beter recht wordt gedaan.²⁶⁹ Dit model gaat niet uit van een nieuw paradigma, maar van een model van literatuurgeschiedschrijving dat fungeert als een systematisch kader ter ordening van literatuurhistorische analyses tot een literatuurhistorisch verhaal. Hierop aansluitend formuleer ik een omschrijving van literatuurgeschiedenis die aan de basis ligt van het model dat ik zal presenteren.

2.8.2 Epistemologisch standpunt

Elke literatuurhistoricus moet een epistemologisch standpunt innemen: zijn probleemstelling en benaderingswijze moeten duidelijk zijn. Dat er een zo scherp mogelijk gedefinieerd object moet zijn, is evident; de selectie van het materiaal is uitsluitend wetenschappelijk verantwoord bij een heldere probleemstelling. Registraties van het historiografische proces zijn noodzakelijk, willen ze tot debat van literatuurhistorici worden. Het verleden volledig trachten te beschrijven en doorgronden is het najagen van een illusie.

De literatuurhistoricus dient zijn overwegingen bij de vorm en totstandkoming van zijn literair-historische verhaal te expliciteren. Niettemin bevat zijn *verhaal* onvermijdelijk een arbitrair element. Dit wil niet zeggen dat de verhouding tussen object en verhaal volstrekt willekeurig is en dat de essentie van een verhaal ligt in het feit dat het verhaal een bepaald gezichtspunt definieert van waaruit de werkelijkheid zou moeten worden gezien, en niet in het vermogen om het verleden te beschrijven, zoals Ankersmit meent.²⁷⁰ De literatuurhisto-

267 Van den Berg 1986/87.

268 Ook het verband tussen esthetica en literatuurwetenschap zal wel niemand meer willen uitdrukken in termen als: 'een aan elke onmiddellijke belangenstreving onttogen spel der verbeelding', 'een harmonische bevrediging van alle zielsvermogens' en 'de onuitsprekelijk genotrijke zondagsstemming'.

269 Maar daaraan vooraf gaat de simpele, maar daarom niet minder juiste vaststelling, zoals Jacqueline Bel die verwoordt: 'Hoe meer literatuuroverzichten er zijn over een bepaalde periode hoe beter. De verschillende visies kunnen elkaar aanvullen, nuanceren en corrigeren' (Bel 1992: 268, verg. ook p. 201). Literatuurgeschiedschrijvingen zijn in de woorden van Corzani 'essentieellement *complémentaires*' (Corzani 1985: 57).

270 Ankersmit 1984: 187-188. Een commentaar op Ankersmits opvattingen, met verwijzing naar andere commentaren, geven Fokkema & Ibsch 1992: 71-74. Ook Ton Anbeek die zich in zoverre bij Ankersmit aansluit dat hij het literatuurhistorisch verhaal als een hypothetische constructie ziet, laat uiteindelijk het Popperiaanse begrip van falsifieerbaarheid van een theorie niet los (Anbeek 1990: 266), een begrip dat we al bij Spies (1974: 508) tegenkwamen en

ricus is wel degelijk gehouden verantwoording af te leggen van de wijze waarop zijn selectie en constructie van de feiten heeft plaatsgevonden: acceptatie van die constructie van de literaire geschiedenis zal afhangen van de mate waarin hij zich gedocumenteerd heeft en die documentatie duidelijk maakt, van de explicitering van zijn probleemstelling en de coherentie van zijn conclusies, de overtuigingskracht van zijn logica en de motivatie van zijn keuzes en oordelen, van de mate waarin andere onderzoekers zijn nieuwe constructie op onderdelen ondersteunen (en misschien ook nog, subjectiever: van de mate waarin hij in de loop der jaren enige kredietwaardigheid bij zijn publiek heeft weten op te bouwen).²⁷¹

Wanneer letterkundige geschiedenis zich niet tevreden stelt met de positivistische vergaring van gegevens, dan is de vaststelling onontkoombaar dat zoiets als een objectieve geschiedschrijving onbestaanbaar is. Deze premisse ligt aan de basis van de historische aanpak zoals die wordt voorgestaan door de postkoloniale literatuurwetenschap, evengoed als door de polysysteemtheorie en de receptietheorie. Een fundament voor mijn benadering heb ik gemeend te vinden in het filosofisch pluralisme van Proceé dat uitgaat van de onmogelijkheid om de oneindige dynamiek van interacties voor eens en altijd vast te leggen en die de kwaliteit van die interacties zoekt in de mogelijkheid om die voort te kunnen zetten. Een literatuurtheoretische pendant ervan geeft de interculturele literatuurwetenschap die zich zo scherp mogelijk rekenschap geeft van de eigen positie, de eigen achtergrond en historisch-culturele context, de eigen wijze van kennisvergaring en de mogelijke lacunes die daarin zijn opgetreden, en het eigen waardenstelsel, zo men wil: de eigen tekortkomingen in oordeelsvorming.

Om zijn object recht te doen zal de literatuurhistoricus er allereerst voor moeten waken zo goed als mogelijk de regio van het object tot uitgangspunt te nemen (*recentrage*). Een aantal termen kunnen hem daarbij dienstig zijn indien zij worden ontdaan van hun westerse connotatie: meertaligheid, multi-etniciteit, multiculturaliteit, tussenpositie, creoliteit, roots, oraliteit, verzet.

Om het subjectieve element in de waardering van auteurs, werken en verschijnselen binnen de perken te houden, geef ik waar mogelijk de Surinaamse waardering zoals die uit verschillende bronnen naar voren is te halen, vooral uit de literaire kritieken verschenen in kranten en tijdschriften, en in mindere mate uit interviews en andere bronnen. Dit is een receptie-esthetisch element dat deze literatuurgeschiedenis ondersteunt, zonder dat die daarmee tot een receptie-gerichte literatuurgeschiedenis wordt. In het laatste geval zou de receptie van verschillende werken uitputtend aan de orde moeten komen met veel aandacht voor vragen als: welke waren de artistieke uitgangspunten van de criticus, in welke sociaal-culturele context functioneerde die criticus, hoe moeten wij oordelen en uitgangspunten inschatten, welke is de beste weg om de kritieken te analyseren, kan de retorische analyse ons daarbij van dienst zijn. Al dit soort receptie-esthetische aspecten kan hier onmogelijk systematisch aan de orde worden gesteld.

waarvan het belang in alternatieve bewoordingen terecht ook bij Fokkema & Ibsch geregeld terugkeert (bijv. p. 87).

271 Met uitzondering van het laatste element herken ik dezelfde elementen bij Douwe Fokkema en Elrud Ibsch wanneer zij vaststellen dat het wetenschappelijke debat zich richt op de mogelijkheid van a) coherente verklaringen, b) de vaststelling van ervaringsgegevens en c) consensusvorming (Fokkema & Ibsch 1992: 74). Beide auteurs gaan vervolgens nog dieper in op de relatie tussen ervaringsfeit, taal, metataal en theorie, een uiteraard in laatste instantie puur filosofisch debat dat wezenlijk is voor alle vormen van wetenschapsbeoefening, maar dat dit kader ver te buiten gaat.

In het zoeken naar een hiërarchie binnen de veelsoortige relaties die een tekst intern en extern kan aangaan, lijkt me dat aan het complexe functioneren van de literatuur in Suriname recht wordt gedaan, wanneer een eerste literatuurgeschiedschrijving zich beperkt tot een *samenhangende* beschrijving van:

a) de maatschappelijke inbedding van teksten

Wie de Surinaamse literatuur leest, leest de Surinaamse geschiedenis.²⁷²

Referentiële, non-fictionele elementen spelen in bijna elke Surinaamse tekst een rol. Het loslaten van het paradigma van de maatschappelijke inbedding van de tekst, zou betekenen dat de Surinaamse letteren nauwelijks zinvol te beschrijven en interpreteren zijn. Onder maatschappelijke inbedding moet verstaan worden:

- het maatschappelijke en culturele kader waarbinnen literatuur gefunctioneerd heeft;
- in hoeverre de letteren een afspiegeling vormen van de historische omstandigheden, met name in het proces van gemeenschaps- en natievorming en in hoeverre literaire uitingen daarin een functie hebben vervuld;
- welke instituties de productie en receptie van literatuur mee hebben bepaald, en binnen welke condities dat gebeurde, kortom het functioneren van het literatuurbedrijf;
- de verhoudingen tussen het circuit van Surinaamse auteurs in Suriname en de migrant-schrijvers.

b) formele en inhoudelijke aspecten van teksten: ook deze worden gezien in het licht van hoe tradities het proces van gemeenschaps- en natievorming hebben bepaald.

Binnen deze benadering wordt getracht een dialectisch evenwicht te vinden tussen een onderzoek naar de ontwikkeling van externe factoren die literatuur als communicatief verschijnsel mee hebben bepaald, en de interne ontwikkelingen van literatuur beschouwd als esthetisch fenomeen.²⁷³ Essentieel lijkt mij de notie dat de hier voorgestelde samenhangende beschrijving, ook al expliciteert zij haar epistemologische uitgangspunt, is opgebouwd als een **pluriform samenstel van elementen**. Wie de beschrijving uiteenrafelt ontwaart informatie-eenheden uit heuristische, linguïstische, tekstimmanente, contextualiserende, intertekstuele, empirisch-functionalistische en biografische bron.²⁷⁴ Die informatie-eenheden tezamen genomen definiëren de teksten als unieke esthetische objecten. Het is het geheel van die objecten dat het hart vormt van de literatuurgeschiedenis. Door inductie van die beschrijvingen, construeert de literatuurhistoricus een algemeen Patroon (de grote lijnen van de literatuurgeschiedenis). Individuele artiest en collectieve verbeelding vinden zo hierin hun plaats.

Ik verwerp dus de opvatting van Fokkema en Ibsch: 'Met alle respect voor het eenmalige en in principe onherhaalbare historische proces dat door de coördinaten van tijd en ruimte is gefixeerd, moet worden opgemerkt dat in de historische analyse de constatering van uniciteit een doodoener is'.²⁷⁵ Natuurlijk bestaat de geschiedwetenschap 'bij de gratie van generalisatie, de vaststelling van overeenkomsten en verschillen tussen historische

272 Van Kempen 1987b: 101, 99-111; Van Kempen 1989b: 61-94.

273 Arnold 1994: 6.

274 Ook de gezaghebbende editie- en teksttheoreticus Jerome McGann ziet in de historische literatuurwetenschap een samengaan van empirie en hermeneutica, waarin tekstimmanente benaderingen evengoed een plaats vinden als bibliografische (McGann 1985: 16-17).

275 Fokkema & Ibsch 1992: 79.

gebeurtenissen', maar die vaststelling van overeenkomsten en verschillen is niet de eerste stap: ze kan pas gedaan worden, wanneer een zo scherp mogelijk afgebakende beschrijving van het historische object heeft plaatsgevonden, en de scherpste afbakening is die afbakening die slechts voor dat ene, unieke empirische feit geldt en voor geen enkel ander. Wie er niet in slaagt een scherpe karakteristiek van een afzonderlijke tekst, of een oeuvre te geven, respecteert de tekst als uniek kunstwerk niet, en moet bovendien ook niet in staat geacht worden generaliserende operaties op het corpus uit te voeren.

Het zal duidelijk zijn dat biografisch getinte auteursportretten in een opzet als de hier voorgestelde geen plaats vinden. Maar samenhangende beschrijvingen van individuele oeuvres (met enige aandacht voor het biografische element) worden niet veronachtzaamd. Immers: de wijze waarop auteurs zich ontwikkelen geeft evenzeer - en in sommige gevallen zelfs heel wat méér - belangwekkende informatie over de historische werkelijkheid, dan bijvoorbeeld de poëtica's van tijdschriften (die in de Surinaamse situatie nogal mager zijn). Ik geloof dat in veel recente wijzen van benadering van de literatuurgeschiedenis te zeer wordt onderschat dat de beschouwing van individuele oeuvres, bijzonder noodzakelijke dieptepeilingen kan opleveren die in de grote, synthetische lijnen van systeemtheoretische modellen nooit bereikt kunnen worden. Zoals Baur terecht opmerkt: 'Het biographische moment is voor den geschiedschrijver *der nationale literatuur* een onmisbaar analytisch gegeven: de levensgeschiedenis van de dichters immers en de veelal eng daarmee verbonden wordingsgeschiedenis van de werken, vertoonen samenhangen die de innig vervlochten menigvuldigheid - l'eterno fluire di tutto - van het letterkundig leven helpen verklaren'.²⁷⁶ Deze opvatting staat haaks op de tendens om de auteur te zien als 'the site where the collective subject manifests itself'.²⁷⁷ Hoe gruwelijk mij deze woorden ook in de oren klinken, geheel onwaar is de observatie misschien niet. Maar ik geloof eerlijk gezegd dat die toch eerder berust op een mechanistische constructie van literatuurtheoretici, dan op de zoveel complexere empirie.

Niet onbelangrijk is het nog om op te merken dat in dit beschrijvingsmodel primair gekeken wordt naar de omgeving waarin die literatuur functioneert: Suriname. In tweede instantie kan - vanzelfsprekend slechts zeer schetsmatig - aan een internationaal kader aandacht worden geschonken, want:

Research in the field of national literature requires fitting them into a larger whole to illustrate the relationships between the literature in question and other literatures within the same of other cultures. [...] The two perspectives - the national and the international - are indispensable because they are complementary in all literary history: national literatures influence and shape one another on the international level.²⁷⁸

Het internationale kader kan zich concentrisch uitbreiden naar allereerst het Caraïbisch gebied en vervolgens de landen van herkomst van de verschillende Surinaamse bevolkingsgroepen, voorzover dit waardevolle comparatistische elementen oplevert.²⁷⁹ Het spreekt

276 Baur 1939: LXXV.

277 Dash 1988: 113.

278 Schipper 1989a: 23 & 49.

279 Deze comparatistische uitbreiding houdt nog niet automatisch in dat er altijd nauwe betrekkingen zijn geweest tussen de verschillende Caraïbische regio. Wie de Spaanse en de Franse helft van *A history of literature in the Caribbean* (1994) van Arnold e.a. bekijkt, zal het opvallen dat geen van de auteurs die over de Spaanstalige letteren een bijdrage leverden

voor zich dat de literatuur van de voormalige kolonisator Nederland met regelmaat in beeld komt.

Met deze benadering sluit ik aan bij het pleidooi dat vanuit verschillende hoeken is gehouden om de literaire geschiedenis, minstens gedeeltelijk, te plaatsen in de context van de cultuurgeschiedenis.²⁸⁰ Onderzoek naar de inbedding van de tekst in zijn sociale omgeving laat meer licht op het literaire object schijnen. Maar laten we toch vooral nooit de tekst uit het oog verliezen. De stelling 'Wie de Surinaamse literatuur leest, leest de Surinaamse geschiedenis' blijft onverkort van kracht, maar daaruit moet niet de verkeerde conclusie worden getrokken. Wie de Surinaamse geschiedenis wil reconstrueren, kan beter een aantal jaargangen van een krant doornemen, dan een stapel literaire boeken. Literatuur is de spiegel die aan de maatschappij wordt voorgehouden, maar het is een spiegel die tekent en vertekent. Maar juist ook die vertekeningen zijn interessant: hoe komen die tot stand, met welke middelen wordt het beeld opgeroepen?

Zo wordt de tekst met zijn intrinsieke wetmatigheden vanzelfsprekend in verband gebracht met andere teksten, en met de lezers. Daarbij moet de receptie van Surinaams literair werk ter sprake komen om zicht te krijgen op door Surinamers gehanteerde literaire concepten, niet als een zelfstandig receptie-onderzoek.

Een literatuur als de Surinaamse bevindt zich nog volop in een stadium van groei in die zin dat zij, voorzover zij geschreven is, nog jong is, en dat die geschreven letterkunde altijd sterk heeft aangeleund bij literaturen van elders. Zij is haar eigen potentialiteiten nog volop aan het verkennen en ontplooien. De facto is de Surinaamse letterkunde vanaf het moment dat Europese slavenhouders West-Afrikanen als slaven gingen importeren een letterkunde-in-wording geweest, een literatuur op weg naar een zelfbeeld dat met de komst van telkens nieuwe groepen, eerst chinezen, vervolgens hindostanen, libanezen, dan javanen, steeds opnieuw geijkt moest worden. Wie ben ik, wie zijn wij, dat zijn de centrale vragen geweest die vanaf de tijd van de klaagliederen uit de slaventijd altijd zijn teruggekeerd. Elke literatuur, elke literaire uiting heeft identiteitsbepalende waarde, maar in de Surinaamse literatuur is de identiteitsvraag uitzonderlijk vaak *expliciet* aan de orde gesteld en bovendien is die problematiek in de meeste gevallen niet gericht geweest op het individueel eigene, maar op het *collectief eigene*. In de aanloopjaren naar de onafhankelijkheid ging het niet om wat de ene Surinamer onderscheidt van de andere, maar om wat de Surinamers gezamenlijk bezitten en wat hen onderscheidt van niet-Surinamers. Door reflectie binnen de literatuurkritiek en de literatuurgeschiedschrijving kan een bijdrage worden geleverd aan de afbakening van wat die *eigenheid* inhoudt. De moeilijkheid zal zitten in een weergave van dat normenstelsel als een geheel van intrinsieke waarden, dus niet - of zo weinig mogelijk - contrastief beschreven

ook over de Franstalige schrijven, en omgekeerd. Universalisten zijn blijkbaar schaars. Maar opmerkelijker nog is het beeld dat oprijst bij het doornemen van het personenregister: praktisch alle opgenomen auteurs treden enkel in één van de twee delen op. De onderlinge betrekkingen tussen de twee literaire werelden waren blijkbaar niet van zo'n essentiële betekenis, dat die voor de afzonderlijke beschrijvingen onmisbaar waren. Het beeld van het Caraïbisch gebied als een eilandenrijk in meer dan geografische zin wordt daardoor versterkt.

280 Corzani 1985: 52; Van den Berg 1986/7; Arnold 1994: 3-6, 309-314; Ruiters & Smulders 1996.

ten opzichte van normen van elders.²⁸¹

Met dat vertrekpunt kan de vraag hoe Surinamers tegen de westerse literatuur aankijken (en tegen de zogenaamde 'verwesterde Surinamers' als Albert Helman) interessante resultaten opleveren, ook weer in retrograde zin: om het zicht op die eigen normen te verhelderen. De geschiedschrijver van de Surinaamse letteren zou zijn werk niet goed doen, als hij niet ook de eigen hiërarchie van Surinaamse waarden tot uitdrukking liet komen in de kwantitatieve aandacht voor bepaalde schrijvers en werken.

Nu behoeft het begrip 'identiteit' absoluut concretisering, hier niet bedoeld als vraagstelling naar wat die Caraïbische of Surinaamse identiteit nu precies is, maar wel: in welk samenspel van krachten verkrijgt zij scherpe trekken? Natuurlijk is de identiteitsproblematiek niet los te zien van het historische proces van kolonisatie/dekolonisatie, het bereiken van staatkundige soevereiniteit en ontworteling aan cultureel, economisch en politiek imperialisme. Theo D'haen heeft gesuggereerd om de term 'postkoloniale literatuur' ook te hanteren 'om al die literaturen te benoemen die wél in het Nederlands zijn geschreven, maar die we niet, of niet langer, kunnen rekenen tot de "Nederlandse" literatuur'.²⁸² Voor D'haens suggestie is veel te zeggen als het gaat om dat deel van de Surinaamse literatuur dat rechtstreeks reageert op de koloniale situatie, of waarvan moeilijk een karakterisering kan worden gegeven zonder het kolonialisme daarbij te betrekken. Het instrumentarium dat binnen de postkoloniale literatuurwetenschap is ontwikkeld, geeft zeker houvast om een aantal distinctieve verschijnselen te traceren. Daarom heb ik een aantal van die concepten gehanteerd op het micro-niveau van literaire analyse, bijvoorbeeld om de doorwerking van de orale cultuur in geschreven literatuur te demonstreren.

Zo stelt deze literatuurgeschiedschrijving van Suriname zich ten doel de tradities van al die literaire vormen, instituties en literatuuropvattingen²⁸³ te beschrijven, die hebben bijgedragen tot de eigenheid van de Surinaamse letterkunde. Hiermee is gegeven dat alle literatuur die koloniaal of postkoloniaal kan worden genoemd en die gerekend wordt tot de letterkunde van de Republiek der Verenigde Nederlanden of Nederland, hier behandeld wordt voorzover zij binnen het Surinaamse literatuurbedrijf tot stand is gekomen, of binnen het literaire circuit van Suriname heeft gefunctioneerd omdat ze het literaire debat mee heeft bepaald (en zo dus ook direct of indirect mee vorm heeft gegeven aan *nationale identiteit*).

Tenslotte: voor de Surinaamse geschiedschrijving bevatten Steinmetz' kanttekeningen over contingentie - aangehaald in § 2.2 - veel behartenswaardigs. Van groepsvorming en van een duidelijk definieerbaar geheel van stromingen is in Suriname maar in zeer beperkte mate sprake geweest. Niettemin is het tot op zekere hoogte mogelijk om de toevallige verschijnselen een verklarend kader te geven. Aan continuïteit (die tot op zekere hoogte altijd de constructie is van de geschiedschrijver) kan dan evenzeer recht worden gedaan als aan het

281 Voor de Surinaamse situatie heb ik eerder vanuit interculturele premissen, zij het vanuit een minder complex samenstel van factoren, een voorstel gedaan voor een model van oordeelsvorming waarin nationale en supranationale elementen tot hun recht kunnen komen (Van Kempen 1987b: 77-90).

282 D'haen 1990: 8.

283 Onder literaturopvatting versta ik wat Oversteegen heeft gedefinieerd als: 'Een literaturopvatting is de beschrijving van de denkbeelden van een (groep) auteur(s) of een (groep) lezer(s) omtrent aard en functie van de literatuur, uitgebreid met een beschrijving van de strategieën als deze een programmatisch karakter hebben.' (Oversteegen 1982: 66).

toevalselement.

2.8.3 Vraagstellingen

Vragen die tot de hierboven geformuleerde samenhangende beschrijving kunnen leiden zijn:

- welke werken binnen de Surinaamse literatuur zijn uitdrukking geweest van een impliciet of expliciet zoeken naar nationale identiteit en in welke motieven tekent zich dat af?
- in welke werken is de Surinaamse literatuur uitdrukking geweest van groeps- en cultuurgebonden gedachtegoed en via welke werken heeft zich de ontwikkeling voltrokken naar een nationaal Surinaams bewustzijn?
- van welke vormentaal hebben de auteurs zich hierbij bediend, en welke werken hebben significante betekenis daarin gehad?
- in hoeverre is die vormentaal beïnvloed geweest door orale, koloniale, westerse en niet-westerse tradities?

Deze vragen zullen worden gesteld bij teksten uit drie corpora die in § 2.7 zijn afgebakend:

- I. Koloniale literatuur
- II. Literatuur in Suriname (orale en geschreven literatuur)
- III. Surinaamse literatuur in de diaspora.

3. Een model voor literatuurgeschiedschrijving

3.1 Uitgangspunten

Recapitulerend zijn de voornaamste premissen voor dit model de volgende:

1. Literatuur is het totale corpus van teksten en andere communicatieve uitingen (interacties) die een functie van literariteit vervullen. Deze literatuur vormt een continuüm die door de literatuurwetenschap wordt geordend tot verschillende corpora. Als literatuur gezien wordt als een continuüm, dan houdt dat in dat elke ordening tot op zekere hoogte accidenteel is en dat geen enkel literair werk geclaimd kan worden als *uitsluitend* te behoren tot één afgebakend corpus. Een indeling bijvoorbeeld naar nationale literaturen is een perceptuele indeling die meer met zienswijze dan met ontologische realia te maken heeft (een indeling waarvan het mythische karakter overigens niet betekent dat die zinloos zou zijn).
2. Het aantal benaderingswijzen van een literatuur en haar geschiedenis is in principe oneindig.
3. Binnen deze benaderingswijzen is axiologisch geen hiërarchie aan te wijzen, ze zijn principieel gelijkwaardig.
4. Een classificatie van benaderingswijzen volgens de driedeling tekstuele benadering (van de tekst zelf), intertekstuele benadering (een tekst in zijn wisselwerking met het weefsel van omliggende teksten) en contextuele benadering (de tekst geplaatst binnen het literatuurbedrijf, de maatschappelijke context enz.) is voor de literatuurhistorische activiteit zinvol, maar de resultaten ervan kunnen principieel niet hiërarchisch geordend worden.
5. Tussen de verschillende benaderingswijzen zullen altijd relaties kunnen worden getraceerd, al was het maar omdat ze hetzelfde corpus tot object nemen; in principe is het aantal relaties oneindig en ze kunnen van zeer divers karakter zijn: afhankelijkheid, invloed, contrast, ontwikkeling enz.
6. De resultaten van reeksen van deze relaties kunnen in synthetische verbanden worden samengebracht (syntagmatische relaties) en leveren zo de elementen voor het literair-historische verhaal; via generalisatie kan daaruit een synthetisch verband op een algemener plan worden geconstrueerd; in de verwerking van onderzoeksresultaten zit dus wel een hiërarchie naar generalisatieniveau.
7. Onderzoeksresultaten kunnen in een presentabele vorm worden gegoten: het verhaal. Het literair-historische verhaal is een selectieve representatie van het verleden. Het exacte punt waarop de ordening van onderzoeksresultaten tot verhaal geschiedt, onttrekt zich aan de waarneming van de literatuurhistoricus; derhalve zal elke literatuurhistoricus zijn eigen verhaal vertellen. De onontkoombare arbitrariteit van het verhaal wordt echter ingeperkt door het expliciteren van vraagstellingen, heuristiek en benaderingswijze.
8. Het geheel van benaderingswijzen met hun onderlinge relaties en de verhalen die daaruit gesynthetiseerd (geconstrueerd) worden vormt de literatuurgeschiedenis.
9. Literatuurgeschiedenis is een procesmatig begrip; het proces kan zijn neerslag vinden in schriftelijke (of andere) registraties die per definitie niet anders dan lacuneus kunnen zijn, omdat ze gebonden zijn aan hun beperkingen van tijd, ruimte, selectie en persoonlijkheid van de geschiedschrijver, en omdat ze bovendien tot een synthese (constructie) zijn gebracht in een verhaal; zelfs de weergave van de actuele stand van zaken op het internet en in gespecialiseerde

databanken doet geen recht aan het procesmatige karakter van de literatuurgeschiedenis.

10. Het zou epistemologisch onjuist zijn registraties van het proces van literatuurhistorie (het verhaal) anders te beschouwen dan als lapidaire uitdrukkingen van de benadering(en) van een oneindig gecompliceerd object. Omdat literatuurgeschiedenis een procesmatig gegeven is, is ook de toetsing van het literair-historische verhaal een continu proces: is de reductie en constructie van de literair-historische data zo adequaat mogelijk gebeurd?

Uit dit alles volgt dat het schrijven van *de* literatuurgeschiedenis onmogelijk is en dat het aanbeveling verdient te allen tijde bij registraties van het literatuurhistorische proces te spreken van *een* literatuurgeschiedenis (al zou 'een verhaal van de literatuurgeschiedenis' exacter zijn, maar dat klinkt zo stroef).

3.2 Het model

Uitgaande van het voorgaande kan literatuurgeschiedenis worden weergegeven in een driedimensionale voorstelling, dat in zoverre ontoereikend is dat het de procesmatige kant van literatuurgeschiedenis nooit adequaat kan uitdrukken.²⁸⁴ Aansluitend bij wat eerder gezegd werd over de status van het verhaal, brengt dit model de drie activiteiten van literatuurgeschiedschrijving in beeld: het ontdoet een aantal historische feiten van hun concrete omgeving en brengt die in een hogere samenhang; het wijst die feiten een plaats aan in de geschiedenis; het brengt de elementen samen in een narratieve structuur.

Een literaire tekst is opgebouwd uit vier zeer nauw met elkaar samenhangende elementen: taal, stijl, structuur en inhoud. Deze elementen zijn oneindig te combineren tot nieuwe teksten. Een correcte analyse van deze vier elementen geeft de literatuurhistorische beschrijving identificerende kracht: de beschrijving identificeert deze tekst - en geen andere - als een uniek kunstwerk. De vier genoemde elementen behoren tot de kern van de *identificerende beschrijving*. Alle andere factoren die de literatuurgeschiedschrijving ook kan (en vaak: *moet*) beschrijven, zijn contextueel. Ze behoren tot de input of output, maar niet tot de eigenlijke tekst: literaire verwantschap, groepsvorming, de receptie van het werk, de cultuurhistorische omgeving waarbinnen een tekst wordt geconcipieerd, het literatuurbedrijf dat een tekst mogelijk maakt enz.

Het model bestaat uit de volgende elementen:

a. De verschillende benaderingswijzen (vanuit verschillende paradigmatische standpunten) van een object uit de literatuurgeschiedenis kunnen worden voorgesteld als **lagen**: één en hetzelfde object - bijvoorbeeld het oeuvre van een auteur - wordt biografisch benaderd, sociologisch, structuralistisch enz. Deze lagen bevinden zich boven elkaar en overlappen elkaar ten dele. In die lagen kan een pragmatische ordening worden aangebracht, maar die ordening is nooit hiërarchisch; vorm en grootte van de lagen doen er in principe niet toe (zie FIG. 1).

284 Het kan niet genoeg benadrukt worden: 'een model is per definitie een selectieve vereenvoudiging waarvan de structuur bepaald wordt door een subjectieve vraag, een relevant geachte probleemstelling [...] Een model is derhalve *nooit* genuanceerd genoeg om de concrete tekst volledig recht te doen.' (Fokkema & Ibsch 1992: 66-67)

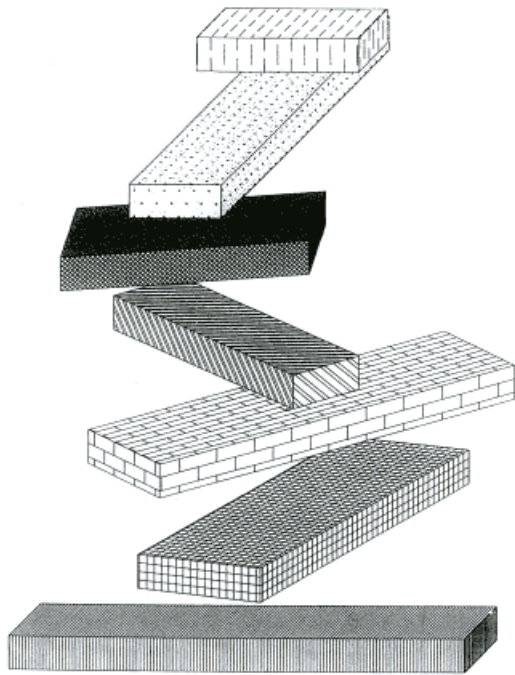

FIG. 1 Lagen

b. Door een aantal van de onderzoeksresultaten die de verschillende benaderingswijzen opleveren, bij elkaar te brengen, ontstaat een reeks van kenmerken van een complex literair object: de kenmerken van het gehele oeuvre van een auteur, of de geschiedenis en het functioneren van een gezelschap. Deze reeks van kenmerken noem ik het **Profiel**: ketens van eigenschappen die tezamen dat complexe literaire object definiëren als een uniek verschijnsel. In het model is zo'n Profiel voorgesteld als een peilstok die verticaal dwars door alle horizontale lagen heen wordt gestoken en waarop elke laag dan zijn eigen 'materiaal' afzet, zodat een 'ladder met sporten' ontstaat (zie FIG. 2 en 3). Elk Profiel heeft dus betrekking op een samengesteld organisme. Bij de verzameling teksten die tezamen een oeuvre uitmaken is het Profiel opgebouwd uit de vier genoemde identificerende elementen taal, stijl, structuur en inhoud, plus contextuele elementen als verwantschap, receptie etc. Bij de geschiedenis van een toneelgezelschap is het Profiel opgebouwd uit een samenstel van factoren als repertoirekeuze, bezetting, maatschappelijke invloed enz.

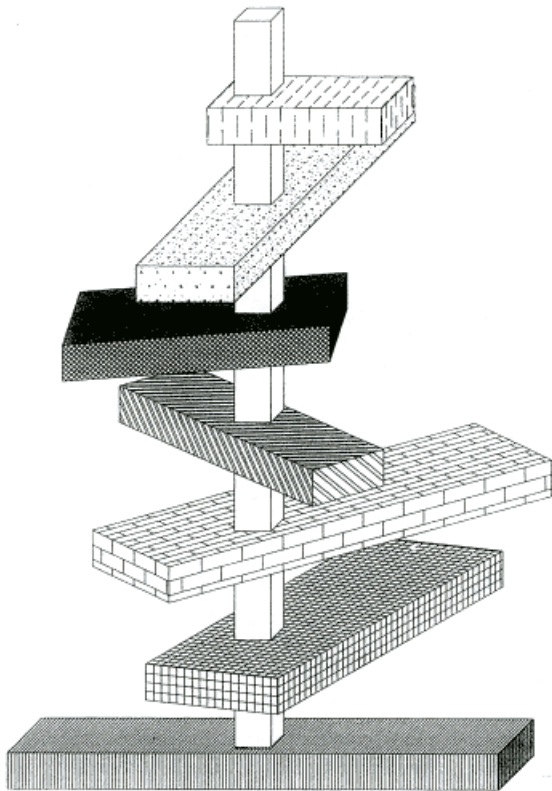

FIG. 2 Ontstaan van een Profiel

FIG. 3 Profiel

Voor alle duidelijkheid: een Profiel moet scherp onderscheiden worden van een literatuurhistorische benadering, het is dus niet bijvoorbeeld een receptie-esthetische of systeem-theoretische analyse, maar de optelsom van de resultaten van die analyses.

c. Het materiaal dat in de Profielen is samengebracht, kan de literatuurhistoricus tot een algemener verhaal synthetiseren (bewegingen, tijdspportret): het **Patroon**. Anders gezegd: via de 'ladders' van de Profielen klimmen we hoger tot het Patroon - in de praktijk van de geschiedschrijving is dit de broodtekst of de hoofdtekst van het boek (zie FIG. 4).

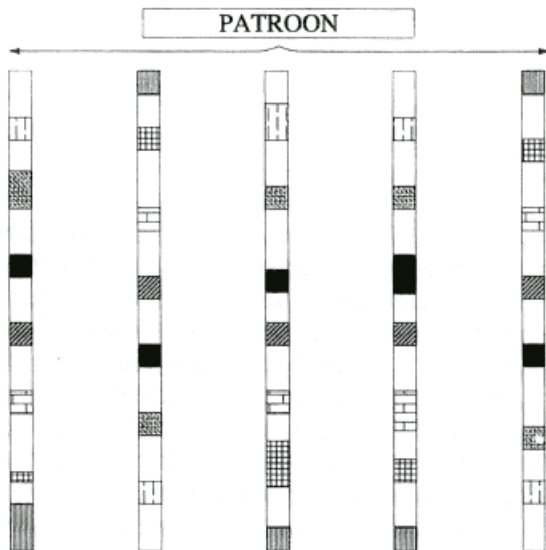

FIG. 4 Patroon

d. Het is mogelijk om één element van een Profiel uit te werken, of ook één relatie tussen twee lagen uit te werken (bijvoorbeeld: er is een laag structurele analyse van orale literatuur en een laag structurele analyse van geschreven proza; die twee kunnen met elkaar in verband worden gebracht door te traceren hoe de wetten van de orale literatuur de opbouw van een prozatekst hebben beïnvloed; het belang van het leggen van zo'n relatie tussen twee lagen is dat hier een detailstudie plaatsvindt die exemplarisch zou kunnen heten voor een bepaald letterkundig fenomeen). Zo'n nadere uitwerking van een bepaald element resulteert in een **Close-up** (in het model: één sport van de ladder van een Profiel). Het resultaat is dan geen unieke reeks van kenmerken van een grotere entiteit (gezelschap, oeuvre), maar is een bouwsteen, een element van die reeks (en het spreekt vanzelf dat elke Close-up zelf weer opgebouwd kan zijn uit een groot aantal kleinere elementen). Een aantal van deze detailstudies levert dus wezenlijke informatie op voor het Profiel. Schematisch voorgesteld:

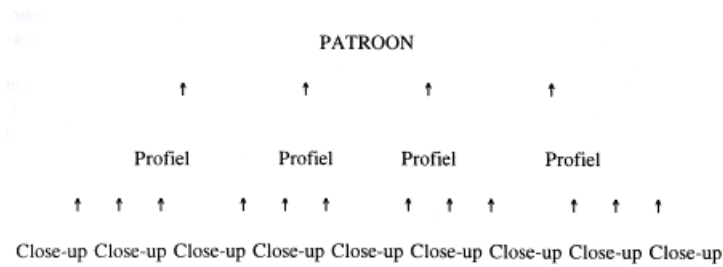

FIG. 5. Opbouw van het Patroon

Samengevat: literatuurgeschiedschrijving is het resultaat van paradigmatische benaderingen (lagen) die het materiaal aandragen voor de opbouw van **Profielen**, reeksen van eigenschappen die samengestelde literaire fenomenen ontologisch, hermeneutisch en empirisch-functionalistisch definiëren. Profielen zijn opgebouwd uit materiaal dat vanuit verschillende benaderingen wordt verkregen; elk van die bouwstenen kan in een **Close-up** nader worden bekeken. De literatuur zoals zich die aan ons in ongeordende vorm voordoet, verkrijgt een geordend **Patroon** door generaliserende operaties uit te voeren op de Profielen.

Het materiaal van Close-ups, Profielen en Patroon wordt gepresenteerd in een narratieve vorm: het **verhaal**. De exacte transformatie van het materiaal in een narratieve structuur kan nooit bekend zijn. Al is het in theorie exacter om te spreken van het 'het verhaal van het Patroon', 'het verhaal van het Profiel' en 'het verhaal van de Close-up', om praktische redenen is het aangeraden in de literatuurgeschiedenis 'het verhaal van' eenvoudig weg te laten. Uitgaande van de wetten van efficiëntie en inzichtelijkheid, lijkt het mij in de praktijk zelfs onnodig voortdurend de term 'Patroon' op te nemen in de literatuurgeschiedenis: het gaat hier immers om de broodtekst, de tekst van de literatuurgeschiedenis die zich typografisch voor de lezer aandient als de belangrijkste, klaar onderscheiden van Profielen en Close-ups.

3.3 Het model toegespitst op de Surinaamse literatuurgeschiedschrijving

3.3.1 Uitgangspunten

In hoofdstuk 2 zijn diverse epistemologische en praktische zaken aan de orde gekomen. Vanuit de daar verwoorde overwegingen is in § 2.8.2 geformuleerd vanuit welk epistemologisch standpunt de Surinaamse literatuur historisch zal worden beschreven, en in § 2.8.3 welke vraagstellingen dat oproept. We zullen hier bekijken hoe die benadering vorm krijgt in termen van het boven beschreven model.

Het **Patroon** wordt in deze literatuurgeschiedenis van Suriname geordend volgens tradities, waarbij significatieve momenten binnen die tradities de markeerpunten vormen voor de chronologische ordening in periodes. De presentatie van het Patroon kan per periode worden aangepast op basis van de resultaten van Profielen en Close-ups. Alle delen zijn opgebouwd uit een aantal vaste elementen (enkele ervan zijn in sommige periodes weggelaten bij gebrek aan relevantie of beschikbaar materiaal):

Het inleidende eerste hoofdstuk is telkens opgezet als contextualisering van de teksten uit de periode. Het valt uiteen in zes paragrafen: 1.1 een aanduiding van de voornaamste politieke, sociale en economische ontwikkelingen, 1.2 de belangrijkste demografische verschuivingen en daarbij behorende onderlinge verhoudingen, 1.3 de culturele oriëntatie en organisatie, 1.4 taalpolitiek en onderwijs, 1.5 de ontwikkelingen op het gebied van kunst en vermaak en 1.6 de ontwikkelingen die zich voordeden onder Surinaamse migranten in Nederland.

De volgende hoofdstukken schetsen op empirisch-functionalistische wijze het literatuurbedrijf van de periode, achtereenvolgens: 2. drukkerijen en uitgeverijen, 3. boek en boekhandel, 4. bibliotheken, 5. kranten en periodieken, 6. leespubliek en leesverenigingen. 7. schrijversorganisatie en 8. literaire prijzen.

In hoofdstuk 9 wordt het toneelwezen uitvoerig behandeld (het waarom hiervan wordt uiteengezet in de algemene inleiding in deel I). Achtereenvolgens komen aan de orde: 9.1 gezelschappen en theaters, 9.2 het theaterpubliek, 9.3 toneelprijzen, 9.4 repertoire (met hier een onderverdeling naar verschillende theatervormen en bevolkingsgroepen), 9.5 het hoorspel, 9.6 het cabaret, 9.7 toneelkritiek en 9.8 Surinaams toneel in Nederland.

In hoofdstuk 10 staat het tekstuele materiaal centraal, veelal in de grote onderverdeling van teksten in Suriname en teksten in Nederland en daarbinnen dan weer onderverdelingen naar taal- en cultuurgroepen. In paragraaf 10.3 komt de jeugdliteratuur in hoofdlijnen aan bod. Paragraaf 10.4 bespreekt literatuurkritiek en literatuurstudie; overwogen is of de behandeling hiervan niet nauwer zou aansluiten bij de bespreking van het literatuurbedrijf (de literatuurkritiek bijvoorbeeld bij de kranten en periodieken), maar daar kleven enorme praktische bezwaren aan, omdat voortdurend zou moeten worden verwezen naar teksten die pas later aan de orde worden gesteld. De lezer krijgt nu veel meer inzicht in de algemene tendensen van literatuurkritiek en literatuurstudie, doordat de teksten al zijn behandeld en voorzien van korte receptie-historische observaties.

Bij het opstellen van de **Profielen** voor deze Surinaamse literatuurgeschiedenis hebben de volgende overwegingen meegeteld:

- a) Er wordt gefocust op die oeuvres die significante verschuivingen in het beeld van de Surinaamse literatuur hebben teweeggebracht: verschuivingen in de vormtaal, in de poëtica, in het literaire discours, in de verbeelding *tout court*.
- b) Analyse van een significant werk wordt verkozen boven een eindeloze herhaling van gelijkaardige paraferalia. Binnen elk Profiel zal hooguit één Close-up in extenso worden uitgewerkt; belangwekkende resultaten van eerder verricht detail-onderzoek, zullen kernachtig worden samengevat.
- c) Biografisch en primair bibliografisch feitenmateriaal zal tot een functioneel minimum beperkt blijven, dat wil zeggen dat essentialia vermeld worden, plus die gegevens die voor een goed begrip van het verhaal noodzakelijk zijn; voor verdere informatie worden bibliografische referenties verschaft.

Zo wordt uit de volgende *lagen* (benaderingswijzen van literatuur) informatie samengebracht voor de Profielen:

Biografische laag: elementaire biografische gegevens terzake afkomst, ouderlijk milieu, opleiding, evt. migratie, werkactiviteiten, literaire activiteiten, bekroningen.

Heuristische laag: bronnen, bibliografische verwijzingen.

Tekstgerichte laag: kenmerken en ontwikkeling van de tekst die tezamen de tekstpoëtica opleveren, te onderscheiden in vier onderling nauw samenhangende lagen:

- linguïstische laag: taal, taalvariant, taalgebruik, taalpolitieke opvattingen, de vertaling van niet-westerse begrippen;
- stilistische laag: syntaxis, tropen, metaforen;
- structurele laag: compositie, narratologische techniek;
- inhoudelijke laag: thematiek, motiefonderzoek, symboliek.

Intertekstuele laag: invloed, herschrijving, verwantschap, verwijzingen.

Functionalistische laag: productie van het werk.

Receptie-esthetische laag: ontvangst van het werk.

Het spreekt voor zich dat in deze Profielen met regelmaat wordt teruggegrepen op de algemene contextualiserende en empirisch-functionalistische inleidende hoofdstukken van elke periode.

Op het niveau van **Close-ups** kunnen antwoorden geformuleerd worden op synchrone vraagstellingen uit de postkoloniale en interculturele literatuurwetenschap: de plantageverbeelding uit de koloniale periode, de koningsliederen als expressie van de verhouding tot het zgn. 'moederland', instrumenten van cultuurpolitiek, de invloed van missie- en zendingsliteratuur, de Caliban-problematiek, sporen van Black Movement en Négritude, herlezing en herwaardering, 'nationale' literatuur, de invloed van de traditie op de geschreven literatuur, de creatie van een nieuwe literaire taal, de geboorte van een nieuwe traditie, modernisme en intertekstualiteit, taalcreolisering.

3.3.2 Het literatuurhistorische verhaal: vorm en typografie

Pragmatische overwegingen waardoor ik mij heb laten leiden in mijn keuzes om tot een verhaal van Surinaamse literatuurgeschiedschrijving te komen, zijn de volgende:

1. De hier ondernomen literatuurgeschiedenis wordt gepresenteerd als *boek*. Dit lijkt nogal evident, maar het brengt grote beperkingen met zich mee in de presentatie van de stof en de toegankelijkheid voor de gebruiker. Die beperkingen worden gauw duidelijk bij een vergelijking met de mogelijkheden van een presentatie als *hypertext* die ik overwogen heb te hanteren.²⁸⁵ Ik heb van die mogelijkheid echter afgezien, om de eenvoudige, praktische reden dat de boekvorm nog steeds een gemakkelijker toegankelijk medium is, zeker ook voorlopig nog in Suriname.

285 Luc Herman 1998 definieert hypertext als 'een elektronische vorm van informatiemanagement, waarbij gegevens worden opgeslagen in een netwerk dat een potentieel oneindig aantal knooppunten op een in theorie even onbeperkt aantal manieren met elkaar verbindt. [...] De knopen in het netwerk [...] zijn de *nodes*, de verbindingen zijn de *links*. Naast talige tekst kunnen de *nodes* ook grafische voorstellingen, geluids- en videoclips zijn of bevatten'. De betekenis van digitalisering voor de teksteditie geeft Meder 1997 goed aan. Voor Latijns-Amerika bied hypertext grote mogelijkheden, aldus Valdés & Valdés 1995.

2. Uit het bovenstaande volgt dat het aantal door mij te beschrijven Profielen en Close-ups beperkt moet blijven, wil de totale structuur niet te diffuus worden. Bij de Profielen heb ik er daarom voor gekozen uitsluitend oeuvres uit te werken, en organisaties (genootschappen, toneelgroepen). Bovendien zijn omwille van de samenhangende beschrijving van een oeuvre, ook werken die in een latere periode verschenen binnen het desbetreffende Profiel behandeld. Hetzelfde geldt mutatis mutandis voor de activiteiten van organisaties.
3. Elk corpus vraagt om zijn eigen, specifieke benadering, die uiteraard mede afhankelijk is van de gestelde vragen. Uit de *aard* van de Caraïbische literatuur volgt de keuze voor een benaderingswijze zoals uiteengezet in § 2.8.
4. Structuur en presentatie van de literatuurgeschiedschrijving zullen helder moeten blijven; daar zorgt de selectie van elementen van het model voor, maar vanzelfsprekend ook de typografische verzorging van de tekst, en, met het oog op een zo ruim mogelijk publiek, de leesbaarheid van het verhaal. Voor de lezer die zich snel wil oriënteren gaat aan elke periode een korte, typografisch opvallend neergezette synopsis vooraf, waarin enkel de grote lijnen worden gegeven. Elke periode eindigt bovendien met een concluderende paragraaf, waarin de hoofdlijnen nogmaals worden samengetrokken. Synopsis en concluderende paragrafen hebben weinig zin in het deel over de orale literatuur en zijn daar dan ook weggelaten.
5. De hier ondernomen Surinaamse literatuurgeschiedschrijving is de eerste in zijn soort. Dat stelt bijzondere eisen aan wat er wel en niet aan de orde wordt gesteld. Het zou van arrogantie getuigen om voorbij te gaan aan de verwachtingen die gebruikers ten aanzien van dit boek koesteren, ook zij die in het geheel niet in de materie zijn ingevoerd. Er zullen historische, literair-historische en cultureel-antropologische data vermeld dienen te worden, die voor ingewijden allang bekend zijn. Het is niet onmogelijk dat een bepaalde Close-up te ver voert voor de lezer die informatie-in-den-brede zoekt.
6. Omwille van het feit dat het om een eerste Surinaamse literatuurgeschiedschrijving gaat, èn omwille van de toch al grote heterogeniteit van de Surinaamse literatuur, zijn alle resultaten die de Close-ups en Profielen opleveren zo veel mogelijk chronologisch gerangschikt.

Een persoonlijk woord tot slot

Aan het eind gekomen van een exposé waarvan de bergpaden soms wel erg ver van de Surinaamse literatuurgeschiedenis leken te voeren, is het misschien goed in het kort aan te geven waar mijn betrokkenheid bij de Surinaamse literatuur vandaan komt.

Toen ik in 1982 in Nijmegen afstudeerde was er weinig dat vooruitwees op wat kort daarna zou beginnen. Ik had Nederlandse taal- en letterkunde gestudeerd en een jaar geschiedenis. In het begin van de zomer van 1983 solliciteerde ik op een leraarsbetrekking in Suriname en nauwelijks twee maanden later zette ik voet op Surinaamse bodem. Om eerlijk te zijn wist ik tot dan toe niet veel meer van het land dan de gemiddelde Nederlandse krantenlezer. Ik had enkele jaren les gegeven aan het Stedelijk Gymnasium in Nijmegen, maar de omstandigheden in het Surinaamse onderwijs waren volstrekt onvergelijkbaar. Met 40 lessen overdag, in de avond en op zaterdagochtend werd het eerste jaar een uitputtingsslag. Het meeste plezier beleefde ik misschien nog aan de lessen Sranan die ik kreeg van een voortreffelijk docent: Michel Berchem. Later volgde ik enkele jaren Spaans.

In het onderwijs was veel werk te verzetten, had ik al gauw na mijn aankomst gemerkt. Er was geen behoorlijk materiaal om de eigen literatuur aan de studenten te onderwijzen, en met vieren zetten we een werkgroep op om een literatuurmethode voor het Surinaamse onderwijs te schrijven. Door het vertrek van enkele leden viel de groep al gauw uiteen, maar de Surinaamse literatuur had me inmiddels in haar greep en ik had al veel materiaal verzameld. Dat zou resulteren in de documentatie *De Surinaamse literatuur 1970-1985*. Men heeft mij wel eens gevraagd waarom ik niet op dat boek ben gepromoveerd, maar eerst nu kan ik daar een goed antwoord op geven: ik was er toen niet rijp voor om de literatuur van Suriname in haar complexiteit te doorgronden. Zelfs nu besef ik dat dat doorgronden een continu en nooit eindigend proces is.

In 1985 begon ik met het schrijven van recensies, eerst voor het oude dagblad *De West*, na een tijd voor het jongere, maar een veel grotere oplage hebbende *De Ware Tijd*. Eind 1986 stelde ik voor een Literaire Pagina te beginnen. Die pagina, sinds lang geleid door een andere redactie, bestaat nog altijd en is een niet meer weg te denken factor in het literaire leven van Paramaribo.

Vanaf 1984 raakte ik bevriend met Jan Bongers, collega op de school waar ik les gaf, maar ook boekhandelaar bij De Volksboekwinkel. Tezamen zetten we bij die zaak een uitgeverij op, en zo verscheen in 1986 de bundel *Nieuwe Surinaamse verhalen* met werk van veertien auteurs, en nog een hele reeks boeken meer.

Vanaf eind 1987, toen ik in de Nederlandse kou terugkeerde en de Surinaamse gemeenschap in Nederland leerde kennen, heb ik me alleen nog intensiever met de Surinaamse letteren beziggehouden, tot 1992 als criticus en verder als samensteller van bloemlezingen, redacteur van schrijvers en auteur van boeken en artikelen. Op aandringen van Bert Paasman begon ik in 1994 - het jaar dat ik naar Namen in Wallonië verhuisde - aan dit proefschrift. Dat het nu na acht jaar kan verschijnen in een omvang die ik nooit had kunnen voorzien, en dat het zijn diensten kan bewijzen eerst en vooral aan de Surinamers en het Surinaamse onderwijs, geeft mij enorm veel voldoening en vervult mij met dankbaarheid jegens de velen die belangeloos aan het mammoetproject hebben meegewerkt.

Dat in november 1997 totaal onverwachts twee kinderen uit Bigi-Poika opdoken in mijn leven, bestendigde misschien ten overvloede de band die ik met Suriname heb. Aan deze

geluksbrengers is deze literatuurgeschiedenis vanzelfsprekend opgedragen, in afwachting van een roman die ooit nog eens zal worden geschreven en die dan natuurlijk zal heten: *Een Indiaan in Wallonië*.